

**DİN EĞİTİMİ VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ:
DKAB DERSİ ÖRNEĞİ**

Yakup UZUNPOLAT

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK
2020**

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yakup UZUNPOLAT

DİN EĞİTİMİ VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ: DKAB DERSİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK

ERZURUM-2020

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Din Eğitimi ve Kültür İlişkisi: Dkab Dersi Örneği " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

15/09/2020

Yakup UZUNPOLAT
Aslı Islak İmzalıdır.

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK danışmanlığında, Yakup UZUNPOLAT tarafından hazırlanan bu çalışma 04 / 09 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Teceli KARASU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. Amaç	9
II. Önem.....	9
III. Yöntem	11

BİRİNCİ BÖLÜM KÜLTÜR VE EĞİTİM

1.1. KÜLTÜR	13
1.1.2. Kültür ve Medeniyet Ayrımı	24
1.1.3. Kültürün Öğeleri.....	32
1.1.3.1. İnanç ve Din.....	33
1.1.3.2. Dil	36
1.1.3.3. Felsefe.....	37
1.1.3.4. Sanat ve Mimari.....	38
1.1.3.5. Gelenek	39
1.1.4. Kültürün Özellikleri	40
1.1.4.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Kültür	40
1.1.4.2. Bir Arada Yaşamak İçin Oluşturulmuş Kurallar Bütünü Olarak Kültür	41
1.1.4.3. Bulunduğu Topluma Özgü Olarak Kültür	41
1.1.4.4. Öğrenilebilen Bir Olgu Olarak Kültür	42
1.1.4.5. Değişen Bir Olgu Olarak Kültür	43
1.1.4.6. Toplumsal Bir Bütün Olarak Kültür	44
1.1.4.7. Tamamen Yok Olmayan Bir Olgu Olarak Kültür	45
1.2. KÜLTÜR VE EĞİTİM İLİŞKİSİ	45
1.2.1. Eğitimin Kültürü Aktarma ve Yenilikçi Bireyler Yetiştirme İşlevi	51

1.2.2. Eğitimin Sosyalleştirme İşlevi.....	54
1.2.3. Eğitimin Toplumsal Kontrol İşlevi.....	56
1.2.4. Eğitimin Toplumsal Değişim İşlevi	57
1.3. KÜLTÜR, DİN VE DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİ	58

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜN İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜR VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ YERİ

2.1. ÜNİTELERDE KÜLTÜR	65
2.1.1. 4. Sınıf Ünitelerinde Kültür.....	66
2.1.2. 5. Sınıf Ünitelerinde Kültür.....	67
2.1.3. 6. Sınıf Ünitelerinde Kültür.....	70
2.1.4. 7. Sınıf Ünitelerinde Kültür.....	71
2.1.5. 8. Sınıf Ünitelerinde Kültür.....	73
2.2. KAZANIM VE DERS KİTABINDA KÜLTÜR.....	75
2.2.1. 4. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür	75
2.2.2. 5. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür	80
2.2.3. 6. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür	95
2.2.4. 7. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür	100
2.2.5. 8. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür	106
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	112
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN EĞİTİMİ VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ: DKAB DERSİ ÖRNEĞİ

Yakup UZUNPOLAT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK

2020, 123 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK

Dr. Öğr. Üyesi Teceli KARASU

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK

Bu çalışma; bireylerin, kültürü sistematik bir şekilde öğrenmesine katkı sağlayan derslerden biri olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (DKAB) 2018 Öğretim Programında (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) kültürün ele alınışını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. DKAB dersi öğretim programında bizzat kültürün ele alınmamış olması ve çalışmanın Milli Eğitim Bakanlığına, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına, öğretmenlere katkı sağlayacağı düşüncesi bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Çalışma nitel araştırma yöntemi desenlerinden biri olan durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Yapılan bu çalışmada, DKAB dersi öğretim programında kültürün ele alınışı bir durum olarak kabul edilerek yola çıkılmıştır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak literatür taraması kullanılmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili kültür ve din eğitimi bilimi alanındaki sempozyumlar, makaleler, tezler, kitaplar taranmış ve veriler elde edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. DKAB öğretim programı ve ders kitapları içerik analizine tabi tutulmuştur.

Ders adından başlamak üzere; öğretim programının ünitelerinde, konularında, kazanımlarında kazanım açıklamalarında ve ders kitabında kültüre yer verilmektedir. Öğretim programının öğrencilere, yaşadığı toplumun kültürünü kazandırmayı ve daha sonra kültüre katkı sağlamayı amaçladığı ve içeriği bu perspektifle tasarladığı görülmektedir. Programda; toplumun çok kültürlü yapısının tanınmakta fakat ders kitabında içerik bu doğrultuda düzenlenmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Kültür, Eğitim, Din, Öğretim Programı

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS EDUCATION AND CULTURE:
EXAMPLE OF DKAB LESSON**

Yakup UZUNPOLAT

Advisor: Prof. Dr. Eyup SIMSEK

2020, 123 Pages

Jury: Prof. Dr. Eyup SIMSEK

Assist. Prof. Dr. Teceli KARASU

Assist. Prof. Dr. Ahmet CAKMAK

This study was conducted in order to evaluate the handling of culture in Religious Culture and Ethics 2018 Curriculum (Primary school 4, and secondary school 5,6,7,8 grades) which is one of the lessons that contributes to individuals systematically learning to culture. The fact that culture is not addressed directly in the Religious Culture and Ethics Curriculum and the idea that this study will contribute to the Ministry of National Education, Board of Education and Discipline and teachers, make this study important.

This study was designed according to the case study which is one of the qualitative research method designs. This study was started off by accepting the way of handling the culture as a situation in Religious Culture and Ethics Curriculum. Literature review was used as data collection method in the study. Within this framework, symposiums that are in the field of culture and religious education which are related to subject, articles, theses, books were scanned and data were obtained. Data were evaluated by using content analysis method. Religious Culture and Ethics Curriculum and textbook were subjected to content analysis.

Beginning with the course name; Culture is included in the units, subjects, outcome, and outcome explanations of curriculum and in the textbook. It is seen that Curriculum aims to provide society's culture to pupils and later contribute to culture and designed the content with this perspective. In the Curriculum it is seen that the multicultural structure of the society is recognized but the content in the textbooks is not organized accordingly.

Keywords: Religious education, Culture, Education, Religion, Curriculum

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselâm
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AKYM	: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluh
Çev.	: Çeviren
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.ö.	: Milattan Önce
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ODÜ	: Ordu Üniversitesi
s.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
v.d.	: Ve Diğerleri
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Vesaire

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları.....	24
Tablo 1.2. Kültür ve Medeniyet Ayrımı.....	32
Tablo 2.1. Sınıf Düzeylerine Göre Ünite Dağılımı	65

ÖN SÖZ

Kültür, hayatın olağan akışı içerisinde birçok kez karşılaştığımız ve yer yer kullandığımız bir kavram olarak günlük yaşamımızda kendisine yer edinmektedir. Kültür kavramının net bir şekilde tanımı yapılamamakla birlikte öğelerinden yola çıkılarak tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kültür tanımlarında eğitime yönelik ipuçları bulmak mümkündür. Zira eğitim tanımlarından biri de toplumun ortak hafızası olan kültürün gelecek nesillere aktarılması olarak yapılmaktadır. Bu aktarımı sağlayacak derslerden biri Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Dersin adında kültür kavramı bizzat yer edinmekte, dersin tarihi süreç içerisinde tekrar okutulmasında kültürün etkisi açıkça görülmektedir. Dönemin anarşi ve kaos ortamında dinin birleştirici etkisinden faydalanılmak istenmiş, laiklik açısından sorun oluşturmaması için Din Dersi genel kültür dersi gibi bilgilendirme amacıyla verilmiştir. Din eğitiminin neden verilmesi gerektiği temellendirilirken de kültürel ve toplumsal temel, dersin kültürle ve dolayısıyla toplumla ilişkisini ortaya koyarak dersin zorunlu olma sebeplerini kültürel açıdan ifade etmektedir.

Yapılan çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı, kültür ve kültürün öğelerini ele alınışı bağlamında incelenmiştir. Öncelikle kültür kavramının kelime kökeni ve tarihi süreç içerisinde geçirdiği anlam değişiklikleri ortaya konulmuş, medeniyet ile olan farkına değinilerek öğeleri açıklanmıştır. Kültür ve eğitim ilişkisine değinilerek, aralarındaki bağa ve birbirlerini ne şekilde etkilediklerine değinilmiştir. Son bölümde ise 2018 DKAB öğretim programında kültürün ne şekilde ele alındığı ve öğretim programının yansıması olan ders kitapları ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma süresince destek olan, yol gösteren, motive eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK'e en içten dileklerimi teşekkürlerimi sunarım. Yine çalışmaya destek olan ve katkı sunan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK'a ve Dr. Öğr. Üyesi Teceli KARASU'ya teşekkür ederim.

Erzurum-2020

Yakup UZUNPOLAT

GİRİŞ

Kültür geçmişten günümüze kadar üzerine düşünölen, yazılan bir kavram olarak önemi korumaktadır. Kültür kavramının, tek başına somut bir görüntüsünün ya da varlığının olmamasından dolayı birçok tanımı yapılmış ve yapılan bu tanımların birbirinden farklı olmalarına yol açmıştır. Zira kültür, kişinin uğraş alanına ve yine zaman içerisinde karşıladığı anlam bütünlüğünün de farklılaşmasına rağmen kültürün; ögelerinden ve somut göstergelerinden yola çıkarak genel anlamda tanım yapılabilir. Kültür, en geniş anlamı ile insan ürünü olan her şey olarak tanımlanabileceği gibi toplumların yaşam biçimi yani bir toplumu diğerinden ayıran unsurlar olarak da ifade edilebilir. Yine kültür; bireylerin ve toplumun tecrübeleri sonucu ortaya çıkan, toplumun ortak hafızası olarak değerlendirilebilir.

Kültür ve din karşılıklı olarak ilişki ve etkileşim içerisinde dir. Kültür, dini etkilediği gibi dinden de etkilenmektedir. Zira dinin, kültürün en önemli ögelerinden biri olarak¹ kültürden bağımsız varlığını sürdürmesi pek de mümkün değildir. Din olgusu ile karşılaşan birey veya toplum; karşılaştığı dini, mensup olduğu yani yaşadığı kültür çerçevesinde anlayacak dolayısıyla kendi kültürü çerçevesinde yaşayacaktır. Mezheplerin oluşumu, yorum farklılıkları gibi durumların ardında yatan sebeplerden biri olarak kültürel farklılıklar gösterilebilir. Din ise kültürü mimari yapı, yaşam tarzı, yeme-içme, giyim-kuşam, ahlak, hukuki kurallar vs. açısından etkileyebilmektedir.

Toplumun ortak hafızası olarak ifade edilebilecek olan kültür; toplumda yaşayan bireyler tarafından topluma sonradan katılan bireylere kazandırılmak suretiyle, toplum düzeni ve refahı idame ettirilmektedir. Aksi takdirde hayatını kaybeden bireylerle birlikte toplumsal hafızanın, birikimin kaybolması ve kültürün topluma sonradan katılan bireylere ulaşmaması gibi bir durum söz konusu olabilmektedir. Toplumlar, kültürün yeni nesillere ulaşmasında ve bireyleri mensup olduğu toplumun bir parçası haline getirilmesinde eğitime/eğitim kurumlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Zira eğitimin; kültürün aktarılmasında ve bireylerin, mensup olduğu toplumun bir üyesi haline getirilmesinde ve topluma uyum sağlamalarında önemli işlevleri bulunmaktadır. İşte bu bağlamda ölkemiz açısından ele aldığımızda örgün eğitim kurumlarında 4. sınıftan 12. sınıfa kadar zorunlu

¹ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2018, 82-83.

olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri de kültürün yeni yetişecek nesle aktarılmasında önemli bir misyon yüklenmektedir.

Kültürümüzü büyük ölçüde etkileyen İslam dinini yetismekte olan nesillere tanıtmak, bu nesillerin toplumun bir ferdi olabilmesi için ve toplumda bulunan birçok davranışı anlamlandırabilmesi için önemlidir. Kültürümüzün en önemli öğelerinden biri olan ve onu derinden etkileyen dinin öğretiminin ihmali, kültürün yeni kuşaklar tarafından anlaşılmasında ve özümsemesinde birçok engel ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla bu ihmal yeni kuşakların kültürü değiştirme ve geliştirme sürecinde aktif rol oynamalarını zorlaştırarak kendi kültürlerine karşı yabancılaşmaya, dünyadaki diğer kültürlerle karşı yabancılaşmaya neden olabilmektedir. Hatta tüm bunların sonucu olarak ksenofobi, islamofobi, antisemitizm, mezhep çatışmaları gibi istenmeyen çeşitli tutumların ve davranış kalıplarının üretilmesine neden olabileceği düşünülebilir.

Eğitim amaçları ve toplum beklentisi doğrultusunda yetişen neslin, kültürü benimseyen ve kültürün gelişmesine katkı sağlayan bireyler olması hedeflenmektedir. Birey, toplumun yaşam tarzı olan kültürü öğrenerek toplumun bir parçası haline gelmektedir. Burada eğitimin kültürü inşa ve bireyi toplumsallaştırma işlevi öne çıkmaktadır. DKAB dersi de bireyin dini, kültürü, din kültürünü tanımasına hizmet etmektedir. DKAB dersi temellendirilirken (kültürel ve toplumsal temel), hedeflerinde ve içeriğinde kültüre yer verilmektedir. Aynı zamanda, özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra dersin sınıflarda okutulmasına yönelik geçirdiği evreler ve nihayetinde zorunlu olmasında kültürün etkisi kendisini açıkça hissettirmektedir.

Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Türkiye'de din eğitimi çeşitli şekillerde verilmeye çalışılmış ve hatta bir süre hiçbir devlet kurumunda din eğitimi verilmemiştir. Nitekim Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte medreseler kapatılmış, ilerleyen süreçte din dersleri aşamalı olarak azaltılmış ve nihayetinde hiçbir devlet kurumunda din eğitimi verilmemiştir. Çok partili döneme geçişle birlikte din eğitimi, müfredatta yer alan dersler aracılığı ile seçmeli olarak tekrar verilmeye başlanmıştır.²

Hüseyin Atay, 1948'den sonra seçmeli din dersi ile birlikte gençliğin üç farklı tip olarak yetiştiğini belirtmektedir:

² Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, 410-419.

1. Din bilgisini okulda öğrenenler,
2. Din bilgisini özel şekilde öğrenenler,
3. Din bilgisini hiç öğrenmeyenler.

Atay, Tevhid-i Tedrisat Kanununun, ruhuna ve amacına değinerek yapılan uygulamanın yanlış olduğunu ve kanuna en uygun olanın birinci seçenek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ikinci ve üçüncü seçeneğin başarısızlığının da denenerek anlaşıldığını vurgulamaktadır. Yine Atay, iki farklı zihniyetin ülkemizdeki bireylere sirayet etmeye çalıştığını belirterek iki zihniyet arasında diyalog olmadığını ve bu düşüncelerin zararlılarını açıklamaktadır. Zira birinci zihniyetin, dinde taviz verme korkusuyla fikir özgürlüğünü yalnızca kendi gibilerinin verdiğini; ikinci zihniyetin ise, dine karşı fikirlerde özgürlükten yana olduğunu ifade etmektedir.

Atay İslam dininin, bin küsur yıldır Türk milletinin kültürünü ve medeniyetini oluşturarak bunları kaynaştırdığını zikretmektedir. Belirttiği üzere dinin de etkisinin bulunduğu bir kültürden habersiz yetişen bireylerin; her türlü akıma kapılabileceğini, yabancı ideolojilere bağlanarak Türk milletini bölmeye kadar gidebileceğini ifade etmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı bir milletin, bireyelerine kültürünü bütünüyle okutması gerektiğini belirtmektedir. Zira Atay rapor sonunda; ilkokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar, bütün gençliğe eşit derecede din bilgisi ve din kültürü verecek bir eğitim sistemi önermektedir.³ Atay'ın açıklamalarında da belirtildiği üzere, din eğitiminin zorunlu olarak yapılmasını istenme sebeplerinden biri kültür (din kültürü) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Bilgin de 1958 yılından sonra din derslerinin “genel kültür ve sosyalleştirme” vasıtası olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir.⁴

1974-1975 yılından itibaren uygulanmak üzere Ahlâk Dersleri, din derslerinden ayrı ve mecburi bir ders olarak oluşturulmuştur.⁵ Mustafa Öcal bu dersin muhtemelen, isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersini almayan öğrencilere ahlaki ilkeleri öğretmek amacıyla konulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ders içeriği incelendiği takdirde dersin dini nitelikli değil, sosyal ve felsefi nitelikli olduğu kanısına varılabileceğini zikretmektedir.⁶

³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988, 70-72.

⁴ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 57.

⁵ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 37(1798), Temmuz 1974.

⁶ Öcal, 428.

12 Eylül 1980 tarihi birçok açıdan olduğu gibi din eğitimi açısından da yeni bir dönem başlangıcı olarak ifade edilebilir.⁷ Zira bu dönemde Devlet Başkanı Kenan Evren'in talimatıyla "Din Eğitimi Danışma Kurulu" oluşturulmuştur. Bu kurul 28 Mayıs 1981 yılında toplantı yapmış, iki gün süren toplantıda 6 Şubat 1981 yılında bakanlığın hazırlayarak Konseyin onayına sunduğu rapor, danışma kurulunda müzakereye açılmıştır. Müzakereler sonucu iki üye hariç diğer tüm üyeler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin ilkokul ve ortaokulda zorunlu olmasını uygun bulmuştur. Bu hususta Hüseyin Atay'ın ve Beyza Bilgin'in din öğretiminin zorunlu ders olması yönündeki gerekçeleri etkili olmuştur. Karşı çıkan üyeler laiklik ilkesinden yola çıkmışlardır. Zorunlu olmasını isteyen üyeler ise din öğretiminin kültürel açıdan ele alınması gerektiğini ve böylelikle gayr-i müslim veya alevi vatandaşlar açısından sorun oluşturmayacağını savunmuş ve zorunlu din öğretiminin genel öğretim içerisinde; insani, sosyal ve kültürel açıdan verilmesi gerektiği hususunu belirtmişlerdir.⁸ Zorunlu olma talepleri göz önünde bulundurulduğunda yine kültüre atıf yapıldığı görülmektedir.

1981 yılında Talim Terbiye Kurulunun kararıyla, Din Bilgisi ve Ahlak Bilgisi dersi birleşerek "Din ve Ahlak Bilgisi" adı altında yeni bir ders konulmuştur.⁹ 1982 Anayasası 24. Maddesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi zorunlu hale gelmiştir. 1982 yılında, anayasada yer alan ifadeye uygun olarak dersin adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" olarak değiştirilmiş ve dersin zorunluluğu Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesine işlenmiştir.¹⁰ Ahmet Çakmak, "din kültürü" kavramının üç farklı şekilde anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Birincisi, İslam dini hakkında yalnızca bilgilendirici ve diğer din mensuplarının almayacağı bir ders olarak; ikincisi, din kültürü kavramındaki dini herhangi bir din olarak kabul edip dinler tarihi şeklinde bir ders olarak; üçüncüsü, öğrencinin hayatı ve kendi varlığını anlamlandırmasına yardım edecek bir ders olarak ifade edilmektedir. Bunu yapabilmek için yaşanan toplumun dini adetlerinden öğrencilerin bu adetlerle ilgili somut tecrübelerinden ve bu adetler üzerine tartışmalardan yararlanacaktır. Dolayısıyla bu ders, öğrencinin din ile ilgili doğuştan gelen eğilimine cevap verecektir. Yani Çakmak'ın ifadesiyle üçüncü anlama biçimi, "İnsan mekanik bir

⁷ Nurullah Altaş, "Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandırma Süreci, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)", *Dini Araştırmalar*, 4(12), 146.

⁸ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2014, 254-255.

⁹ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45(2109), Mart 1982.

¹⁰ Milli Eğitim Temel Kanunu, 1739 sayı, 14/6/1973.

yapı değil, ürettiği kültür ve içinde yaşadığı kültür ile birlikte özne olmaktadır.” şeklinde ifade edilebilir.¹¹

Dersin zorunlu hale getirilmesinde yapılan çalışmalar, hazırlanan raporlar vs. dışında bazı durumlar da etkili olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren küresel bazda dine dönüş yaşandığı söylenebilir. Dinler koyduğu kurallar, temel ilkeler ve yerine getirilmesini istediği ritüeller sayesinde toplumsal bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısıyla dini göz ardı eden bir modern eğitim sistemi pek de mümkün değildir. Ayrıca 1980 öncesi ülke genelinde yaşanan sağ sol çatışması nihayetinde anarşi ve kaos ortamı oluşmuş, aynı vatan evlatları birbirine düşmüş ve binlerce Türk gencinin ölümüne sebep olmuştur. Böyle bir ortamda dinin birleştirici unsurundan faydalanılmak istenmiştir.¹² Nihayetinde dersin zorunlu olmasında kültür olgusundan hareket edildiği, adına kültür takısı eklendiği ve içeriğinin dini kültür şeklinde düzenlendiği kanısına varılabilir. Dolayısıyla dersin zorunlu olma sürecinin ve adında yapılan değişikliklerin, dersin içeriğine yansımaları beklenilmektedir. Bu bakımdan dersin öğretim programı ve programın uygulanmasına yardımcı olacak ders kitapları oldukça elzemdir.

Öğretim programı, öğrencilere bir dersin öğretimini sağlamaya yarayacak olan etkinliklerin tümünü kapsayan yaşantılar düzeneğidir. Öğretim programı okulda ya da okul dışında fark etmeksizin bireye kazandırılması planlanan tüm etkinlikleri kapsamaktadır.¹³ Bilgi ve becerinin planlı bir biçimde kazandırılmasına yönelik olarak hazırlanan program türüdür. Bilginin ve becerinin, eğitim programının amaçları göz önünde bulundurularak kazandırılması esastır. Ayrıca öğretim programı, belirlenen okul kademelerinde (ilkokul, ortaokul vs.) öğretilmek istenilen ders konularının (Ortaokul kurumundaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi konuları gibi) zamana göre düzenlemesi ile oluşturulmaktadır.¹⁴ Öğretim programı, bir dersin hedeflerini kazandırmaya yönelik eğitim programı amaçları doğrultusunda hazırlanan etkinlikler bütünü olarak tanımlanabilir. Konuların sistematik, verimli, aşamalı, öğrenci seviyesine uygun bir

¹¹ Ahmet Çakmak, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Çerçevesinde “Din Kültürü” Kavramı Üzerine Bir Analiz”, Hafsa Nur Aslanoğlu ve Sibel Özil (Haz.), *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi*: 12-13 Nisan 2019- İstanbul, 183-184.

¹² Mehmet Günaydın, "Zorunlu Din Öğretimi Meselesine Yaklaşımlar: Tarihi Sürece Bakış ve Değerlendirmeler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, 2011, 185-186.

¹³ Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Akademi, Ankara 2010, 6.

¹⁴ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme “Teori ve Teknikler”*, Akım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara 1997, 14.

şekilde, planlanan süre içerisinde verilmesi için öğretim programı oldukça gereklidir. Fakat hazırlanan programların hiç değişikliğe uğramadan devam etmesi düşünülemez. Zira hızla gelişen bilim ve teknoloji, birçok alanda olduğu gibi eğitimde de değişiklik yapmayı zaruri hale getirmektedir. Dolayısıyla öğretim programlarında, belirli aralıklarla çağın gereksinimlerine, bilgi birikimine ve gelişen teknolojiye uygun olacak şekilde değişiklikler yapılmaktadır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde şu an uygulanmakta olan öğretim programı, “İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı” adıyla, 2 sayılı kanun ile 19/01/2018 tarihinde güncellenerek T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisinde yayımlanmıştır.¹⁵ Güncellenen bu programın 2018-2019 yılı itibarıyla uygulanması öngörülmüştür. Güncellenen programda göze çarpan değişiklikler; yeni programın yapılandırmacı yaklaşıma daha uygun olarak ve bireyi eski programa (2010) göre daha fazla aktif hale getirecek şekilde düzenlenmesi, öğrenme alanlarının kaldırılarak her sınıf düzeyinde 5 üniteye yer verilmesi, bazı ünitelerin kazanım sayılarında değişiklikler yapılması ve ders saatlerinde değişiklikler yapılması olarak ifade edilebilir.¹⁶

Yenilenen öğretim programının başlıkları altında kültüre dair referanslar bulmak mümkündür. “Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları” adlı başlığı altında; bilgi ve teknolojide yaşanan değişimlerin, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçlarının, öğrenme ve öğretme yaklaşımlarındaki yeniliklerin bir sonucu olarak bireylerden beklenen rollerin doğrudan etkilendiği ifade edilmektedir. Daha sonra bu değişimler sonucu bireyden beklenenlerin; bilgiyi üretmesi, bilgiyi hayatında işlevsel olarak kullanabilmesi, problem çözebilmesi, eleştirel düşünebilmesi, girişimci, kararlı ve iletişim becerilerine sahip olması, empati yapabilmesi, son olarak ise topluma ve kültüre katkı sağlaması olarak sıralanmaktadır.¹⁷ Bireyden beklenenler sıralanırken kültür kavramı zikredilmektedir. Dikkat çeken husus toplum ve kültüre katkı sağlamanın birlikte ifade edilmesidir. Zira programda, topluma sağlanan katkının aynı zamanda kültüre sağlanan katkı olarak değerlendirilebileceği veya tersi olan durumun, yani kültüre

¹⁵ MEB, *Tebliğler Dergisi*, 81(2726), Mart 2018.

¹⁶ Hayati Tetik, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme", *Universal Journal of Theology*, 3(1), 2018, 64-86.

¹⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 1.

sağlanan katkının topluma sağlanan katkı şeklinde değerlendirilebileceği kanısına varılabilir. Ayrıca buradan hareketle bireyden beklenilenin pasif bir şekilde yalnızca kültürü öğrenmesi olmadığı görülmektedir. Bireyden beklenilenin, kültürü öğrenmesi ile birlikte kültüre katkı sağlaması olduğu ifade edilebilir.

“Değerlerimiz” başlığında değerlerin; öğretim programlarının perspektiflerini oluşturan temel ilkeler olduğu belirtildikten sonra, değerlerin köklerinin geleneğimizde olduğu ve dalları ile gövdesinin ise köklerinden beslenerek bugüne uzandığı ve yarınlara uzanacağı ifade edilmektedir. Daha sonra toplum geleceğinin, değerleri benimseyen ve değerleri yetkinliklerle bütünleştirebilen insanlara bağlı olduğu belirtilmektedir. Eğitim isteminin sadece akademik başarı hedeflemediği ve buna bağlı olarak değerlerin bir konu, ünite olarak değil, tüm program içerisine serpildiği ifade edilmektedir.¹⁸

Değerlerimiz başlığında, değerlerin kökünün gelenekten geldiği ve geleceğe uzanmanın da değerleri benimsemekle olacağı belirtilmektedir. Kültürün, öğelerinden biri de gelenektir. Toplumun bir üyesi olabilmek için, içinde yaşanılan toplumun geleneği bilinmeli ve hatta benimsenmelidir. Geleneğin öğelerinden biri de değerlerdir. Dinin içeriğinde de normatif değerler bulunmakta ve dinler normatif değerlerini mensuplarına öğretmek, hatırlatmak, benimsetmek ve davranış haline dönüştürmek ister.¹⁹ Programda kültür, gelenek ve değer arasında bulunan bağa gönderme yapılarak toplumun geleceğinin bunlara da bağlı olduğunu tartışmasız olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁰ Dolayısıyla programda, değerlerin kültürel bir yönünün bulunduğu ve toplumun geleceğinin yine değerler vasıtasıyla inşa edileceği ifade edilmektedir.

“Yetkinlikler” başlığında sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, bireylerin değişen toplum hayatına katılmasını sağlamayı ve gerektiği zaman toplumsal hayattaki çatışmaları çözme yetkinliği olarak ifade edilmektedir.²¹ Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerde, kültürün ve toplumsal hayatın sabit kalmadığı dolayısıyla değişim ve dönüşüm içinde olduğu kabul edilerek bireylerden bu değişim toplumuna ayak uydurmaları ve değişim sonucu ortaya çıkacak olan çatışmaları çözmeleri

¹⁸ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 3.

¹⁹ Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 116.

²⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 2.

²¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 4.

beklenmektedir. Kültür ile ilgisi bulunan diğer bir yetkinlik, kültürel farkındalık ve ifadedir. Bu yetkinlik, kültür öğelerinden olan sanat ve edebiyat alanları da dâhil olmak üzere bireylerin kendilerini yaratıcı olarak ifade etmesini kapsamaktadır. Yetkinliklerde kültür ve toplum olgusu vurgulanmakta; bireyin, toplum ve kültür açısından bulunduğu ortama uyum sağlaması, toplumsal hayatı ve kültürü geliştirmesi veya değiştirmesi bunun sonucunda meydana gelebilecek çatışmaları çözmesi beklenmektedir.²²

“Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Uygulanması” başlığında, programın hangi yaklaşımlar dikkate alınarak hazırlandığı hakkında bilgi verildikten sonra, bu yaklaşımlar hakkında kısaca açıklamalar yapılmaktadır. Öğretim programının, İslam dini dâhil olmak üzere diğer dinleri de betimleyici yaklaşımla ele aldığı ifade edilmektedir. İslam dininin, Kur’an ve sünnet merkezli olarak İslam düşüncesinde bulunan yorumların ise mezhepler üstü yaklaşımla ele alındığı belirtilmektedir. Şu an mevcut bulunan diğer dinlerin ise bilimsel bir yöntemle, dinler açılımlı ve olgusal olarak ele alındığı belirtilmektedir.²³ Bu yaklaşımlardan yola çıkarak programın, toplumdaki çeşitli dini inançları ve kültürleri göz önünde bulundurduğu kanısına varılabilir.

“Programın Uygulanmasına/Kitap Yazımına İlişkin İlke ve Açıklamalar” başlığında, kültür bahsi geçen iki madde öne çıkmaktadır. Bu maddelerden ilki; farklı dinlerin, inançların veya İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların öğretiminde olgusal yaklaşım benimsenmesi gerektiğidir. Farklı dinlerin, inançların ve yorumların öğretiminde, kendi kaynakları esas olarak ele alınmalıdır. İkinci madde olarak, İslam dininde bulunan ibadetlerin öğretiminde farklı anlayışlarla ve uygulamalarla ilgili bilgilerin, gerekirse öğretmen tarafından açıklanması olarak ifade edilmektedir.²⁴ Birçok kültüre ve inanca sahip bireylerin bulunduğu toplumlarda zorunlu olarak verilen din eğitiminde; çoğunluğun kültürünün, inancının, din anlayışının yanı sıra toplumdaki diğer bireylerin; kültürlerine, inançlarına, din anlayışlarına yer vermek gereklidir. Öğretmenlerin bu hususlarda yeterliliklerinin değerlendirilmesi gerekir. Nitekim ilahiyat fakültelerinde İslam dininde bulunan bütün mezheplerin görüşleri veya ibadetleri

²² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 4.

²³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 8.

²⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 9.

uygulayışı hakkında öğrenim görmesi söz konusu değildir. Nihai olarak programda bu iki madde ile birlikte toplumun çok kültürlü ve çok inançlı yapısının tanınarak, bu yapıya gerektiğinde yer verilmesinin istenildiği kanısına varılabilir.

Belirtildiği üzere DKAB dersinin zorunlu olmasında, adında, niçin verilmesi gerektiğine dair temellendirmede, nasıl bir din eğitimi verilmesi gerektiğine dair açıklamalarda, öğretim programında ve içeriğinde; kültür kavramı ya bizzat kendisine yer edinmekte ya da öğeleri vasıtasıyla değinilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın problemi, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) kültür ve öğeleri nasıl ele alınmaktadır?” olarak belirlenmiştir.

I. Amaç

Bireyin, toplumsal bir varlık olabilmesi için yaşadığı toplumun kültürünü bilmesi ve bulunduğu kültürel kurallara uygun bir hayat sürdürmesi beklenilmektedir. Bireylerin, kültürü sistematik bir şekilde öğrenmesine katkı sağlayan derslerden biri olan DKAB dersidir. Bu çalışma ile DKAB dersi öğretim programında ve programın izdüşümü olan ders kitaplarında, kültürün nasıl ele alındığı tespit etmek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın genel amacı, 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) kültürün ele alınışını değerlendirmektir. Bu amaç çerçevesinde DKAB öğretim programı içerisinde ve ders kitabı örneğinde kültürün öğeleri bağlamında bazı değişkenler belirlenerek belirlenen değişkenlerin ele alınışı değerlendirilmiştir. Bunlar; kültür kelimesinin bizzat geçtiği yerler, sosyokültürel hayat, dinin içerisinde bulunan kültürel unsurlar, ahlak ve değerler, dil ve edebiyat, gelenekler ve görenekler, sanat ve mimari olarak sıralanabilir.

II. Önem

Öğretim programları çağın bilgi birikimi, bireylerin/toplumun ilgi ve ihtiyaçları, yaşanan teknolojik gelişmeler göz önünde bulundurularak belirli aralıklarla güncellenmektedir. Son güncelleme ile birlikte DKAB öğretim programında birçok değişiklik yapılmıştır. Güncellenen programın (2018) amaçlarında, perspektifinde, temel felsefesinde, vizyonunda, ünitelerinde, kazanımlarında ve kazanım açıklamalarında

kültüre yer verilmektedir. Çalışma sayesinde kültürün, öğretim programında nasıl ele alındığı tespit edilmiş ve çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Ayrıca program çerçevesinde kültür hususunda bireyden beklenenler ortaya konularak bunun ders kitaplarında ele alınışı da değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur. Program ve ders kitapları güncelleneceği zaman, çalışmadan yararlanılarak çalışmada sunulan öneriler dikkate alınabilir. Dolayısıyla çalışma; Milli Eğitim Bakanlığına, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına, öğretmenlere yarar sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Kültür ve din eğitimi ile ilgili yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. 1999 yılında Recep Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi" adlı makalesinde din eğitiminin kültür için önemli ve gerekli olduğuna değinmiştir.²⁵ 2009 yılında Vildan Yarımbaş'a ait "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Din ve Kültür Öğrenme Alanının Öğrenciler Üzerindeki Etkisi" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma öğretim programına ya da derse değil doğrudan kültür öğrenme alanına odaklanmaktadır.²⁶ 2013 yılında Hatice Öncel'in "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.²⁷ 2013 yılında Mustafa Önder'in "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Temelleri Üzerine" adlı makalesinde DKAB dersinin tüm temellerine kısaca değinilmiş ve diğer temeller gibi kültürel temele de yer verilmiştir.²⁸ 2014 yılında Ferudun Merter ve Şefik Kartal tarafından, "1967'den Günümüze Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Öğretim Programlarında Atatürkçülük ve Türk Kültürü Konuları" adlı çalışma yapılmıştır. Çalışma hem konu bakımından sadece Türk kültürü ile sınırlandırılmış hem 2018 yılında değişen program söz konusu çalışmada ele alınmamış hem de ders kitapları incelenmemiştir.²⁹ 2017 yılında Bekir Çuhadar'ın "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte/Bir Arada Yaşama Kültürü" adlı yüksek

²⁵ Recep Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1999, 215-221.

²⁶ Vildan Yarımbaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Din ve Kültür Öğrenme Alanının Öğrenciler Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

²⁷ Hatice Öncel, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.

²⁸ Mustafa Önder, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Temelleri Üzerine", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2013, 24-40.

²⁹ Ferudun Merter ve Şefik Kartal, "1967'den Günümüze Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Öğretim Programlarında Atatürkçülük ve Türk Kültürü Konuları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, 1-26.

lisans tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada kültüre geniş bir perspektiften bakılmamış, çalışmanın kapsamı birlikte yaşama kültürüyle sınırlandırılmıştır.³⁰ Ayrıca çalışma yapıldığı tarihi itibarıyla, güncellenen program çalışma kapsamında değildir. 2018 yılında Ümmügülüm Sevici'nin "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Ahlaki Kültürün Oluşumuna Etkisi" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma kültürün sadece ahlaki boyutunu ele almaktadır.³¹ Zikredilen çalışmalarda kültüre atıf bulunmakta ancak DKAB dersi öğretim programında kültürün ele alınmamış olması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

III. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi desenlerinden biri olan durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Durum çalışması, araştırmacının günlük yaşam, güncel kısıtlı bir durum ya da belirli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları (görsel-işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar vs.) aracılığıyla detaylı ve etraflıca bilgi topladığı, durum betimlemesi ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır. Bu desende, etnografideki kültür paylaşım grupları durum olarak göz önünde bulundurulabilir. Bu araştırmalarda önemli olan kültürün nasıl işlendiğinin belirlenmesidir.³² Yapılan bu çalışmada, DKAB dersi öğretim programında kültürün ele alınışı bir durum olarak kabul edilerek yola çıkılmıştır.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak literatür taraması kullanılmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili kültür ve din eğitimi bilimi alanındaki sempozyumlar, makaleler, tezler, kitaplar taranmış ve veriler elde edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, dokümanların karakterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan tekniktir. İçerik analizinin amacı, içeriklerin sistematik bir şekilde

³⁰ Bekir Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte/Bir Arada Yaşama Kültürü*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2017.

³¹ Ümmügülüm Sevici, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Ahlaki Kültürün Oluşumuna Etkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2018.

³² John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev.: Mesut BÜTÜN, Selçuk Beşir DEMİR, Siyasal Kitabevi, Ankara 2018, 96-97.

tanımlanmasıdır.³³ DKAB öğretim programı ve ders kitapları içerik analizine tabi tutulmuştur.

Çalışma, 2018 yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) ve MEB tarafından hazırlanan 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf ders kitapları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın ilköğretim ile sınırlandırılma sebebi olarak öğrencilerin, yaygın eğitimde veya ailede kültür ile karşılaşmalarına rağmen örgün din eğitiminde ilk kez kültür ile karşılaşılıyor olmalarıdır.

Kültür ele alınırken; kelimenin kapsam genişliği göz önünde bulundurularak bazı değişkenler belirlenmiş, öğretim programında ve ders kitaplarında bu değişkenler ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kültür kavramı çerçevesinde:

- Kültür kelimesinin bizzat geçtiği yerler,
- Sosyokültürel³⁴ hayat,
- Dinin içerisinde bulunan kültürel unsurlar,
- Ahlak ve değerler,
- Dil ve edebiyat,
- Gelenekler ve görenekler,
- Sanat ve mimari parametreleri ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

³³ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı 2010, 322.

³⁴ Aynı anda bir toplumu veya toplumsal bir grubu ve kendine özgü olan kültürü ilgilendiren. TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE EĞİTİM

1.1. KÜLTÜR

Kültür kelimesi, sözlüklerde en fazla tanıma sahip olan kelimelerden biridir.³⁵ Kültür etimolojik açıdan doğadan türemiş bir kavram olarak nitelendirilebilir. Özgün anlamlarından biri “çiftçilik” anlamına gelirken “kültür” ile aynı kökten gelen “coulter”, saban demirinin ağzı demektir. İnsan faaliyetlerine işaret eden kültür kelimesi, emek ve tarım (agriculture), gelişim (cultivation) ve ürün (crops) kelimelerinden alınmıştır. Kültür kelimesinin Latince kökü, “colore”dir. Bu kelime tarım, ikamet etmek, tapmak, korunmak gibi birçok anlama gelmektedir.³⁶ Benzer şekilde İngiliz akademisyen Raymond Williams’a göre de Latineden gelen kültür kavramı, ilk olarak ürün yetiştirmek ya da hayvan yetiştirmek olarak kullanılmış fakat sonradan zihin eğitimi anlamına doğru dönüşmüştür.³⁷

Kültür kelimesi, aslında çiftçilik ve tarım gibi anlamlardan türetildiği için hem düzenlemeyi hem de kendiliğinden büyümeyi ve gelişmeyi ifade etmektedir. Kelimenin çiftçilik ve tarım gibi anlamlardan türemesi tesadüfen ya da gelişigüzel değildir. Yani tarım ürünü nasıl büyür, gelişir, değişir ise kültürel olan da değiştirilebilendir ancak değiştirilebilecek olan bu şeyler kendi bağımsız varoluşlarını ellerinde tutar. İnsanın, tarım ürünleri üzerinde sınırsız müdahale hakkı bulunmadığı gibi kültüre de sınırsız müdahale yapılamamakta ve kültür de tarım ürünü gibi büyüyerek gelişmektedir. Tarımla uğraşan kişi hem doğa kurallarına uymaya çalışmakta hem de aynı zamanda doğaya yön vermektedir. Tıpkı bunun gibi kültür, kurallara uymakla da ilgilidir. Kurallara uymak düzenlenmiş olan kurallarla düzenlenmemiş olan kurallar arasındaki etkileşimi içerir. Yani tıpkı kültürler gibi kurallar da ne tümüyle rastlantısaldır ne de tümüyle belirlenmiştir. İnsanlar çevrelerinin önemsiz bir ürünü olmadığı gibi çevreleri de

³⁵ Raymond Williams, *Kültür*, Çev.: Suavi AYDIN, İmge Kitabevi, Ankara 1993, 8; Terry Eagleton, *Kültür Yorumları*, Çev.: Özge ÇELİK, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, 9; Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2019, 158; Cahid Baltacı, *İslam Medeniyet Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, 24.

³⁶ Eagleton, 9.

³⁷ Williams, 8.

insanların keyiflerince kullanabilecekleri bir alan değildir. İnsan ile çevre arasında sürekli bir ilişki ve etkileşim olmakla birlikte insan ile çevrenin birbirlerine müdahale alanı da sonsuz değildir.

Kültürü, ilk olarak ürün yetiştirmek gibi bir anlama gelecek şekilde kullananlar Romalılardır. Onlar, kendi emekleriyle yetiştirdiği ürünleri doğada kendiliğinden yetişen ürünlerden ayırmak üzere kullanmışlardır. Yine benzer şekilde Romalılar tarım yani toprağı işlemek anlamına gelecek şekilde “agri-cultura” terimini kullanmışlardır ve bu anlama gelecek şekilde kullanım günümüzde halen devam etmektedir. Hatta laboratuvarında yetiştirilen bitkilere, kültür bitkisi denilmektedir.³⁸

Kültür kavramının tarıma yönelik temel anlamı, diğer tüm kullanım alanlarına sirayet etmektedir. Bu kavramı insan yetiştirme ve insan eğitime anlamında ilk kez kullanan ise yine Romalı m.ö. 1. yüzyılda yaşayan filozof Marcus Tullius Cicero’dur. O, nefsin terbiye edilmesi anlamında “cultura animi” kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, bireysel olarak insanın gerekli bilgileri edinmesi, eleştiri yeteneği kazanması, kişilik sahibi birey olması gibi anlamlara gelmektedir.³⁹

Kültür kavramını, günümüzdeki anlamına yakın olarak 17. yüzyılda yaşayan Alman filozof Samuel Von Pufendorf kullanmıştır. Ona göre kültür, tüm insanlara ait olan belirli bir toplumsal yapı içinde ortaya çıkan eserlerdir.⁴⁰ 18. yüzyıl Fransız filozoflarından François Marie Arouet Voltaire ise kültür kelimesini ilk kez, insan zekâsının ve ruhunun düşünsel pratiklerle geliştirilmesi anlamında kullanmıştır.⁴¹

Aydınlanma Çağı’nda kültür kavramı farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu farklı anlamı kazandıran kişi 19. yüzyılda yaşayan Alman filozof Johann Gottfried Herder’dir. Herder kültürü, bütün tekil anlamlarından kurtararak bilinçli bir ayrımla “kültürleri” kastetmek amacıyla kullanmış ve kültürü bir ulusun ya da halkın yaşam tarzı olarak tanımlamıştır.⁴²

19. yüzyılın sonlarında, İngiliz antropolog ve düşünür Edward Burnett Tylor’ın, birçok bilim insanı tarafından genel olarak kabul gören kültür tanımı ise şu şekildedir:

³⁸ Özlem, 158.

³⁹ Özlem, 158.

⁴⁰ Osman Özkul, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılımkitap, İstanbul 2013, 25.

⁴¹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Boyut Yayınları, İstanbul 2011, 123.

⁴² Williams, 9; Özkul, 25.

“Bilgileri, inançları, sanatı, ahlaki yasaları, gelenekleri ve bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bütün öteki eğilim ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.”⁴³

İngiliz düşünür ve kültür teorileri uzmanı olan Terry Eagleton’a göre, 19. yüzyılın sonuna doğru kültür kavramının başına üç şey gelir. Birincisi ve belki de en dikkat çekici olanı “uygarlık” kelimesinin eş anlamlısı olmaktan çıkarak zıt anlamlısı haline dönüşen anlam sapmasıdır. Uygarlık kelimesi sürekli bir ilerlemeyi ve gelişmeyi ifade eder. Bu gelişmenin ve ilerlemenin her ne olursa olsun bir önceki durumdan çok daha iyi olduğu kabul edilir.⁴⁴ Bu durum ise uygarlık kavramının emperyalist görünüm kazanmasına ve gözden düşmesine sebep olmuştur ve o dönem için uygarlık, toplumsal yaşamın nasıl olduğunu ifade etmektedir. Fakat toplumsal yaşamın nasıl olduğundan daha çok nasıl olması gerektiğine dair yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulmuş ve Almanlar Fransızcadan “culture” kelimesini alarak bu yeni kelime ihtiyacını gidermeye çalışmışlardır.⁴⁵ Sonuç olarak uygarlık açgözlü, daha yağmacı ve yoz göründükçe kültür kavramına eleştirel bir tutum olma görevi dayatılmıştır. Kültürün 19. yüzyılda popüler olmasının sebeplerinden biri de uygarlık kelimesinin “değer-terim” olarak değerini yitirmesi olarak görülebilir. Uygarlık yabancılaşmış, bölünmüş, pragmatist, maddi sürece duyulan inanç; kültür ise bu kelimenin karşılığı olarak organik, bütünsel, duyumsal, geçmişi kapsayıcı ve kendi içerisinde amaçlı bir kavram olarak tasarlanmıştır.⁴⁶

Kavramın maruz kaldığı şeylerden ikincisi ise halkçı dönüşümdür. Kültür, Alman idealistlerinden sonra kendine has yaşam tarzını ifade eden modern anlamını kapsamaya başlamıştır. Kültür, evrensel insanlığın tek yönlü öğretisi değil, her biri kendi özgün evrim yasalarına sahip bir dizi yaşam biçiminin toplamı anlamına gelmektedir. Yani bir ulusun düşüncesinde ayrılmaz yer edinen bir şey, ikinci bir ulusun haberdar dahi olmadığı bir şey olabilir. Hatta bu şey, üçüncü ulus tarafından zararlı olarak nitelendirilebilir. Bu yüzden her ulus kendi içerisinde kendine özgü bir kültüre sahiptir. Gelişim olarak kültür fazlasıyla ayrımcı olabilirken yaşam tarzı olarak kültür ayrımcı değil aksine birleştirici ve hoşgörülüdür.

Kültür kavramının ilk önemli sapmasını antikapitalist eleştiri ve ikinci önemli

⁴³ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 129.

⁴⁴ Eagleton, 19.

⁴⁵ Eagleton, 20.

⁴⁶ Eagleton, 21.

sapmasını yaşam tarzı kavramını daraltması, üçüncü sapmasını sanat alanındaki aşamalı uzmanlaştırması olarak sıralanabilir. Bu açıdan kelimenin anlam kapsamı genel entelektüel donanımı (bilim, felsefe, sosyoloji, tarih, akademik çalışma vs.) ifade edebildiği gibi yalnızca resim, müzik, tiyatro ve edebiyat gibi yaratıcı oldukları varsayılan uğraşları içine alacak şekilde kapsam daraltılabilir.⁴⁷ Bu kapsamda günümüzde halen daha sıklıkla kullanılmaya devam edilmektedir. Bu şekilde değerlendirildiğinde kültürün kapsamı, sadece bilim ve sanat ile uğraşan sınırlı sayıdaki kişilere indirgenmektedir. Nitekim bu kullanım kültürün, “kültürlü insan” olarak kullanım biçimini ifade etmektedir.

Günümüzde yerel ve sınırlı bir kültür kavramı, evrensel olarak hızla genişlemeye başlamıştır. Artık kültürün çeşitli dar kalıplarına sahibiz: kafe kültürü, futbol kültürü, acı kültürü, sinema kültürü, müze kültürü... Söz gelimi “sinema kültürü” gibi bir söylem insanların sadece sinemaya gitmesine değil aynı zamanda bazı insanların, bu sinema aktivitelerini özellikle ya da ihtiyaç halinde yapılan bir eylemden (doktora randevuya gitmek) farklı olarak yaşam biçimlerinin bir parçası olduğuna işaret eder. Dolayısıyla bu anlam bağlamında aynı yerde bulunmak, aynı mesleğe sahip olmak ya da aynı nesil insanlar bir kültür oluşturmazlar. Kültür oluşturulabilmesi için insanların değer yargılarını, tutumlarını, konuşma alışkanlıklarını, geleneklerini, protokollerini, kolektif bir benlik imgesini paylaşmaya başlamaları gerekir.⁴⁸

Kültür kelimesinin tanımına geçmeden önce tarihsel sürecinden bahsedilme sebebi, kelimenin tarihi süreçte farklı anlamlara bürünmesidir. Nitekim net bir tanımının yapılamamasının birçok sebebi olmakla birlikte sebeplerinden birisi de budur. Bir diğer sebepte tanım yapmaya çalışan kişinin uğraştığı bilimdir. Zira bir sosyolog ile filozof, antropolog, tarihçi vs. kültür tanımı birbirinden ayrılmakta ve hatta aynı bilim dalıyla uğraşanlar bile ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaları söz konusu değildir.

Cemil Meriç bu bağlamda, kültürün hiçbir zaman net bir tanıma kavuşamayacağı fikrini savunmaktadır. Meriç kültür kavramının, Fransızca sözlüklerde “insanı insan yapan bilgiler bütünü olarak” tanımlanırken Almanca ve İngilizce eserlerde ağır basan anlamın “sosyal yaşayış” olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹ Türkçeye kültür kelimesi Fransızcadan alınmıştır fakat Amerikan antropolojisiyle karşılaşıldıktan sonra kavram

⁴⁷ Eagleton, 26.

⁴⁸ Eagleton, 53.

⁴⁹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, 36.

yeni baştan değerlendirilmiş ve tanımlanamaz hale getirilmiştir.⁵⁰ Ayrıca kültürün kavram olması, başlı başına somut bir varlığının olmaması da bu kavramın tanımlanmasını güçleştirmektedir. Kültür doğrudan gözlemlenen, idrak edilen bir varlık değildir. Kavram olması kültürü, bir ölçüte, bir bakış açısına, bir anlam doğrultusuna göre, algı içeriklerinin düşünceyle kavranmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla 'kültür', bir varlığın değil, bir kavrayış tarzının adıdır. Bizim kavrayışımızdan bağımsız bir şekilde varlığı söz konusu değildir. Bu husus anlaşıldığı takdirde belirlenmesi gereken şey ise bir kelime olarak kültürün ne anlama geldiği değil kültür kavramını kavramsallaştırmanın ne şekilde yapıldığıdır.⁵¹

Kültür kavramını, bizim idrakimiz dışında somut bir varlığı, sabit öğeleri ve belirli özellikleri varmış gibi tanımlamak oldukça güçtür. Zira birçok filozof, sosyolog, antropolog tarafından tanımlanmasına rağmen bu tanımlardan hiçbiri tatmin edici bulunmamıştır. Buna delil olarak yüzlerce farklı kültür tanımı yapılması ve halen üzerinde uzlaşılan bir kültür tanımı bulunmaması gösterilebilir. Çünkü yapılan her tanım, kültürün somut öğelerini, özelliklerini sıralamaya çalışmış ve bazı öğelerini, özelliklerini dışarda bırakmıştır. Somut görünüşe göre tüm öğeleri ve tüm özellikleri sıralamak pek de mümkün değildir. Yani yapılan her tanım bazı öğelerini öne çıkarırken bazı öğelerini dışarda bırakmakta ya da ihmal etmektedir. Oysaki kavram soyutlandığı herhangi bir ölçüte göre bütün içeriklerini saymadan onun hepsini kuşatır.⁵² Kültürle ilgili yapılan çalışmalar, araştırmacıyı genellikle kültürdeki bütünlüğe yönelik bir anlama biçimine yönlendirir. Kültürü parçalara bölerek incelemek ya da anlamaya çalışmak yanlış olabileceği için kültüre bir bütün olarak yaklaşmak gerekir.⁵³ Yani kültürün belirli öğelerine ya da belirli özelliklerine odaklanmak yanlıtır. Bunun yerine kültürü oluşturan tüm öğeler bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Kültür kavramının tanımının yapılmasının birçok güçlüğü bulunmasına rağmen kültür hakkında birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan birkaçına yer verilerek yapılan tanımlardaki ortak özellikler keşfedilmeye çalışılacaktır.

Kültür TDK'ye göre 6 farklı anlama gelmektedir. Bunları sıralayacak olursak:

⁵⁰ Meriç, 36.

⁵¹ Yılmaz Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, 10.

⁵² Özakpınar, 11.

⁵³ Ruth Benedict, *Kültür Örüntüleri*, Çev.: Mustafa TOPAL, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 28.

- Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin,
- Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü,
- Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi,
- Bireyin kazandığı bilgi,
- Tarım,
- Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴

TDK'nin tanımına bakıldığında zaman tek bir tanım yerine altı farklı tanım yapılması kültürü farklı bakış açılarından ve farklı özelliklerinden açıklama yoluna gidildiğini yani tek bir tanımla kavramı kapsamanın zorluğunu göstermektedir. Ayrıca tanımın kapsayıcılığını artırmak için tarihi süreç içerisinde yüklenen anlamlara da yer verilmeye çalışılmıştır.

Bu tanım dışındaki diğer tanımlara bakıldığında, kültür tanımı yapılırken hangi boyutların öne çıkarıldığını ve kimin hangi perspektiften değerlendirdiğini anlama imkânını bulabiliriz. Polonyalı antropolog olan Bronislaw Malinowski, kültürü geniş bir bakış açısıyla ele almaya çalışmıştır. Ona göre kültürden söz ederken yalın bir kültürü ya da son derece karmaşık bir kültürü ele almak fark etmeksizin insani ve ruhani şeyler içeren birçok olguyla karşılaşırız. İnsanın bu olgular sayesinde somut ve belirli sorunları çözdüğü ve bir arada yaşayabildiği görülmektedir. Malinowski kültürü “tüketim malları ve araçları, farklı sosyal grupların hukuki koşulları, insanın sahip olduğu beceri, tasarımı, inanç ve gelenekler bütünü” olarak tanımlamaktadır.⁵⁵ Yani ona göre kültürden kasıt, işlevsel öğelerin toplum tarafından sistemli olarak karşılanmasıdır.

Williams kültürün, zihnin etkin olarak geliştirilmesi anlamının öne çıktığını belirtmektedir. O, bu anlamın yanı sıra farklı anlamlarına da yer vermiştir. İlk olarak

⁵⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.01.2020.

⁵⁵ Bronislaw Malinowski, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev.: Deniz ULUDAĞ, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016, 41.

zihnin gelişimi sonucu kültürlü kişi, ikinci olarak bu gelişme sürecindeki kültürel ilgi ve eylemler, son olarak ise bu süreçlerde kullanılan araçlara sanat ve entelektüel çabalar olarak anlaşılabilir. Bütün bu anlamlarda kullanılmaya devam edilmesine rağmen son anlamın daha genel kabul gördüğünü ifade etmektedir. Nihayetinde kültür kavramının, sosyoloji ve antropoloji bilimlerinde “halkın ya da toplumun bütün bir yaşam biçimi” olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶

20. yüzyıl Amerikalı antropolog olan ve kültür üzerine çalışmalar yapan Ruth Benedict Kızılderili üç toplumu kıyasladığı “Kültür Örüntüleri” adlı kitabında, insan hayatını şekillenmesinde en büyük etkinin kültür olduğunu düşünmektedir. Benedict, kültür kavramı hakkında net bir tanım yapmamakla birlikte kültürün nasıl anlaşılması gerektiği ve bu anlaşılma sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Bunları sıralayacak olursak: Kültüre bir bütün olarak yaklaşılması gerektiği, insan kültürden etkilendiği gibi insanın da kültürü değiştirip dönüştürdüğü⁵⁷, insanları bir arada tutan şeyin kültür olduğu, insan tepkilerinin çoğunun kültürel koşullarla oluştuğudur⁵⁸.

Türk düşünürler tarafından da kültür kavramı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlara değinerek Türkiye’de geçmişten günümüze doğru kültür kavramı üzerine yapılan tanımlar ve bu tanımlar yapılırken kültürün hangi özelliklerinin öne çıkarıldığına değinmek gerekir. Kültür konusuna değinen düşünürlerden biri Ziya Gökalp’tir. Kültür kavramı yerine Gökalp “hars” kavramını kullanmış ve hars kavramını, kültür kelimesinin kökenine inerek tekabül ettiği anlamları açıklamaya çalışmıştır. Öncelikle kültür kelimesinin Fransızca “culture”nin, hars ve tezhib (ıslah etmek) olmak üzere iki anlamı olduğunu belirtmektedir. Bu iki kavram arasındaki farklara değinen Gökalp’e göre bu farklardan ilki harsın demokratik, tezhibin ise aristokratik olmasıdır. Harsın halk adetlerinden, geleneklerden, örflerden, yazılı ve sözlü edebiyattan, dilden, müzikten, dinden, ahlaktan, iktisadi ürünlerden oluştuğunu ve bu sebeple demokratik olduğunu; tezhibin ise yalnızca yüksek ilim görmüş, iyi bir terbiye ile yetişmiş hakiki aydınlara mahsus olduğunu ve bu yüzden aristokratik olduğunu belirtmektedir. Hars ile tezhib arasındaki diğer bir farkı da harsın milli oluşu, tezhibin milletler arası olması olarak

⁵⁶ Williams, 9.

⁵⁷ Benedict, 28.

⁵⁸ Benedict, 46.

açıklamaktadır.⁵⁹ Gökalp için hars, kültür demektir. Kültürün bu şekilde kullanımını uzun yıllar devam etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk ise, kültürün önemine binaen Türkiye Cumhuriyetinin temelini kültür olduğunu belirtmiştir. Atatürk kültürü, “Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiyeye almaktır.” şeklinde açıklamıştır. Buradan hareketle Atatürk’ün “kültürlü insan” kullanımına yakın bir görüşe sahip olduğu söylenebilir.⁶⁰ Kültür hakkında bir başka açıklaması da, “Yine insan enerjisi ile fakat tabiatın ona iltifat ettikçe tükenmez yardımıyla yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında ‘insanım’ diyen bir vasf-ı mahsusu olur.” şeklindedir.⁶¹ Burada ise Voltaire’ın kültür tanımında, insan zekâsını geliştirme anlamında kullanımına benzer bir kullanım dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle Atatürk’ün, ilk kez Voltaire tarafından dile getirilen kültürün, “insan zekâsının gelişimi” anlamında kullanımını kabul ettiği görülmektedir.

“Kültür değişimleri” adlı eseri bulunan ve bu eserde Lâle Devri’nden Meşrutiyet döneminin sonuna kadar özellikle büyük şehirlerde gerçekleşen kültür değişimlerini inceleyen Mümtaz Turhan, bu kelimenin esas itibarıyla üç anlamda ya da üç anlam grubunda kullanıldığını belirtmektedir. İlki etnoloji⁶² ve kültür tarihi mensupları tarafından bir terim olarak kültür, insan hayatına toplumsal yoldan aktarılan maddi ve manevi her türlü unsuru içermesi anlamında kullanılmasıdır.⁶³ Bu anlamda kültür, insan mefhumuyla hemen hemen aynı şeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla ne kadar çeşitli kültürler ve bu kültürler arasında zıtlıklar barındıran karmaşık yapılar olsa da her kültür kendi özelinde değerlendirilmelidir. Bu anlamda kullanılan kültüre yüksek, aşağı, ileri, geri sıfatları vermek pek de mümkün görülmemektedir. İkinci kullanımın daha çok yaygınlık kazandığını ifade eden Turhan bu kullanımın sınırlı bilgi ve tecrübeye dayanan fakat köken itibarıyla belirli bir sınıfa aidiyette bulunulan olarak açıklamaktadır. Bu anlam daha önce de zikredildiği gibi “kültürlü insan” unvanının kullanımınıdır. Kültürlü insan tipini temsil eden kişinin hareketlerin belirli bir tarzda asil, kibar, ince ve zarif

⁵⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2018, 65.

⁶⁰ AKYM, *Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, 3.

⁶¹ AKYM, 3.

⁶² Irk bilimi.

⁶³ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Altınordu Yayınları, Ankara 2015, 27.

olmasına büyük önem verilmektedir. Üçüncü anlamda kullanılan kültürün tatmin edecek şekilde tasvirinin ve tarifinin yapılmasının güç olduğunu belirten Turhan, sebep olarak ise bu anlamda kullanan kişilerin ne kastettikleri hakkında bilgi vermemelerini görmektedir. Ayrıca bu kullanımın bireyden çok grubun sahip olduğu manevi değerlere önem vermesi açısından birinci kullanımla, kültürün bütünü içinde manevi açıdan diğer bazı unsurlardan daha değerli görülen unsurlar üzerine durması itibarıyla ikinci kullanımla ortak kullanım alanı vardır. Sonuç olarak net bir şekilde ortaya koymamasına rağmen üçüncü kullanımın medeniyetin tamamen maddi olan unsurlarına manevi olanları da dâhil etmesi olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir.⁶⁴

Turhan kültürün kullanım şekillerine yer verdikten sonra kendi tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakalara, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüt⁶⁵, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyetin mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerinden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder.” Tanım yapılırken diğer tanımlardan faydalanıldığı, ortak ve önemli yerlerin öne çıkarıldığı söylenebilir.

Erol Güngör’e göre sosyal bilimlerde kültür denilince, bir topluluğun kendi hayatı problemlerini çözmek için denediği ve uzun yıllar içinde standartlaştırdığı kurallar ve araçlar akla gelir. Başka bir ifadeyle, bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak için benimsemiş olduğu bütün maddi ve manevi öğeleriyle birlikte hayat tarzı, o topluluğun kültürünü meydana getirmektedir.⁶⁶

Kültür konusunu farklı bir perspektiften ele alan diğer bir düşünür Nurettin Topçu’dur. O, “Kültür ve Medeniyet” adlı eserinde kültürü, bir millette bulunan bütün bireylerin sahip olduğu olaylara karşı yaklaşım tarzı, tarihsel birikimi içinde meydana getirdiği değer hükümler olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla kültür, o milletin kendi yarattığı malıdır. Bu değer hükümlerin felsefe, sanat, ilim ve din tarafından yaşatıldığını belirtmektedir.⁶⁷ Diğer bir eseri olan “Maarif Davamız” da ise kültürü, Rönesans ile elde edilen yöntemin uygulandığı felsefe ve ilim bunların idaresinden ayrılmayacak olan din,

⁶⁴ Turhan, 28.

⁶⁵ Tavr, tutum.

⁶⁶ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, 76.

⁶⁷ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, 20.

ahlak ve sanat çalışmaları olarak tanımlamıştır. Din, ahlak ve sanat sahalarında kültürün doğurucusu olan ve bunlara istikamet gösteren gücün ilimle felsefenin olduğunu belirtmektedir.⁶⁸ Topçu diğer düşünürlerden farklı olarak dinin, kültürün en önemli parçalarından biri olduğunu savunmaktadır. Çünkü insanlık tarihi boyunca hiçbir dönemde ve hiçbir yerde dinsiz bir toplum olmadığını belirtmiştir. Dine kaidelere aykırı hurafelerin ise artık akıl ışığında kabul edilemeyeceğini ve bu yüzden ilme, akla, felsefeye dayanan gerçek bir din kültürü ihyası yolunun tutulmasının gerekliliğini ifade etmektedir.⁶⁹ Bu açıklamalarından Topçu'nun kültür anlayışının din ve felsefe merkezli olduğu kanısına varılabilir.

Cemil Meriç kültürün tanımını yaparken Tylor gibi isimlerden esinlenerek, bazıları tarafından kalıplaşan düşünüş, duyuş ve davranış tarzlarının; birçok insan tarafından öğrenilmesi ve bu insanları hem sembolik hem de objektif olarak diğerlerinden ayıran topluluk haline gelme durumu olarak açıklamaktadır. Böylelikle kültürün her türlü insan faaliyetini içinde barındırdığını düşünmektedir.⁷⁰ Fakat Meriç, kültür kavramını kullanmayı tercih etmemekte ve Ziya Gökalp'in hars kavramını da yetersiz bulmaktadır. O, kültürü "irfan" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre kültür irfandan daha katı ve daha fakir bir anlama sahiptir. İrfanın, düşüncenin bütün kutuplarını birleştiren bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Kişinin kendisini tanımasıyla başlayan irfan, bu sayede insanları önyargılarının köleliğinden kurtaran zekâyı en yüksek derecede kullanmayı sağlayan, nefis terbiyesine vesiledir. Ona göre irfan hem ilimi hem edebi hem de imanı kapsar yani insanı insan yapan bütün vasıfları taşımaktadır.⁷¹

Nermi Uygur, genel bir yaklaşımla ele alınacak olursa kültürün, içinde insanın bulunduğu ve insanın ortaya koyduğu tüm gerçeklik olarak tanımlamaktadır. Yani insanın bulunduğu her şey kültürdür. Başka bir ifadeyle kültür, "insanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, -bütün bunlar hep kültürün öğeleridir."⁷² Kısacası Uygur'a göre, insanın meydana getirdiği her şey kültür kapsamında değerlendirilir.

⁶⁸ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, 89.

⁶⁹ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, 147.

⁷⁰ Meriç, 67.

⁷¹ Meriç, 33.

⁷² Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, 18.

Benzer bir şekilde Yılmaz Özakpınar'a göre, kültür bir toplumun bütün hayatıdır. Hayatımızın, sadece refleks ve içgüdü olmayan her yönünü kültür olarak değerlendirerek kültürü “insanın kendi doğasında hazır bulunmayan bütün davranış biçimlerini ve doğada hazır bulunmayıp insan davranışlarının ürünü olan her türlü eser” olarak tanımlamıştır.⁷³ Yapılan tanımda kültürü geniş bir bakış açısıyla, yani insan müdahalesi olan her şeyi kültür olarak ele alması dikkat çekmektedir. Nitekim Recep Kılıç da insanın ürettiği her şeyi kültür olarak ele almaktadır. Kılıç kültürle tabiat (doğa) arasındaki diyalektik ilişkiye dikkat çekerek doğaya yapılan her türlü müdahaleyi kültür olarak tanımlamaktadır.⁷⁴ Daha sonra tanımını biraz daha somut hale getirecek şekilde kültürü “dili, adetleri, fikirleri, inançları, görenekleri, sosyal kurumları, miras olarak devralınan sanat eserlerini, teknik süreçleri ve değerleri içine alan bir anlama bütünü” olarak ifade etmektedir.⁷⁵

Bozkurt Güvenç'e göre bilimsel anlamda kültür, dini, sanatı, yapıp ettiklerimizi dâhil her şeyi içine alan karmaşık bir bütündür. Bütünlük içerisinde yer alan her şey, diğer şeylerin tamamına bağlı ve bağımlıdır. Bu bağlar gözle görülme de insanlar bu bağları eğitim vasıtasıyla öğrenerek iletişim kurar ve bu iletişimini sürdürür. O kendi ifadesiyle bilimsel anlamda kültürü, “toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak yaparak öğrendiği ve öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bütün” olarak tanımlamaktadır.⁷⁶ Aslında bu tanımda öne çıkan öğeler kültürün, insanın tecrübesiyle oluşturduğu ve eğitim yoluyla aktardığı her türlü olgudur.

Ahmet Cevizci ise kültürü: “İnsan toplumunun biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı”⁷⁷ şeklinde tanımlamaktadır. Kültür konusunda yapılan tanımlamalara bakıldığı zaman ortak bir kültür tanımına varmanın oldukça güç olduğu görülmektedir. Bu tanımları şu şekilde sınıflandırabiliriz:

⁷³ Özakpınar, 12.

⁷⁴ Recep Kılıç, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, 13.

⁷⁵ Kılıç, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, 27.

⁷⁶ Bozkurt Güvenç, *Kültürün ABC'si*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1997, 14.

⁷⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, 536.

Tablo 1.1. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları⁷⁸

KAVRAMLAR		ANLAMLAR	NİTELİKLER GÖREVLER İŞLEVLER
Kullanım Alanlarına Göre	Genel	Özel	
Bilimsel alanda “kültür”	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam kültür ya da uygarlığı gibi.	Tarihsel, bütünsel ve evrimsel
Beşeri alanda ve günlük dilde “kültür”	Eğitim	Genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın eğitim ya da öğretim gibi.	Değerlendirici, eleştirici, öğretici ve yayıcı
Estetik alanında “kültür”	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modern sanat; resim sanatı, müzik sanatı, ilkel ve modern sanat; romantik ve gerçekçi sanat gibi.	Eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici, güzel ya da güzelleştirici, estetik gibi.
Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda “kültür”	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri kültürü gibi.	Günlük toplumsal yaşamı destekleyici: üretici, deneyici, çoğaltıcı, yoğaltıcı ve besleyici

1.1.2. Kültür ve Medeniyet Ayrımı

Kültür kavramının daha iyi anlaşılması için medeniyet kavramı ile farkının ortaya konulması gerekmektedir. Kavramın bir zamanlar medeniyet yerine kullanılması kültür ve medeniyet arasında kavram kargaşası yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu kargaşanın bir nedeni de hangi öğelerin kültüre hangi öğelerin medeniyete ait olduğunun belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere kültür kavramı üzerine bile tek ortak bir tanım yapılamazken bir unsurun kültüre mi medeniyete mi ya da hem kültüre hem de medeniyete mi ait olduğu kişiden kişiye göre değişebilmektedir. Tüm bunlara rağmen

⁷⁸ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 127.

kültür alanında çalışma yapan kişiler genellikle kültür ve medeniyet kavramlarının farkına değinerek ikisi arasında ayırım yapmaya çalışmışlardır.

Medeniyet kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı “civilisation” olarak karşımıza çıkmaktadır. Civis (şehir, site) kökünden gelen kelime şehirleşme anlamına gelmektedir. “Civil” sözcüğü, birlikte yaşayan insan topluluğu anlamına gelmektedir. Bu kelime şehirleşme, gelişme, kolektif olarak şehirleşmiş devlet gibi anlamlara da gelmektedir. Arapçada medeniyet, şehir anlamına gelen “medine” kelimesinden türetilmiştir. Yani şehirliyi ve şehirde yaşamayı ifade etmektedir.⁷⁹ Türkçede medeniyet kelimesi kullanıldığı gibi bunun yerine uygarlık⁸⁰ kelimesi de kullanılmaktadır.

İbrahim Kafesoğlu da devrinin yaygın kanaatine göre medeni milletin; şehirli, yerleşik, belirli bir toprağa bağlanmış olan millet olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bunun aksi olan bir topluluk, nasıl olursa olsun geri, toplumsal birlik fikrine yabancı, başlangıç kütle olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışta coğrafi şartların etkisiyle belirli bir toprağa bağlı kalmayan ya da şehirleşmeyen milletlerde belirli bir hayat görüşünün, iktisat düzeninin, hukuk sisteminin olabileceğinin hesaba katılmadığı görülmektedir. Ayrıca diğer yandan şehirde ya da belirli bir toprağa bağlı kalarak yaşayan tüm milletlerin de medeniyet sayılamayacağını ifade edilmektedir. Bu görüşün yanlış değil, noksan olduğunu belirten Kafesoğlu, bunun sebebini bulunduğu zamanda yeryüzünde hâkim olan Avrupa kültürünün eski Yunan “cite”sine yani şehre dayandığını belirtmektedir.⁸¹ Başka bir ifadeyle aslında medeniyetin ilk kullanım şeklinin şehirli olduğunu bunun ise eksik bir kullanım olduğunu ifade etmektedir. Milletlerin şehirli ya da göçebe olmasında birçok etken bulunmaktadır: yaşanılan bölgenin coğrafi konumu, iklim özellikleri, geçim kaynağı, yaşam tarzı vs.

Medeniyet, “karmaşık bir kültür ve toplumsal örgütlenme sergileyen toplumları nitelemek için başlangıçta arkeologlar ve antropologlar tarafından kullanılan bir kavram” olarak tanımlanmaktadır. Medeniyeti belirleyen öğeler ise yerleşik hayat, ilim, teknik ve sanatta ilerleme, üretim, şehirleşme, toplumsal tabakalaşma, uzak ülkelerle ticaret yapmak, mesleki uzmanlaşma olarak sıralanmıştır.⁸² Bu tanımdan medeniyetin,

⁷⁹ Baltacı, 26-27.

⁸⁰ Sözlüklerde medeniyet olarak geçmektedir. Bkz: Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Karahan Kitabevi, Adana 2016, 324.

⁸¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul Yayınları, İstanbul 1957, 16.

⁸² Kirman, 198.

gözlemlenebilir fiziki olgular üzerinde yoğunlaştığı çıkarılabilir.

Alman tarih filozoflarından olan ve Batı'nın çöküşü adlı eseri ile şöhret bulan⁸³ Oswald Spengler, medeniyetin kültürün önlenmez bir sonucu olduğunu savunmakla beraber bu iki kavramı birbirinden ayırmıştır. Kültürü, bir toplumun ruhunun üretici ve yaratıcı özü yani toplumun ruhu olarak nitelendirmektedir. O, her kültürün kendine has doğasının ve her kültürün kendine has uygarlığının bulunduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla buna bağlı olarak her kültürün dünyaya bakış açısı ve dünyayı anlamlandırması farklıdır. Medeniyet ise kültürün doğasına uygun olarak tasarlanmış ve sonuçlandırılmış rengi, kokusu, tüm boyutları belirli olan eserdir. Yani kültürü, doğum ve büyüme süreci olarak medeniyeti ise bu sürecin sonucu olarak ele almaktadır.⁸⁴

Spengler, kültürden medeniyete geçişin aşamalı olduğunu belirterek aşamaları açıklamaktadır. İlk aşamayı “kültür öncesi aşama” olarak tanımlamaktadır. Bu aşamada insan, avcılık yapar ve göçebe olarak yaşar. Daha sonra tarımla beraber yerleşik hayata geçerek köylü bir hayat sürer. Bu aşamada insan (köylü) tarih dışı ya da kültür dışıdır. Köylü her türlü kültürden önce gelir ve kültürün ömrünü aşar. Yani her türlü kültürden bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. Bu aşamada siyaset, halk sınıfı, kitle ve hatta devlet bile yoktur.⁸⁵

Kültürden medeniyete geçiş için ikinci aşama “kültürün ilk dönemi” aşamasıdır. Bu aşama kendi içerisinde yine iki bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki “feodalizm” ikincisi “Aristokratik devlet” bölümüdür. Feodalizm dönemi, kültürün doğuşunu ifade etmektedir. Bu dönemde şehir, soyluluk ve rahiplik sınıfı ortaya çıkarak siyasal varoluş organik biçimde gelişmeye başlamaktadır. Kültür öncesi dönemdeki halk bu dönemde, feodal ulus veya feodal devlet halini almaktadır. Ekonomik olarak ve toplumda değerli bulunan olgu ise sadece tarım olarak görülmektedir. Aristokratik devlet döneminde, feodal ulus veya devlet, kan bağları, ataerkil biçimler çözülmeye başlamaktadır. Bu çözülen yapı yerine, bir aristokrasinin başa geçtiği ve aristokratik bir şekilde düzenlenen ulus ortaya çıkmaktadır.

⁸³ Mustafa Cihan, *Oswald Spengler'de Tarih ve Kültür Felsefesi*, Pagem Akademi, Ankara 2018, 19.

⁸⁴ Oswald Spengler, *İnsan ve Teknik*, Çev.: Kamil TURAN, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1973, 21.

⁸⁵ Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev.: Mete TUNÇAY, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2008, 128.

Kültürden medeniyete geçişin üçüncü aşaması olarak “Kültürün sonraki dönemi” karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem kendi içinde üç ayrı aşamaya bölünür. Bunlardan ilki devletlerin sistematik şekilde yapılanmaları, ikincisi devlet biçimlerinin ve devlet mutlaklaşmasının artması, üçüncüsü ise mutlak devlet biçimlerinin yıkılması olarak ifade edilmektedir. Kültürün son döneminde, devlet ve hükümet düşüncesi daha da netleşerek ortaya çıkmaktadır. Burjuvazi sınıfı yine bu dönemde ortaya çıkmakta bunun sonucunda ise şehir hem nicelik hem de nitelik olarak büyümektedir. Para değer kazanmakta şehir ve kır hayatını sömürmeye başlamaktadır.⁸⁶

Kültürden medeniyete geçişin dördüncü ve son aşaması “Medeniyet dönemi” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin en belirgin özellikleri devlet, ulus, kan bağları vs. çözülmeye başlar. Diğer bir özelliği ise modernleşmeye bağlı olarak dünya şehirlerinin ortaya çıkmasıdır.⁸⁷ Spengler’e göre bütün büyük kültürler, şehirleşmeden önce kırlardan yükselerek başlamakta, sanatın ve düşüncenin hâkim olduğu şehirlerle devam eder ve sonunda dünya şehirlerinde materyalizmle son bulur.⁸⁸

Spengler’in bu değerlendirmelerinde yaşadığı dönemin özellikleri ve çözmek istediği krizlerin etkisi büyüktür. Zira o, yaşadığı dönemde modern çağın kültüre getirdiği sorunları bizzat yaşamıştır.⁸⁹ 20. yüzyılın ilk yarısında Batı toplumunda meydana gelen savaşlar, ekonomik ve toplumsal bunalımlar Spengler’i Batı toplumlarının geleceği konusunda karamsarlığa sürüklemiştir. Dolayısıyla düşüncelerinin oluşumunda, yaşadığı dönemin gerçeklikleri göz ardı edilmemelidir.

İngiliz tarihçi Arnold Joseph Toynbee’ye göre de medeniyetler dört evreden geçmektedir. Fakat bu evreler Spengler’in belirlediği evreler ile farklılık göstermektedir. Bu dört evre: gelişme evresi, sorunlar evresi, evrensel devlet evresi ve fetret evresidir. Medeniyetin gelişmesi için temelde meydan okumanın ve buna cevap vermenin yer aldığını belirtmektedir. Toynbee toplumdan daha çok, bireylere önem vermektedir.⁹⁰ Çünkü ona göre, içinde doğduğu toplumun gelişmesini sağlayan güç bireylerdir. Bu bağlamda diğerlerinden farklı bir bakış açısıyla olayları ele aldığını söylemek

⁸⁶ Sorokin, 129.

⁸⁷ Sorokin, 133.

⁸⁸ Oswald Spengler, *Batının Çöküşü*, Çev.: Giovanni SCOGNAMİLLO-Nuray SENGELLİ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, 463.

⁸⁹ Cihan, 105.

⁹⁰ Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci*, Çev.: Belirtilmemiş, Bateş Yayınları, İstanbul 1978, 152.

mümkündür. Toynbee medeniyeti, “içinde bütün insanlığın, herkesi kapsayan tek bir ailenin üyeleri olarak, tam bir uyum halinde yaşayabilecekleri bir toplum durumunu yaratmak için girişilmiş bir çaba” olarak tanımlamaktadır.⁹¹

Alman antropolog Richard Thurnwald’ın, kültür ve medeniyet ayrımı şu şekildedir: “Kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçimlerinden, tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi bir mahsul olmak üzere teşekkül etmiş, ananeye bağlı bir cemiyet içinde onun medeni teçhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde ahenkli bir bütün haline gelmiştir. Buna mukabil medeniyet, birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalarına sahip olmayı ifade eder. Bir formülle ifade edilmesi istendiği takdirde denilebilir ki kültür, takınılmış bir tavidir; medeniyet ise bilme ve yapabilmedir.”⁹²

Türkiye’de kültür ve medeniyet ayrımına değinen ilk düşünür Ziya Gökalp’tir.⁹³ Gökalp’e göre kültür ve medeniyetin ortak yönleri bulunduğu gibi farklı yönleri ve hatta zıt yönleri de bulunmaktadır. Ortak noktası ikisinin de toplumsal bütün hayat noktalarını (dini, ahlaki, düşünce, sanat, ekonomi, dil, fen gibi alanları) birleştirici olmasıdır. Yani bu hayat noktalarına kültür denildiği gibi medeniyet de denilmektedir. Ayrım noktalarının ilki harsın (kültürün) milli, medeniyetin uluslararası olmasıdır. Hars, sadece bir millete özgü bütün toplumsal hayat alanlarını uyumlu bir şekilde birleştirirken medeniyet; birçok devletin toplumsal hayat alanlarının birleşimidir. Avrupa medeniyeti denilmesine rağmen bu medeniyetin içinde İngiliz harsı, Fransız harsı, Alman harsı mevcuttur.⁹⁴

Medeniyeti oluşturan ögeler, bireyler tarafından usul ve irade ile meydana gelmiştir. Nitekim bireyler tarafından inşa edilen bütün kavramlar, bilgiler ve ilimler toplamı medeniyeti meydana getirmiştir. Harsı oluşturan ögeler ise bireyler tarafından oluşturulmamıştır yani suni değildir. Gökalp bunu dildeki kelimeleri örnek vererek açıklamaktadır. Dildeki kelimelerin yerine başka bir kelime konulmaya çalışılsa dahi konulamayacağını, bunun kendinden gerçekleşeceğini savunur. Bunun yanı sıra diğer bir ayrım noktasının da medeniyetin bilgilerden ve teknikten meydana gelmesi, harsın ise

⁹¹ Toynbee, 46.

⁹² Turhan, 29.

⁹³ Tahsin Yazgan, *Bozkırım Meşkûresi Erol Güngör (Din ve Toplum Anlayışı)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, 77.

⁹⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 34.

duygudan meydana gelmesi olarak açıklamaktadır.⁹⁵ Gökalp'in medeniyet derken kastettiği ilim, teknoloji, sosyal, siyasi ve idari organizasyon olduğu ifade edilebilir. Kültür derken kastettiği ise dil, edebiyat, sanat, halkın teamülleri, örf, din ve ahlak olarak sınıflandırılabilir.⁹⁶ Hars olmaksızın medeniyetin olamayacağı görüşündedir. Ayrıca Gökalp'e göre harsı güçlü medeniyeti zayıf bir devletle, harsı zayıf medeniyeti güçlü bir devlet karşılaştığı zaman harsı güçlü olan devlet galip gelmiştir ve daima galip gelecektir.⁹⁷ Harsın milli olması sonucu, harsı ve dini farklı olan milletler aynı medeniyete tabi olabilirler. Bu konuda Japonların dinlerini değişmemesine rağmen Batı medeniyeti içinde yer aldığını örnek vermektedir.⁹⁸ Yani Batı medeniyeti içinde yer almak için dinimizi değiştirme gibi bir eylemin söz konusu olmadığını ifade etmektedir.

Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımına çeşitli eleştiriler gelmiştir. Gökalp'in düşüncelerinde içinde bulunduğu dönemin özellikleri ve karşılaştığı sorunları çözme ihtiyacı kendini hissettirmektedir. Nitekim Recep Kılıç'a göre Gökalp değişmesini istediği şeyleri medeniyet başlığı altında toplamıştır. Değişmesini istemediği, korumaya çalıştığı şeyleri ise kültür (hars) başlığı altında toplamıştır.⁹⁹ Kılıç buna delil olarak, Gökalp'in kültürün değişmesi mümkün olmamasını çünkü bir milletin öz malı olmasını ve ancak gelişebilir olduğu fikrini sunmuştur. Ayrıca dini, bazen medeniyet ögesi bazen de kültür ögesi olarak görmesinin tutarsızlık olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Oysaki Gökalp din olgusunun medeniyete ait olduğunu fakat dini anlama ve yaşama biçimlerinin kültürel olduğunu kastetmiş olmalıdır. Hiçbir medeniyetin hiçbir dine nispet edilemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre, İslam medeniyeti ya da Hristiyan medeniyeti yoktur. Batı medeniyetini Hristiyan kabul etmenin ya da Doğu medeniyetini İslam medeniyeti kabul etmenin yersiz olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

Atatürk kültür ve medeniyet konusunda Gökalp'ten farklı düşünmüş ve medeniyetin harstan ayrı bir şey olmadığını dile getirmiştir.¹⁰² Çünkü Atatürk'e göre, medeniyeti harstan ayırmak hem zor hem de gereksizdir. Bunu ise harsı:

⁹⁵ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 41.

⁹⁶ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, 12.

⁹⁷ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 44.

⁹⁸ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 53.

⁹⁹ Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 11.

¹⁰⁰ Kılıç, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, 51-52.

¹⁰¹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 56.

¹⁰² AKYM, 2.

- A. Bir insan cemiyetinin devlet hayatında,
- B. Fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda,
- C. İktisadî hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında¹⁰³ yapabildiği şeylerin muhassalasıdır¹⁰⁴.” şeklinde tarif ettikten sonra, medeniyetin bunlar dışında herhangi bir şeyi kapsamayacağını belirterek açıklamaktadır.¹⁰⁵

Turhan medeniyeti, birikmiş bilgi ve teknik araçlara sahip olmak şeklinde kabul etmektedir. Kültürü, bu anlamda kullanılan medeniyetin zıttı olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla kültürün, bir milletin yaşayış ve düşünüş tarzında, günlük hayattaki ilişkilerinde, sanatta, edebiyatta, dinde, sevinçlerde ve üzüntülerde o milletin tabiatının kendisini ifade etmesi olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁶

Topçu medeniyeti, ilim ve sanat gibi kültür çalışmaları sonucunda elde edilen uygulamaların hayata bahşişi, cemiyete hediyesi, ihsanı ve lütfu olarak tanımlamaktadır. Kültürün bir kenara bırakılarak medeniyetten hareket etmenin başarıya ulaştırmayacağını ifade etmektedir. Bu durumu ise buğday yetiştirmeden ekmek yapmak isteyen insanlara benzetmiştir.¹⁰⁷ Buradan hareketle bütüne ait olan yani toplumsal olan medeniyetin, bireysel kültürlerin pasif sonucu olmaması gerektiği çıkarılabilir. Bir medeniyet inşa edilecekse bu medeniyet, bireylerin ve toplumun kültürü üzerine inşa edilmelidir. Topçu'nun kültür konusunda diğerlerine nazaran daha fazla bireye önem verdiği görülmektedir. Ayrıca medeniyetin kültür olmadan, taklit edilerek ya da kültürün içinde öğütülmeden oluşmayacağını vurgulamaktadır.

Meriç, kültür ve medeniyet konusunda İbni Haldun'a ve onun “ümran” kavramına yer vererek bunların bir bütünün iki parçası olduğunu ifade etmektedir. Bu iki kavram Avrupa tarafından bölünmüştür ve net bir şekilde ayırım yapılamamaktadır. Meriç, bu konu hakkında birçok söylenebilecek olmasına rağmen yaşadığı dönemin büyük tarihçileri tarafından kültür ve medeniyetin aynı şey olduğunun söylendiğini ve bu bağlamda İbni Haldun'la birleştiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁸ Fakat Cahid Baltacı, kültür

¹⁰³ Ulaştırıcılık.

¹⁰⁴ Elde edilen sonuç.

¹⁰⁵ AKYM, 1.

¹⁰⁶ Turhan, 29.

¹⁰⁷ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, 170.

¹⁰⁸ Meriç, 38-39.

ve medeniyet birbirinden ayrı şeyler olduğunu belirtmektedir. Ona göre kültür, sadece belirli bir toplumun yaşadığı ve paylaştığı ortak değerlerdir. Fakat medeniyet, uluslararası seviyeye ulaşmış bir kültürün veya birbirine benzer yapıda olan birden fazla kültürün oluşturduğu anlayış biçimi, davranış biçimi, yaşayış biçimi, teknik, bütün sosyal faaliyetler, maddi aletler ve bu amaçla kurulan müesseselerin tümüdür.¹⁰⁹ Temelde kültür ve medeniyet ayrımını, medeniyetin birden fazla kültürden oluşabileceği ve medeniyetin uluslararası bir yapı sergilemesi olarak ortaya koymaktadır.

Yılmaz Özakpınar'a göre ise medeniyet, ruhi olarak rasyonel bir yükseliş bilinci ve kavramsal bir inançtır. İnançın kavramsal düzeyde olması sonucu muhakeme edilerek inançtan sonuçlar çıkarılır ve bu sonuçlara göre hareket edilir. Bunun sonucu olarak medeniyette davranışlar sabit kalmaz, içinde bulunulan koşullara göre değişir ve gelişir.¹¹⁰ Böylece medeniyet ve kültürü net bir şekilde ayırdığını belirten Özakpınar, medeniyeti inanç ve ahlak nizamı olarak tanımlamıştır. Kültürü ise, medeniyetin verdiği ruh enerjisi ve aşıladığı değerler sistemine bağlı kalarak yapılan insan faaliyetlerinin ürünü olarak tanımlamaktadır. Medeniyeti, kültürün kaynağı olarak görmektedir.¹¹¹ Ayrıca ona göre medeniyetin temeli ve kurucusu inançtır. Medeniyeti kuracak olan inancın, rasyonel bir tasarım olduğunu fakat bu inancın; duygu, düşünce, irade ve akıl olarak bütün kişiliği kapsadığını belirtmektedir. İnanç kişiliğin bir parçası değil, onun kurucu ilkesidir.¹¹²

Sonuç olarak kültür ve medeniyet ile ilgili farklı görüşler olmasına rağmen, kültür ve medeniyet arasındaki ayrım şu şekilde ifade edilebilir:

¹⁰⁹ Baltacı, 29.

¹¹⁰ Özakpınar, 21.

¹¹¹ Özakpınar, 65.

¹¹² Özakpınar, 26.

Tablo 1.2. Kültür ve Medeniyet Ayrımı

Kültür	Medeniyet
<ul style="list-style-type: none"> • Kültür, bir ulusa özgüdür. • Kültür bir toplumun, ruhu ve yaratıcı özüdür. • İlkel kabilelerde dahi kültür bulunmaktadır. • Kültür için, ileri geri, basit gelişmiş gibi kıyaslama ifadeleri kullanılamaz. • Belli bir toplumun, kendine özgü yaşam tarzı olduğu için başka toplumların yaşam tarzından ayrılan yönleri vardır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Medeniyet, uluslararasıdır. • Medeniyet, kültürün yaratıcı özüne uygun tasarlanan ürünlerdir. • Medeniyet, mevcut bulunan teknik kısmı ifade etmektedir. • Medeniyetin oluşması için, kültür şarttır. • Teknik kısımlarda ileri geri, basit gelişmiş gibi kıyaslamalar yapılabilir. • Medeniyet, içerisinde birçok kültür barındırabilir.

1.1.3. Kültürün Öğeleri

Kültür tanımı yapılırken yaşanan güçlüklerden birisi de tanım yapacak kişinin uğraştığı bilime göre tanım yapması olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat daha önce belirtildiği gibi aynı bilimle uğraşanların dahi farklı tanımlar yaptığı görülmektedir. Farklı tanımlar yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi, kültürün öğeleri ya da içeriğidir. Nitekim bazılarının göre din kültürün ögesi değilken bazılarının göre kültürün en önemli ögesi ve ayrılmaz parçasıdır. Bu bölümde hangi unsurların kültürün ögesi olabileceği ve bu unsurların kültürle kurduğu bağ ele alınacaktır.

Kültürün öğeleri genelde maddi ve manevi olarak ayrılmaktadır.¹¹³ Fakat maddi ve manevi ayrımı çoğu kez yüzeysel kalmaktadır. Çünkü böyle bir ayrım, kültür öğelerinin insanların zihinsel faaliyetlerinden kaynaklandığını göz ardı eder. Maddi öğeleri de aslında önce fikirselleşmiş olarak insan zihninde tasarlanmaktadır. Kültür, özü ve kaynağı bakımından bütünüyle manevidir. Hangi öğenin maddi hangi öğelerin manevi olduğu

¹¹³ Turhan, 14.

kargaşasına son vermek için bunun yerine kültürün soyut öğeleri ve somut öğeleri ayrımı yapılabilir.¹¹⁴

Kültürü oluşturan birçok öge bulunmasına rağmen burada araştırma kapsamı bağlamında programda yer edinen öğeler ele alınacaktır. Bunlar bir toplumun: Dini, dili, felsefesi, sanatı ve mimarisi, gelenekleri...

1.1.3.1. İnanç ve Din

İnanç ve dinin, toplum ve kültür açısından önemini Bergson'un: "Geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar bulunacaktır. Fakat dinsiz bir toplum asla."¹¹⁵ sözleriyle belirtmek mümkündür. Nitekim inanç ve din, birçok kültürün en temel öğelerinden biridir.¹¹⁶ Din, bir millete has olmasa da milletin kuruluşunun ya da dönem içerisinde kültürel dönüşümde en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Çünkü kültür, inançlara göre şekillenir ve inançlardan beslenir. Topçu'ya göre büyük dinler milletlerin kuruluşundan önce var olduğu için milletleri kuruluşa hazırlamışlardır. Yine ona göre İtalyan ve Fransız milletini Katolik inancından, Türk milletini İslamiyet'ten ayırmak mümkün değildir.¹¹⁷ Topçu dinin diğer idealleri kapsadığını ve bu yüzden din öğretiminin, hakikat, sanat ve ahlak alanlarında yapılmasının zorunlu olduğunu ve din öğretiminin yalnızca bir ders ile sınırlandırılmaması gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu şekilde kültürün bir parçası olarak ve sadece ders ile sınırlı devam ederse dinin yozlaşarak belli ritüelleri yerine getirme ya da ahlak adına belirli bazı davranışları yerine getirme aktivitesi olacağını belirtmektedir. Dini bir hayat inşa etmek için, dini kültüre felsefede temel aranması gerektiğini, onu sanatlarla işlemek gerektiğini ve tarihten din hayatından örnekler çıkarmak gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁸

Ziya Gökalp ise Dini Türkçülük kavramını kullanmaktadır. Bu kavramı din kitaplarının, hutbelerin, vaizlerin yani din adına yapılan faaliyetlerin Türkçe olması olarak açıklamaktadır. Ebu Hanife'nin namazdaki surelerin ana dilde okunabileceği

¹¹⁴ Özakpınar, 14.

¹¹⁵ Henri Bergson, *Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev.: Mehmet Mukadder YAKUPOĞLU, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, 91.

¹¹⁶ Ejder Okumuş, *Din ve Kültür*, Maarif Mektepleri, Ankara 2017, 30.

¹¹⁷ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 22.

¹¹⁸ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, 148.

düşüncesini örnek vererek önemli olanın ibadetten alınacak vecd olduğunu, bununda okunan dua ve surelerin anlaşılmasına bağlı olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁹ Yani Gökalp'e göre, dini ibadetler yerine getirilirken bile dinin ana kaynağının diline bağlı kalma zorunluluğu yoktur. İbadet etmek için bile Arap dilinin zorunluluğunun bulunmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda başkalarının kültürünün, din adı altında insanlara dayatılmasına karşı çıktığı sonucuna ulaşılabilir.

İnanç, günlük hayatta anlam verilemeyen, absürt gibi görünen olayların ve davranış kalıplarının birçok yönüne açıklama getirir. Ahlak düzeni, yani bireyin ve toplumun ilişkilerini düzenleyen kurallar inanca bağlı olarak gelişir ya da kabul görür. Bu kuralların en önemli kaynağı, toplumun üyelerinin tabi olduğu inançtır. Kültür, toplumun inancına ve buna bağlı olarak gelişen ahlak düzenine göre şekillenir. Kültür öğelerinin oluşturulmasını, seçilmesini, şekillendirilmesini, kabul edilmesini ve reddedilmesini, öne çıkarılmasını ve görmezden gelinmesini sağlayan ana faktör inançtır. Örneğin insan fiillerinin, iyi kötü, helal haram, sevap günah, güzel çirkin şeklinde nitelendirilmesinde dinin etkisi oldukça fazladır.¹²⁰ Böylelikle kültür öğeleri gelişigüzel değil inanç ve ahlak sisteminin belirlediği değerler düzenine göre ahenkli bir uyum oluşturacak şekilde bir araya gelir. Nitekim Spengler bu konuda, kültür sayısı kadar ahlak olduğunu belirtmektedir. Ona göre, genel olarak bir insanlık ahlakı yoktur. Her kültür kendi öz standartlarına göre bir ahlak düzeni geliştirir. Bu ahlak düzeni ya da bu ahlak kurallarının geçerliliği, o kültürün içerisinde başlar ve yine o kültürün içerisinde sona erer. Bireyin, bir davranışının ahlaki ya da ahlaksız olması da yine o kültür içerisinde değerlendirilmeye tabi tutulabilir.¹²¹

Ayrıca din, toplumu oluşturan bireylerin birlik ve dayanışma içerisinde olmasına katkı sağlamaktadır. İslamiyet'te zekât, sadaka, cemaatle namaz kılma, kurban, dini geceler vs. toplumun bir araya gelmesine vesile olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu ibadetler yerine getirilirken, sosyoekonomik durum ya da statü farkı gözetilmeksizin herkesin dini ibadetleri yerine getirirken eşit konumda olmasıdır.

¹¹⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 150.

¹²⁰ Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2018, 598.

¹²¹ Spengler, *Batının Çöküşü*, 271.

Bir toplumun kültürü, kültür öğeleri arasındaki düzen ve uyum ile bütünlük kazanır. Kültür bütünlüğü ise kültür öğelerinin toplamı olarak değil bu öğelerin birbirine uygun olarak yapılanmasını sağlayan yöneliştir. Bu nedenle hangi kültür olursa olsun, bir başka kültürle temasa geçerken gerekli gördüğü bazı kültür öğelerini, kültürel bütünlüğüne uyduğu için kendi kültürüne taşır ve benimser. Bazı kültür öğelerini ise kültürel bütünlüğe uymadığı için reddeder. Burada kültürel bütünlük denilen nitelik, kültür öğelerinin seçimini sağlayan ve bu öğeleri bir arada tutan inanç ve ahlak sistemidir.¹²²

Kültürün oluşumunda ve gelişiminde din etkili olduğu gibi kültür, yaşadığı yerdeki dini inancı ve hayatı etkiler. Örneğin ibadet edilen yerlerin mimari yapısında kültürün etkisi oldukça fazladır. Bu etkilenme toplumun yaşadığı yerin coğrafi yapısına, iklim şartlarına, mimari teknolojisine, mevcut mimari birikime göre oluşmaktadır. Emeviler Dönemi Camii yapısıyla günümüz camii yapısı oldukça farklıdır. Benzer şekilde günümüz Türk Camii yapısı ile Hindistan'da bulunan camii yapısı da farklılık arz etmektedir.

Kültür dine başka birçok yönden etki etmektedir. Bunlar: dinin; algılanma biçimi, yorumlanması, davranış halinde ortaya çıkışı, inanç ve anlayış haline gelmesi, tecrübe edilme biçimi ve toplumsal hayatta kabul edilerek daha yaygın hale gelmesi...¹²³ Kültürün dine etkisini, dini anlama biçimlerinin oluşumunda örneklendirmek daha anlaşılır hale getirecektir. Din aslında hiçbir kültüre bağımlı kalmak zorunda değildir. Bu yönüyle medeniyete ait olan din, anlaşılma biçimi ve yaşayış olarak kültüre aittir. Din ve dinin kaynakları belirli olmasına rağmen bu kaynakların anlaşılma biçimi çeşitlidir. Bu anlaşılma biçimi bulunulan kültürün bilgi birikimine, yaşam tarzına, iklim özelliklerine, gelenek ve göreneklerine göre şekillenir. Bu bağlamda mezheplerin, tarikatlerin oluşumu göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların dinden ve dinin kaynaklarından ürettikleri her şey ilahi değil beşeri ürünlerdir. Dini ve dinin kaynaklarını anlama biçimlerinin büyük bir kısmı kültürelidir.¹²⁴ Dolayısıyla mezhepleri çeşitli olmasının ve mezhepler arası farklılıkların sebebi kültürlerin çeşitli olması ve bu kültürler arasında farklılıklar bulunmasıdır.

Özetlenecek olursa din, kültürü ve toplumu neredeyse bütün yönleriyle etkileyecek

¹²² Özakpınar, 17.

¹²³ Okumuş, 30.

¹²⁴ Kılıç, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, 16.

güce sahiptir. Bunları; dünyayı, hayatı, eşyayı, olay ve olguları, olmuş, olmakta olan ve olacak şeyleri, iyiyi ve kötüyü, adaleti ve zulmü, adaleti, ahlakı, geleneği anlamlandırma; bakış açısı ve kimlik kazandırma, kazanılan bu kimliği belirli bir ölçüde muhafaza etme; kültürlenme; kültür inşa etme; meşru hale getirme; değiştirme, bütünleştirme¹²⁵ vs. olarak sıralayabiliriz.

1.1.3.2. Dil

Dil, insanın sembolik düşünme kapasitesinin en önemli ürünü ve iletişim sağlaması sebebiyle kültürün önemli öğelerinden biridir. Toplumdaki insanlar duygularını ve düşüncelerini dil aracılığıyla ifade ederler. Dil insanların manevi varlığını algılanabilir sembolik bir sistemle ifade etmesini sağlar. Dolayısıyla insan zihninin niteliği dili meydana getirir ve dil, tarihten taşıdığı kültür birikimi ile insan zihninin gelişmesinde önemli rol oynar. İnsan zihninin eleştirel düşünme kabiliyeti, düşünce biçimleri, hayallerini dil temsil eder. Eğitim yoluyla insanoğlunun bu kazanımları yeni nesillere aktarılır. Böylelikle yeni yetişen nesiller, insan zihninin ulaştığı bu kazanımlarla hayata başlar ve onlar da bu kazanımları geliştirip, dönüştürerek ilerletmeye devam eder.

Dil, sadece insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmekle sınırlı kalmamakta aynı zamanda insan zihninin kendi dışındaki gerçekliği de temsil etmektedir. Dilin bu temsili yerine getirebilmesi için dil sembollerinin ve dil yapısının istikrarlı olması gerekmektedir. Çünkü dil sadece araçtır. Asıl amaç zihinde gerçekleşen faaliyetleri anlamı kaybetmeden, çarpıtmadan iletmek ve aynı anlamı, karşısındaki kişinin veya yazıları okuyan kişinin zihninde canlanmasını sağlamaktır. Bu amacı yerine getirmek için dil, şartların, ihtiyaçların, amaçların, kavramların, zihniyetin değişmesiyle birlikte bazı değişiklikler gösterir.¹²⁶ Dilde var olan bir kelime, o zamana kadar kullanıldığı anlamın dışında yeni bir anlam kazanabilir veya yeni deneyimler sebebiyle değişik anlam incelikleri kazanabilir.

Böylelikle dil, kültürün hem kuruluşunda hem de gelişmesinde önemli bir etkidir. Toplumsallaşmayı ve bununla birlikte tarihsel sürekliliği sağlamak da dil sayesinde mümkündür. Aynı dili konuşan toplumun üyesi olan insan, benzer şekilde aynı kültürün

¹²⁵ Okumuş, 33.

¹²⁶ Özakpınar, 115.

üyeyi olmak durumundadır. Dil sayesinde, dille ilişkili olan kültür de canlılığını korumaktadır. Dilin işlevi, yalnızca kültürü korumak ve geleceğe taşımakla sınırlı kalmaz. Dil kültürün, zamansal ve mekânsal olarak genişleyip yayılmasını da sağlar.¹²⁷

Kültürün ve dilin kalıttından daha belirleyici olduğuna evlat edinilen çocuklar örnek verilebilir. Yani Doğu toplumunda yaşayan bir aileden alınıp yetiştirilen çocuk, evlat alan ailenin bulunduğu toplumun dilini öğrenmekte ve yeni ebeveynlerinin çocukları arasında oyun oynayarak vs. onların tavırlarını benimsemektedir. Evlat edinilen çocuk yeni ailesinin ve ailenin bulunduğu toplumun kültürünü öğrenmekte ve hayatında gerçek ailesinin kültürel özellikleri rol oynamamaktadır. Bu durum daha geniş bir bakış açısıyla toplum olarak birkaç kuşaklık değişim sonucu kültürel sarsıntı olarak gerçekleşmektedir. Nitekim Kuzey Amerika şehirlerindeki Amerikan zencilerinin kültürü, aynı şehirde yaşayan beyazların kültürüyle neredeyse aynıdır.¹²⁸ Demek oluyor ki kültür ve onun taşıyıcısı, değişim, dönüşüm, gelişim aracı dil bireyin yaşantısında aile kalıtımından çok daha önemlidir.

1.1.3.3. Felsefe

Felsefe, insan toplumunun ve kültürün kuruluşunda önemli bir rol oynamaktadır. Kültür rasyonel yani akli temellere göre oluşturulur, geliştirilir, değiştirilir ve dönüştürülür. Düşünme biçimi eylemlerin rasyonel boyutunu oluşturmaktadır. Bütün toplumsal ilişkilerin biçimi, kültürün inşası, kültürün temellendirilmesinin kaynağında felsefe daha doğrusu o toplumun felsefesi önemli bir rol oynamaktadır. Felsefe, insanların ve toplumun amaçlarını, eylemlerini, kararlarını, ürünlerini, tasavvurlarını ifade etmektedir. Felsefe toplumun hareket yeteneğini belirleyen güçtür. Kültürün ne şekilde inşa edileceğini, insanların ve toplumun nasıl bir hayat sürdüreceğini, insanlar arası ilişkilerde hangi kuralların geçerli olacağını, hangi şartlarda ne şekilde davranılacağını, hangi toplumsal normların korunacağını, hangi toplumsal normların değişeceğini o toplumun felsefi yapısı yani düşünme biçimi ve felsefi birikimi etkilemektedir.¹²⁹

¹²⁷ Uygur, 21.

¹²⁸ Benedict, 46.

¹²⁹ https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/19_20_Guz/kultur_sosyolojisi_ve_kultur_el_calismalar/3/index.html#konu-5 Erişim Tarihi: 10.02.2020.

Topçu felsefeyi, insanın kâinat görüşü olarak tanımlamakta ve felsefeyi toplumun kâinata uzanan kolları olarak görmektedir. Ona göre felsefe, bir toplumun benliğinden ortaya çıkmasına rağmen kâinatın her tarafına doğru yayılan iradesini, sistemli bir şekilde ifade etme aracıdır.¹³⁰ Felsefe, toplumda irade halinde doğar ve toplumun tarihine yön verir. Felsefe bir toplumun bütün hayat alanlarına (aile sevgisi, savaş stratejisi, devlet iktidarı, sanatı, ölümü karşılama biçimi vs.) tercüman olmaktadır.

1.1.3.4. Sanat ve Mimari

Sanat, elinde bulunan imkânlar ne kadar kısıtlı olursa olsun insanlık tarihi boyunca toplumlarda var olan bir olgudur.¹³¹ Sanat, “bir duygu, tasarı, güzellik vs.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık; belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım”¹³² olarak tanımlanmaktadır. Sanatın edebiyat, müzik, heykel, resim, sinema, mimarlık, tiyatro, hat gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Sanat kavramı tüm toplumlarda kendi inançlarına, gelenek ve göreneklerine, tarihi birikimlerine, yaşanılan bölgeye, geçim kaynaklarına, yaşam tarzlarına göre şekillenir.¹³³ Aynı zamanda sanat, toplumlar arası etkileşim sağlamakla birlikte evrensel bir değere sahiptir.

Sanat, kültürün bir ögesi olarak değerlendirilmektedir. Sanat eseri ortaya çıktığı mekân bakımından bulunduğu topluma özgü yani millidir. Sanatçı bir ürün ortaya çıkarırken tabi olduğu toplumun, milletin kültürünü taşıdığı için bunu ister istemez sanat eserine yansıtır.¹³⁴ Sanatçı milli eserler ortaya koyma amacı taşımasa da ortaya koyduğu ürünler millidir. Çünkü bu eserler, milletin içsel tercümesidir.

Mimari, kültürün etkilediği ve kültürden etkilenen diğer bir ögedir. Toplumun somut ve soyut kültür öğeleri, sanatla günümüze kadar ulaşma imkânı bulmaktadır. Mimarının şekillenmesinde coğrafi şartlar, iklim özellikleri, yaşam tarzı, din gibi etkenler etkili olmakla birlikte diğer önemli bir etken de kültürdür. Mimari denilince akla ilk gelen yapılardan biri de dini yapılardır. İnsanlar mensup oldukları dini yapıların inşasında daha fazla özen göstermişlerdir. Bu yapılardaki kalem işlemleri, ahşap motifler, taş

¹³⁰ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 21.

¹³¹ Yılmaz Özbek, “Sanat, Edebiyat ve Eğitim”, *Doğu Esintileri Dergisi*, Sayı: 9, 2018, 79.

¹³² TDK, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, Erişim Tarihi: 08.02.2020.

¹³³ Aysen Soysaldı, “Kültür, Sanat ve Beşeriyet İlişkisi”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 22, 2018, 307.

¹³⁴ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 21.

süslemeler, çiniler kültür sanat adına dikkate değerdir.¹³⁵ Tüm bu sanat türleri ve mimari yapılar bulunduğu toplum için kültürel miras olmaktadır. Böylelikle toplumun inancını ve yaşam tarzını sergileyen sanat ve kültür bir bütün halinde birbirini tamamlamaktadır.

1.1.3.5. Gelenek

Kültürün, geçmiş birikimini geleceğe bağlayacak olan en önemli araç gelenektir. Gelenek olmaksızın bilim, sanat, felsefe, mimari, edebiyat ve istikrarlı bir toplum hayatı sürdürmek oldukça güçtür. Gelenek bir toplumun geçmişte yaşadığı ve bitirdiği geçmişin kalıntısı değil, o toplumun kültürel hayatında yapacağı değişimlerin ve dönüşümlerin bağlı olduğu kaynaktır. Gelenek aslında bugünün düşüncesi ve bugünün yaşam tarzıdır. Çünkü gelecekte kültürde yapılacak olan değişiklikler, geleneğin içerisinden çıkar. Gelenekle kurulan bir bağ olmazsa kültüre yapılacak olan katkılar rastgele, toplumun yaşantısına uygun olmayan hatta belki de toplumun kabul etmeyeceği şekilde gerçekleşir. Dinamik olan kültür gelenekten beslenir. Fakat gelenekten yararlanmayı gelenekçilikle bir tutmamak gerekir. Zira gelenekçilik günlük hayatta bazı işlemleri daha çabuk, pratik, verimli çözebilecekken ve hiçbir zararı olmamasına rağmen sırf geçmişte yaşayan insanlar böyle yaptı diye yeni bir cisme ya da yeni bir yöntemle karşı koymaktır. Günlük hayatta işlerin zaman kaybetmeden, pratik bir şekilde yapılabilmesi için gelenek oldukça elzem fakat gelenekçilik gereksizdir.¹³⁶

Geleneğin geçmişte kalmadığı şu an yaşanmakta olduğu idrak edilirse, geleneğin değişme gücünden faydalanmak mümkün olacaktır. Dinamik bir gelenek, denenerek ve aksayan yönleri düzeltilerek bugüne kadar gelmeyi başarmıştır. Toplumun gelenek olmaksızın varlığını sürmesinin imkânsızlığı sosyolojik bir gerçekliktir.¹³⁷ Bu bağlamda gelenekte bulunan her türlü birikimi değerli kabul ederek uygulanmaya çalışılması ne kadar gereksiz ve yanlışsa sürekli olarak değişim gerçekleştirmeyi hedeflemek de o kadar yanlış ve gereksizdir.

Başka bir kültürün ya da medeniyetin değerlerini tam manasıyla idrak etmeden benimsemeye çalışmak gelenekten uzaklaşmaya sebep olmaktadır. Nitekim Topçu yabancı okulları, milletin kültürüne sokulan hançere benzetmektedir. Yabancı kültürün

¹³⁵ Soysaldı, 309.

¹³⁶ Özakpınar, 112.

¹³⁷ Özakpınar, 112.

tek işlevinin milli kültürün köklerini kurutmak olduğunu dile getirmektedir.¹³⁸ Yine geleneklerini yıkan ve kendi kültürlerini yaratmayan insanların, Batı'yı taklit etmelerini ise benliklerindeki insanı eşyaya feda etmek olarak nitelendirmektedir.¹³⁹ Gelenek olmaksızın, kültürde değerli yeniliklerin üretilmeyeceği idrak edilmelidir.¹⁴⁰ Gelenek, bireylerin zihin yeteneklerini geliştiren ve düşüncelerini ifade etmelerine imkân sağlayan bir ortam olarak değerlendirilmelidir. İnsan potansiyeli, geleneğin birikimi ve zihin disiplini sağlayan ortamları sayesinde yeteneklerini ortaya çıkarma ve geliştirme imkânına sahip olmaktadır.

1.1.4. Kültürün Özellikleri

Kültür kavramının daha iyi anlaşılması için, kültürün ne gibi özelliklere sahip olduğunun bilinmesi gerekir. Bunlar: Kültür bulunduğu topluma özgüdür, kültür öğrenilir, kültür toplumsa bir olgudur, kültür bir arada yaşamak için oluşturulmuş kurallar bütünüdür, kültür bir bütün olarak ele alınmalıdır, kültür değişim halindedir, kültürün tamamen yok olması mümkün değildir.

1.1.4.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Kültür

Kültürel sistemin öğretileri toplumda yaşayan bireyler tarafından oluşturulur ve tüm toplumla paylaşılır. Bir toplumun bireyleri tarafından oluşturulan ve paylaşılan davranış kalıpları, tutumlar, değerler, alışkanlıklar, düşünce biçimleri; o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Burada bahsedilen toplumu sadece millet olarak düşünmek yanıltıcı olabilir. Bu kültürel sistem öğretilerini oluşturan ve paylaşan toplum köy, şehir, sınıf, aşiret vs. olabilmektedir. Bütün kültürler, yaşamlarını devam ettirmek istemekte ve bu yönüyle bütün kültürler birbirine benzemektedir. Bu benzerlikler, o toplumu oluşturan bireyler arasında grup birliğine ve dayanışmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise nüfusun devamını sağlama, ortak duygu ve tutum takınma, toplumsal denetim mekanizmaları, düşmana karşı savunma kurumları gibi önlemler alınmaya çalışılır.¹⁴¹ Kültür toplumlara; kolektif bilinç, kolektif tutum ve kolektif hareket etme kabiliyeti

¹³⁸ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, 63.

¹³⁹ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 25.

¹⁴⁰ Özakpınar, 116.

¹⁴¹ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 130.

sunmaktadır. Kültürün devam etmesi için ve toplumda bir arada yaşayabilmek için kültüre ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1.4.2. Bir Arada Yaşamak İçin Oluşturulmuş Kurallar Bütünü Olarak Kültür

Kültür genellikle ideal kurallardan ve ideal davranış kalıplarından oluşmaktadır. İdeal olandan kasıt içinde bulunulan toplum tarafından kabul edilen ve uyulması gerektiğine inanılan kurallar ve davranışlarıdır.¹⁴² Kültür birliği oluşması için o kültüre mensup kişiler tarafından belirlenen kurallara uyulması gerekir. Kültürün parçası olan birey, kültüre uygun olmayan davranışları tanımaktadır. Bireyler farklı durumlar karşısında alternatif davranış kalıpları belirleyerek ideal olanı sorgulayabilmektedir. Bazen de bireyler zaman zaman toplumun belirlediği değerlere, kurallara, davranış kalıplarına uygun hareket etmemektedir. Bunun sebepleri bireysel farklılıklar, teknolojinin ilerlemesi, menfaat ilişkisi, farklı kültürle karşılaşma vs. olarak sıralanabilir. Dolayısıyla bir toplumu oluşturan bireylerin tamamı ideal kurallara ve davranış kalıplarına uymayabilir. İdeal olan, olması gerekendir fakat gerçekte ideal olanı yaşamayan bireylerle karşılaşmak olasıdır.

1.1.4.3. Bulunduğu Topluma Özgü Olarak Kültür

Her bir kültür, oluştuğu topluma özgü bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla kültürlerin bazı özellikleri ve bazı nitelikleri benzer olsa da her toplumun kendine özgü özellikleri ve nitelikleri bulunmaktadır. Herhangi bir kültürü oluşturan toplum, grup, tabaka kendi kültürel dinamiklerini oluşturarak yaşamını sürdürür. Kültürün kendine özgü olma özelliği bu sayede oluşmaktadır. Bu sayede o topluma, o bölgeye, o çağa, o gruba ait bir kültürden bahsetmek mümkün olur. Bütün dünyaya, bütün coğrafyalara, bütün toplumlara, bütün yörelere, bütün gruplara has tek ortak bir kültürden söz etmek mümkün değildir. Her kültürün bulunduğu coğrafyaya, yaşadığı döneme, iklim özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekir. Öyle ki her bir kültür kendi içinde anlamlı, diğer bir kültürle karşılaştırılmayacak yapıdadır. Bir toplumun kültürünü anlamak içinde başka bir kültüre başvurulmaz. Çünkü kültür, o an ki bir defalık ruh durumunu ifade

¹⁴² Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 131.

eder.¹⁴³ Kültür gelişir ve değişir hatta yok olabilir fakat hiçbir zaman aynı tarzda yeniden meydana gelemez.

Kültür etkileşime, değişime ve dönüşüme açık bir yapı sergilemektedir. Kültür ne kadar bir topluma özgü olsa da bazen diğer kültürlerle karşılaştığı için bazen ihtiyaçlardan dolayı bazen de teknolojik gelişmelerden dolayı değişip dönüşmektedir. Kültürler arası etkileşime savaşlar, göçler, ticaret sebep olmuştur. Küreselleşen dünya da artık kültür etkileşimi savaşla, göçle ya da ticaretle değil kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu süreç kültürlerin kendilerine özgü yapıların ve kurumların azalmasına sebep olmaktadır.

Kültür ürünleri gelişigüzel bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Kültür ürünlerinin arkasında o kültürün zihniyeti ve ruhi tutumları bulunmaktadır. Dışardan bakıldığı zaman bu zihniyet ve ruhi tutum yerine ürünün dış yapısı ve güzelliğine odaklanmak mümkündür. Bu kültür ürününü ya da sanat eserine meydana getiren birey olabilir.¹⁴⁴ Oysaki o ürünü meydana getiren birey içinde bulunduğu kültürden bağımsız bir şekilde gerçekleşmez. Bu yüzden diğer kültürlerden taklit yoluyla aktarılan kültür ürünleri yüzeysel olmakta ve işlevsiz kalmaktadır. Özenti, heves ve taklit sebebiyle ortaya çıkarılan ürünün arkasında zihniyet ve ruhi tutum yoksa ürün işlevsiz kalmaktadır. Görüntüsü taklit edilse de zihniyetin ve ruhi tutumun hissedilmesi, kavranılması ve özümsemesi gerekir.

1.1.4.4. Öğrenilebilen Bir Olgu Olarak Kültür

Kültür, bireylerin doğuştan getirdiği kalıtsal ya da içgüdüsel davranış kalıpları, düşünce biçimleri, alışkanlıkları olmamakla birlikte her bireyin yaşam hayatı boyunca kazandığı davranış kalıpları, düşünce biçimleri ve alışkanlıklarıdır. Dolayısıyla kültür, eğitim yoluyla yeni nesillere aktarılarak yeni nesillerin topluma uyum sağlaması sağlanır. Dolayısıyla kültür ve eğitim arasındaki zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.¹⁴⁵ Fakat burada bireyler pasif konumda kalmamaktadır. Nitekim bireyler kültürü öğrenirken aynı zamanda değişip dönüşmesinde aktif rol oynamaktadırlar. Kültürün durağan olmak yerine

¹⁴³ Özlem, 209.

¹⁴⁴ Özakpınar, 83.

¹⁴⁵ Muhammet Şevki Aydın ve Cemil Osmanoglu, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, 4.

devingen olma sebeplerinden birisi de budur. Kültür bireylere eğitim yoluyla aktarılması ve bireylerin bu kültürü yorumlayarak yeniden inşa etmesi sürecinin eğitim ilkelerine, bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına, çağın gerekliliklerine uygun olarak gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Kültür öğrenilen bir özellik sunduğu için zorunlu olarak bir arada yaşamayı, toplumu, insan ilişkilerini gerekli kılar. Aile, komşu, akraba, sosyal ortamlar, arkadaşlık grupları, eğitim kurumları, diğer toplumsal yapılar kültürün öğrenilme alanlarıdır.

1.1.4.5. Değişen Bir Olgular Olarak Kültür

Kültür, sürekli olarak değişim halindedir. Kültürel sistemi oluşturan bireyler, fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere uyum geliştirme eğilimindedirler. Kültürlerin değişmesinde diğer kültürlerle karşılaşılması, onlardan bazı kültürel öğelerin ve davranış kalıplarının kendi kültürlerine taşınması diğer kültürlere benzeme çabası gibi etkenlerde rol oynamaktadır.¹⁴⁶ Karşılaşılan sorunların çözümünde, geleneksel çözüm yöntemleri bazen yetersiz kalmakta bazen de çözüme ulaştıramamaktadır. Teknolojik gelişmelerle ve bilgiye hızlı erişim sayesinde yeni ihtiyaçlar, yeni ilgiler, yeni sorunlar ve yeni çözüm yolları ortaya çıkmaktadır. Kültür bu yeni olgulara göre zamanla ve sürekli olarak değişim halinde bulunma özelliğini sürdürmektedir. Bu yeni çözüm yolları bazen yeni kurumların ve yeni kültürel öğelerin oluşumuna sebep olmaktadır. Bu yeni kurumlar ve yeni kültürel öğeler her zaman toplum tarafından oluşturulmamakta bazen diğer toplumlardan kendi toplumlarına aktarılmaktadır. Burada etki olan toplumların kendi kültürüne ve probleminin niteliğine göre çözüm yolu üretecek kurumlar ve öğeler inşa etmesidir. Ayrıca kültürel değişim, kültürün bütün öğelerinde ve aynı hızda gerçekleşmemektedir.¹⁴⁷ Hangi öğenin ne kadar hızda değişeceğini belirleyen faktörler ise bireylerin ihtiyaçları, sorunlarını çözümedeki pratiklik çözüm yolları, teknolojik gelişmeler, karşılaşılan kültürler gibi birçok sebebe bağlıdır.

¹⁴⁶ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 132.

¹⁴⁷ Turhan, 23.

1.1.4.6. Toplumsal Bir Bütün Olarak Kültür

Kültür, bir bütün olarak ele alınarak değerlendirilmek istendiğinde o kültüre ait sanat eserleri ve teknolojik gelişimi vs. değil ancak o kültüre ait olan insanları memnun ettiği ortak görüş ve düşünce tarzlarına bakarak gerçekleştirilir. Kültürü bir bütün olarak ele almak, kültürün kendisini oluşturan parçaların bütünü olduğu anlamına gelmemektedir. Son dönemde çağdaş bilimin üzerinde durduğu gibi farklı birçok alanda bütün, sadece parçaların toplamı değildir. Bir araya getirilen bütünün parçaları, yeni bir bütünlük oluşturur. Ayrıca bu parçalar karşılıklı ilişki kurarak kendilerini ve birbirlerini düzenlemektedir.¹⁴⁸

Kültürün bir bütün olması kültürler arası karşılaştırmanın, ileri ve geri kültür sınıflaması yapmanın, ilkel kültür ve modern (çağdaş) kültür ayrımı yapmanın yersiz olduğunu göstermektedir. Bu düşüncenin, Batı tarafından kendi gelişimi üzerinden diğer kültürler göz ardı edilerek ortaya atıldığını, yanlış bir değerlendirme olduğunu ve her kültürün eşit önemde sayılacağı için kültürler arası kıyaslama yapmanın imkânsız olduğunu ifade etmek mümkündür.¹⁴⁹ Bir kültürün gelenek ve göreneklerinde, dini inancında, ahlak anlayışında, yaşam tarzında, sanat ve edebiyatında kıyaslama yapmak mümkün değildir.¹⁵⁰ Çünkü bir kültürün öğeleri arasında örneğin sanat eserlerinde ilerilik, gerilik gibi bir kıyaslama yapmak abesle iştir. Her bir sanat eseri, düşünce biçimi, ahlak kuralı, gelenek ve görenek vs. yani kültür ögesi, o kültürün ürünü olarak değerli ve biriciktir.

18. yüzyıl Aydınlanma Çağı rasyonalitesi çerçevesinde kültür kavramının, insanları kültür sahibi olma ve kültür sahibi olmama durumuna göre ayırdığı dikkat çekmektedir. Burada dikkat çekici olan husus, kültür sahibi olmadığı düşünülen toplumlar ve bu topluma mensup bireyler çoğunlukla duyusal yönleriyle öne çıkmasıdır. Kültür sahibi olduğu düşünülen toplumlar ve bu topluma mensup bireyler ise bilimsel yönleriyle öne çıkmaktadır.¹⁵¹ Nitekim bu duruma sebep olan şeyin, kültürün bir bütün olarak değil de sadece bir yönüyle ele alınması olduğu söylenebilir.

¹⁴⁸ Benedict, 77.

¹⁴⁹ Kubilay Aysevener, O. Spengler, A. Toynbee ve Yirminci Yüzyılda Döngüsel Tarih Anlayışına Dönüşün Nedenleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, 95.

¹⁵⁰ Turhan, 34.

¹⁵¹ Ferhat Bayık, *Tarihsel ve Felsefi Yönleriyle Kültür*, Kozmos Yayınları, İstanbul 2015, 64.

1.1.4.7. Tamamen Yok Olmayan Bir Olgu Olarak Kültür

Kültürün, yapısı itibarıyla organizma olduğu savunulmaktadır. Kültürün organizma oluşu, onun tıpkı bir canlı gibi doğup, büyüüp, gelişip (değişip-dönüşüp) ölmesine işaret eder. Bu görüşü savunanlar arasında İbni Haldun, Vico, Spengler gibi isimler bulunmaktadır.¹⁵² Bu görüşe karşı çıkılan ya da bu görüşte göz ardı edilen ise kültürün ölmesi meselesidir. Zira birçok devlet yok olsa da kültürünün etkisini ve izlerini mimaride, gelenek ve göreneklerde, bilim alanında yaptığı çalışmalarda, giyilen kıyafetlerde vs. görmek mümkündür. Sorokin'e göre bu nedenle büyük uygarlıkların hiçbiri öldü olarak kabul edilmemelidir. Bunun yerine geçmiş bir medeniyetin veya kültürün ancak bir kısmının sona ermiş olduğunu iddia etmenin doğru olacağını savunmaktadır.¹⁵³ Burada dikkat edilmesi gereken husus bir devletin yok olması kültürünün tamamının yok olması anlamına gelmemekle birlikte bu kültürün aynı şekliyle de devam etmeyecek olmasıdır. Sorokin aslında bu devam etmeme durumunun ölüm olarak değerlendirilmesine karşı çıkararak yok olan devletteki kültür öğelerinin başka kültürlerde yaşamakta olduğunu belirtmektedir. Bunu etrafımıza bakınca rahatlıkla görmek mümkündür. Yaşadığımız coğrafyada veya herhangi bir coğrafyada öldü denilen kültürlerle ait birçok mimari esere rastlamaktayız. Sosyal bilimler ve fen bilimleri kümülatif olarak varlığını sürdürmektedir. Bu birikime öldü denilen birçok kültür doğrudan ya da dolaylı olarak birçok katkı sağlamıştır.

1.2. KÜLTÜR VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

Eğitim tarihinin, insanlık tarihi ile eşdeğer olduğu söylenebilir. Çünkü tarih boyunca insan, insanın problemleri ve insan eğitimi üzerine düşünüldüğünü görmek mümkündür.¹⁵⁴ Burada kastedilen bir çatı altında, belirlenen yaş grubuna yönelik olarak yürütülen, planlı ve programlı eğitim değildir. Dolayısıyla okul denilen resmi ya da özel bir eğitim kurumu olmasına bakılmaksızın bütün toplumlar çocukları eğitir. Örneğin avcılık ve toplayıcılığın olduğu dönemlerde babanın, çocuğuna avlanmayı öğretmesi de

¹⁵² Cihan, 6.

¹⁵³ Sorokin, 274, 282.

¹⁵⁴ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, 9, 24.

eğitim olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁵ Burada eğitim denilen olgunun ne olduğu veya ne anlama geldiği izaha muhtaçtır.

Eğitimin tanımı yapılırken özellikle iki farklı bakış açısıyla tanımlanmaya çalışıldığı görülecektir. Bu bakış açılarının iki farklı olgudan hareket ettiği hatta temelini iki farklı bilimden aldığı söylenebilir. Bu olguları bireysel ve toplumsal olarak bilimleri ise psikoloji ve sosyoloji olarak sıralamak mümkündür.¹⁵⁶ Sosyolojinin kurucularında sayılan ve Bordeaux Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1887'den 1902'ye kadar pedagoji dersi veren Emile Durkheim ise bu durumu, insanın bireysel ve toplumsal olmak üzere iki varlığının bulunduğu şeklinde açıklamaktadır.¹⁵⁷ Son olarak diğer bir anlayış ise hem bireysel hem de toplumsal anlayıştır. Bu anlayışa göre eğitimi ya da insan davranışlarını, sadece bireysel veya sadece toplumsal görmek yanıltıcı olacağı için, eğitim ikisinin birleşimi olarak görülmelidir.¹⁵⁸

Kant, Mill, Spencer gibi düşünürler eğitimi bireysel bakış açısıyla ve psikoloji ilmiyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu görüşe göre eğitimin amacının, bireyin var olan potansiyelini keşfetme çabası olarak tanımlandığı söylenebilir.¹⁵⁹ Kant, insanın eğitime muhtaç olan tek varlık olduğunu belirtmektedir. Kant aynı zamanda eğitimin öncelikle, insanın doğuştan gelen özelliklerini ve yeteneklerini geliştirmeye yönelik olması gerektiğini belirtir. Başka bir ifadeyle eğitim, bireyin içinde bulunan kusursuzluğu keşfederek geliştirmesidir.¹⁶⁰ Fakat Kant eğitimde kültür bilincinin aşılmasını, eğitimin olumsuz yanı olarak görmektedir.¹⁶¹ Bu sebeple bireylerin, insan kanunlarına uymaya zorladığını belirtmektedir.¹⁶² Tüm bunlar sonucunda Kant'ın, toplumsal eğitimin bireyleri bazı kuralları benimsemeye ve uymaya zorladığı için yanlış olduğu; bireysel eğitimin kişinin potansiyelini ortaya çıkarmayı amaçlaması yönünden doğru olduğu kanısına vardığı söylenebilir. Eğitimi bireysel bakış açısıyla ele alan diğer kişiler de

¹⁵⁵ Christopher J. Hurn, *Eğitim Sosyolojisi Okulun İmkân ve Sınırları*, Çev.: Mustafa SEVER, Pegem Akademi, Ankara 2018, 4.

¹⁵⁶ Dodurgalı, 11; Hikmet Yıldırım Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, Asos Yayınları, Ankara 2018, 127.

¹⁵⁷ Emile Durkheim, *Eğitim ve Sosyoloji*, Çev.: Pelin ERGENEKON, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016, 54.

¹⁵⁸ Bedi Ziya Egemen, *Terbiye İliminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, 35; Mustafa Aydın, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014, 52.

¹⁵⁹ Durkheim, 44-45; Dodurgalı, 11.

¹⁶⁰ İmmanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, Çev.: Süleyman Emre BERKMAN, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, 15; Durkheim, 44.

¹⁶¹ Kant, 7.

¹⁶² Kant, 8.

benzer şekilde eğitimi, kişinin potansiyelini keşfetmesi olarak görmekte, buradan hareketle tek ve evrensel bir eğitimin olacağı fikrine varmaktadırlar.¹⁶³

Durkheim bireysel bakış açısıyla ele alınan eğitimin, tam da bu yüzden mümkün olmayacağını düşünmektedir. Buna delil olarak tarih boyunca tek ve evrensel bir eğitim yapılmadığını ve yine tarih boyunca böyle bir eğitim hipotezinin dahi bulunmadığını ifade etmektedir. Nitekim ona göre, Roma’da eğitim ile sanata ve edebiyata ilgisiz, askeri görkem tutkusuna sahip kişiler yetiştirme amaçlanırken; Yunan ve Latin sitelerinde ise eğitim ile bireylerin topluluğa körü körüne uyum sağlaması amaçlanmıştır. Burada dikkat çektiği bir diğer husus ise eğitimin, sadece ülke ve topluluklara göre değişmesi değil benzer şekilde içinde bulunulan zamana göre de değişiklik göstermesidir. Buna örnek olarak Orta Çağ’da eğitimin din temelli oluşu fakat Rönesans ile birlikte, laik ve edebi bir nitelik kazandığı gösterilebilir.¹⁶⁴ Durkheim bu örnekleri verirken, tarih boyunca yapılan eğitimin yanlış olduğunu değil olması gerektiği gibi yapıldığını göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla her toplumun eğitim sistemi, o toplumun kendi yapısına özgüdür. Çünkü toplumun bireylerinden beklentileri ve gereksinimleri; eğitim felsefelerine, eğitim politikalarına, eğitim amaçlarına, programlarına, kullanılan yöntemlere, ölçme ve değerlendirme durumlarına yansımaktadır.¹⁶⁵

Durkheim, bireysel olarak kendini keşfetme ve yeteneklerini geliştirme arzusunun basit şekliyle hayvanlarda bile var olduğunu ifade etmiştir. Annesi tarafından yavru kuşa nasıl uçuşması gerektiği ve nasıl yuva yapması gerektiği öğretildiğini örnek verir. Fakat tüm bunlar, yavru kuşun yeni bir yaşam tarzı geliştirme veya bir topluluğa uyum sağlama işlevini geliştirmez. Bunun aksine toplumsal hayata uyumu ve devamlılığı gerektiren yetenekler, doğuştan gelen yatkınlıklar değil çok daha karmaşık yapıdadır. Durkheim’a göre bu yapı kalıtım yoluyla yeni nesillere aktarılamaz. İşte bunu sağlayacak olan şey, eğitimidir.¹⁶⁶

Eğitimde bireysel bakış açısını yetersiz bulan Durkheim, eğitimi toplumsal bakış açısıyla değerlendirmektedir. Yeni doğan çocuk, dünyaya kendi doğasından başka bir olguyla gelmemektedir. Durkheim’ın ifadesiyle “asosyal” ve “bencil” olarak dünyaya

¹⁶³ Durkheim, 46.

¹⁶⁴ Durkheim, 46.

¹⁶⁵ Aydın, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, 68; Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 80.

¹⁶⁶ Durkheim, 56.

gelen bireyin, toplum tarafından olabildiğince hızlı bir şekilde ahlaki ve toplumsal hayata yönelecek bir varlık inşa etmesi gerekmektedir.¹⁶⁷ Yine Durkheim'ın başka bir ifadesiyle, “insan, sadece toplum halinde yaşadığı için insan” olabilmektedir.¹⁶⁸

Nihayetinde Durkheim eğitim ile ilgili olarak, “Eğitim, yetişkin nesillerin, toplumsal yaşam için daha olgunlaşmamış kişiler üzerinde uyguladığı etkidir. Eğitimin amacı, bir bütün olarak politik toplumun ve çocuğun bilhassa yazgılı olduğu özel toplumsal çevrenin ondan talep ettiği birtakım fiziksel, entelektüel ve ahlaki şartları çocuğun içinde harekete geçirmek ve geliştirmektir.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Son olarak eğitimi, genç neslin toplumsallaşması olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁹ Zira ona göre eğitim, toplumsal bir varlık olan insanı yaratmaktadır.¹⁷⁰

Ziya Gökalp de bir sosyolog olarak eğitimi toplumsal yönüyle değerlendirmektedir. Bu bağlamda Durkheim'dan etkilendiğini söylemek mümkündür. O, eğitimi “bir cemiyette, yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesi” olarak tanımlamaktadır. Yetişmiş olan nesil fikirlerini ve hislerini, yeni yetişmeye başlayan nesle iki şekilde vermektedir. Bunlardan ilki yetişmiş olan neslin, bilinçli bir şekilde olmadan, günlük hayattaki konuşmaları, davranışları ve tutumlarıyla örnek olarak etkilemesidir. İkincisi ise yetişmiş neslin öğretmenlerin veya eğitim işinde uzman olanların bir düzen ve sistem dâhilinde fikir ve his aşılmasıdır. Gökalp eğitimi bu şekilde açıkladıktan sonra bunlardan ilkini “yaygın eğitim” ve ikincisini “örgün eğitim” olarak nitelendirmiştir.¹⁷¹

Gökalp'in, Durkheim'dan etkilendiğini eğitimi konu edindiği yazılarında görmek mümkündür. Nitekim Gökalp de tıpkı Durkheim gibi fertlerin dünyaya asosyal olarak geldiğini ifade etmektedir. Ve yine Durkheim gibi fertlerin toplum içerisinde yani topluma dâhil olarak sosyalleşeceğini belirtmektedir. Fertlerin toplumsallaşması ya da sosyalleşmesi için bu gereklidir. Toplumlar fertlerine dilini, ahlakını, estetik zevklerini, ilmini aşamazsa; toplumların devamlılığı pek de mümkün değildir.¹⁷²

Aslında bireyi esas alan yaklaşımın yetiştirmeyi amaçladığı birey ile toplumu esas

¹⁶⁷ Durkheim, 55.

¹⁶⁸ Durkheim, 59.

¹⁶⁹ Durkheim, 54.

¹⁷⁰ Durkheim, 55.

¹⁷¹ Ziya Gökalp, *Yeni Mecmua Yazıları*, Haz. Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, 432.

¹⁷² Gökalp, *Yeni Mecmua Yazıları*, 544.

alan yaklaşımın yetiştirmeyi amaçladığı birey arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Zira bireyi esas alan yaklaşımın amacı, toplumun kültürel gelişim alanı değildir. Medeniyet alanında bireyin gelişmesini sağlamak ve nihai olarak eğitimin amacı, medeniyetçi bireyler yetiştirmektir. Doğu toplumlarının Rönesans ile birlikte gelişen medeniyetlerden geri kalma sebebi olarak ise kültürcü eğitim yapmaları veya kültürcü bireyler olmaları görülmektedir. Gökalp, bunu reddederek geri kalmışlığın veya gelişmişliğin tek bir sebeple açıklanmayacağını söylemektedir.¹⁷³

Kültürel yaklaşıma göre kültürcü eğitim bireyin dünyanın bir ferdi olmasına engel değildir. Olması gereken bireyin öncelikle kendi kültürünü öğrenmesi daha sonra diğer kültür ve medeniyetleri tanınması veya öğrenmesidir. Birey ancak kendini ve kendi kültürünü bilirse diğer kültürleri ve medeniyetleri bilmesi anlamlı olur. Kendini ve kendi kültürünü bilmek bir nevi kimliktir.¹⁷⁴ İlerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere kültürel yaklaşım ya da toplumsal yönüyle eğitimi ele alan kişilerin amaçlarından birisi de hür bireyler yetiştirmektir.¹⁷⁵ Yani kültürel ya da toplumsal yönü ile ele alınan eğitimde amaç, sadece bireylerin bulunduğu kültürü öğrenmesi ve bulunduğu topluma uyum sağlayarak toplumun bir parçası haline gelmesi değildir. Amaç kültürü öğrenmesi, sosyalleşmesi ve bunlardan sonra diğer kültür ve medeniyetleri öğrenerek kendini geliştirmesi ve böylelikle kendi kültürüne katkı sağlamasıdır.

Burada eğitim tanımları yaparken etkili olan üçüncü görüşe değinmek gerekir. Zira kanaatimizce, bu görüş daha uygulanabilir olmakla birlikte günümüzde daha çok dikkate alınmaktadır. Vygotsky bireylerin gelişmelerinin sadece biyolojik ya da sadece kültürel süreçlerle açıklanmayacağını belirtmektedir. Ona göre bireylerin gelişimi biyolojik ve kültürel süreçlerin birlikteliği sonucu oluşmaktadır.¹⁷⁶ Bunlardan yola çıkarak eğitim, bireysel yeteneklerin toplumun değerlerine ve beklentilerine ters düşmeyerek; birbirlerini dengeli bir şekilde tamamlayarak bireylere verilmesidir.¹⁷⁷ Yani bireyin yeteneklerini geliştirmesi kadar bulunduğu topluma uyum sağlaması da önem arz etmektedir.

Belirtildiği üzere kültür ile eğitim ilişkisi, eğitim tanımı itibarıyla başlamaktadır.

¹⁷³ Hikmet Yıldırım Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1990, 58.

¹⁷⁴ İsmail Aydoğan, *Kültür Temelli Eğitim*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, 16.

¹⁷⁵ Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, 59.

¹⁷⁶ Nihal Ahioğlu, "Kültürel-Tarihsel Kuram Çerçevesinde Çocuk Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 163-186.

¹⁷⁷ Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 10.

Yani eğitim ne olduğu ya da eğitimin amacının ne olduğu hususu açıklanırken, kültür oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim Selâhattin Ertürk, eğitimin Türkçede altı anlamı kapsayacak şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Bunlar; disiplin, sosyal hizmet, öğrenim, sosyal kurum, kazantı ve kasıtlı kültürlenme süreci olarak sıralanabilir.¹⁷⁸ Ertürk'e göre, eğitim fakültesi veya eğitim dersleri söz gruplarında kelime disiplin anlamı ile kullanılmaktadır. Eğitim planlaması, Milli Eğitim Bakanlığı gibi kullanımlar, sosyal hizmet anlamına işaret etmektedir. Bireylerin eğitim seviyesinden bahsederken o, bireyin kasıtlı kültürlenme süreci içerisinde edindiği ürün kastedilmektedir. Eğitim görülen yer anlamında kullanımı, öğrenim anlamına işaret etmektedir. Bazı toplumlarda eğitime verilen önemden bahsederken, eğitimin sosyal kurum anlamına gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁷⁹ Ertürk altıncı anlamın bunların hepsini kapsayacak şekilde değerlendirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim Ertürk'e göre;

- Disiplin anlamı, kasıtlı kültürlenme yollarıyla,
- Sosyal hizmet anlamı, kasıtlı kültürlenme imkanlarının sağlanmasıyla,
- Kazantı anlamı, kasıtlı kültürlenmeden elde edilen ürünle,
- Öğrenim anlamı, kasıtlı kültürlenme süresiyle ve seviyesiyle,
- Sosyal kurum anlamı, kasıtlı kültürlenmeye yönelik kuruluşlar ve eylemler ile ilgilidir.¹⁸⁰

Dolayısıyla Ertürk'e göre, hangi anlama gelecek şekilde kullanılırsa kullanılsın eğitim, kasıtlı kültürlenme süreci ile ilgili olacak şekilde kullanılmaktadır.

Kültür ile eğitimin diğer ilişkilerini ise içerik belirlenirken ve eğitim programları düzenlenirken görmek mümkündür. Zira eğitim programları düzenlenirken toplumun hedefleri, toplumsal yararlar gibi hususlar da göz önünde bulundurulmaktadır.¹⁸¹ Çünkü her toplumun eğitim faaliyetleri, o toplumun kültürüne ve yetiştirmek istediği insan tipine göre farklılaşmaktadır.¹⁸² Eğitimin, kültürel veya dolaylı olarak toplumsal birçok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerin tamamına değinmek pek de mümkün değildir. Fakat belirli başlıklandırmalar yapılarak eğitim ile kültür ilişkisini doğrudan etkileyen hususlara

¹⁷⁸ Selâhattin Ertürk, *Eğitimde "Program" Geliştirme*, Edge Akademi, Ankara 2017, 9.

¹⁷⁹ Ertürk, 10.

¹⁸⁰ Ertürk, 10.

¹⁸¹ Gürcan Ültanır, "Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2003, 292.

¹⁸² Hurn, 4.

değınilecektir. Bunlar eğitimin; kültürü aktarma ve yenilikçi bireyler yetiştirme işlevi, sosyalleştirme işlevi, toplumsal kontrol işlevi, toplumsal değişim işlevi olarak sıralanabilir. Sıralanan bu işlevleri tek yönlü düşünmemek gerekmektedir. Eğitimin bu işlevleri yerine getirdiği, değiştirdiği, dönüştürdüğü gibi; bu işlevlerde eğitimi etkileyip, değiştirip, dönüştürmektedir.

1.2.1. Eğitimin Kültürü Aktarma ve Yenilikçi Bireyler Yetiştirme İşlevi

Belli bir coğrafyada bir arada yaşıyan bireyler buna bağlı olarak bazı ortak inanç, bilgi, duygu, düşünce, davranış ve değer kalıplarına sahip olmaktadır. Topluluk, ortak yaşam sonucu meydana gelen bu birikimleri özümser ve bu birikimlerin bilincine varırsa topluma dönüşebilmektedir.¹⁸³ Toplumlar biyolojik devamlılığı, kültürüyle uyumlu ve kontrollü olarak aile kurumu ile sağlamaktadır. Fakat bir toplumu diğerinden ayıran özelliği ya da bir toplumu özgün yapan özellik biyolojik değil, sosyal ve kültürel boyuttur. Toplumsal yaşamın devam etmesi için biyolojik devamlılık gibi kültürel devamlılığa da ihtiyaç duyulmaktadır. Öyle ki bireyler öldüklerinde, sosyal ve kültürel birikimleri onlarla beraber yok olmaktadır. Bunun önüne geçmek için ve hem sosyal hem de kültürel yönden devamlılığı sağlamak için eğitim ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴ Bu sayede toplumun kültürel mirası, hiçbir zaman yok olmamakta ve birikerek daha ileri düzeye taşınmaktadır.¹⁸⁵ İnsanın, toplumda yaşıyan bir birey olarak kabul görmesi için, birlikte yaşıadığı toplumun kültürünü bilmesi, içselleştirmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Eğitim, daha önce de belirtildiği üzere özellikle Durkheim ve Gökalp tarafından, bireylere kültürün aktarılması şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁶ Eğitim sosyologlarına göre eğitime yüklenen görev, yeni nesillere toplum değerlerini ve kültürünü aktarmaktır.¹⁸⁷ İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli bir özelliği de sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdürmesidir. İnsan, sosyal bir varlık olarak hayatını sürdürmek için birlikte yaşıadığı diğer insanların davranışlarını göz önünde bulundurmalıdır. Yani insan davranışları

¹⁸³ Aydın, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, 69.

¹⁸⁴ Aydın, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, 70.

¹⁸⁵ Durkheim, 61; Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2016, 88.

¹⁸⁶ Durkheim, 54; Ziya Gökalp, *Yeni Mecmua Yazıları*, 432; Hurn, 4.

¹⁸⁷ Ünver Günay, *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992, 64; Dodurgalı, 15; Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 136; Tezcan, 363; Erdoğan Köse ve Zeki Salih Genç, *Eğitim Sosyolojisi*, Pegem Akademi, Ankara 2018, 121.

büyük ölçüde toplum (birlikte yaşadığı diğer insanlar) tarafından şekillenir.¹⁸⁸ Nitekim Benedict, insan davranışlarının büyük bir kısmının kültürel koşullarla oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁸⁹ Dolayısıyla Benedict'e göre, toplumda dünyaya gelen ve yaşamını sürdüren bireylerin birçoğu, toplumun beklentilerine göre hareket etmektedir.¹⁹⁰

Toplumlar, varlıklarını eğitim sayesinde korurlar. Varlıklarını korumak için kültürel birikimlerini, yeni kuşaklara planlı ve programlı bir şekilde öğretirler.¹⁹¹ Fakat unutulmamalıdır ki her kuşak, kültür mirasından kendi kavrayışı doğrultusunda birikim elde etmektedir. Yani kültürel mirasın yeniden keşfedilmesi ve neyi niçin yaptıklarının anlaşılabilir şekilde güncel durumlara uygulanması gerekmektedir.¹⁹² Kültürel mirasın aktarılma işleminin diğer bir adı ise kültürleşmedir. Kültürleşme, gelişigüzel ya da kasıtlı bir şekilde gerçekleşebilmektedir.¹⁹³ Eğitim sırasında dikkat edilmesi gereken husus ise toplumun değerleriyle birlikte çağın öngördüğü değerlerin birlikte verilmesi gerektiğidir. Yani toplumun devamlılığı için nasıl toplumun kültürel değerlerini öğrenmek gerekli ise yaşanan çağın diğer toplumları arasında yer edinmek ve toplumu geliştirmek için, çağın değer yargılarını ve davranış kalıplarını da öğrenmek gereklidir. Bu iki durum arasında denge kurmak, toplumlar için zorunluluktur. Bu dengeyi kuracak olan şey, eğitimidir.¹⁹⁴

Eğitim felsefesi açısından da kültürün aktarılması gerektiğine dair bazı görüşler mevcuttur. Nitekim klasik eğitim felsefelerinden birisi, kültürel yaklaşımdır. Bu yaklaşım eğitimi, öğrencinin dil, felsefe, edebiyat ve bilim gibi yüksek değerler dünyasına dâhil edilmesi olarak ifade etmektedir. Eğitilmiş birey, insanlığın en yüksek değerleriyle donatılmış ve kültürlü birey olarak zikredilmektedir. Yine bu yaklaşıma göre sadece belirli bilgi ve donanım öğrenilmesi değil aynı zamanda bireysel kişilik de kültürel bir eğitim süreci içerisinde şekillenmektedir. Kültürel yaklaşıma göre eğitim, bizzat kültürdür.¹⁹⁵ Nitekim eğitim bireye içinde bulunduğu toplumun yaşam tarzına, bilgi ve kültür seviyesine göre kişilik kazandırmaktadır.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Aydın, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, 68.

¹⁸⁹ Benedict, 46.

¹⁹⁰ Benedict, 270.

¹⁹¹ Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 87; Özkul, 51.

¹⁹² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 6.

¹⁹³ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 61, 165; Özkul, 52.

¹⁹⁴ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 61.

¹⁹⁵ Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2019, 105.

¹⁹⁶ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 10.

Kültürel yaklaşım temsilcileri eğitimi, bireyin kendi potansiyelini evrensel kültür yoluyla şekillendirmesi olarak kabul etmektedirler. Bu yaklaşım temsilcileri genellikle romantizm akımına bağlıdırlar ve onlara göre eğitim kendi içerisinde bir amaçtır. Yani eğitim, birtakım dışsal amaçlara hizmet etmeli, görüşünü savunan pragmatistlere karşı çıkmıştır.¹⁹⁷ Bu yaklaşımın eğitim teorisi, yapılandırmacılık ve daimiciliktir. Eğitimin amacı, öğrencinin kültür birikimine dâhil edilmesi ve öğrencilerinin kültür vasıtası ile kendisini gerçekleştirmesidir. Uygulama olarak öğrenciye; kültür öğelerinin kazandırılması, iyi bir okuryazarlık, bilime olduğu kadar teoloji, sanat ve felsefeye de ağırlık verilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.¹⁹⁸ Bu konu hakkında Hilmi Ziya Ülken, maddi ve manevi kültür derslerinin öğrencilere ilkokuldan itibaren bir bütün halinde verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre mühendis olacak bir birey, edebiyat dersini öğrenmemeli, gibi bir fikir oldukça yanlıştır. Çünkü tarih ve edebiyat gibi dersler sayesinde öğrenci, kültür bütününe anlamlandırabilir ve ancak bu sayede kültürün bir bütün olarak insan zihninin oluşumundaki rolünü kavrayabilir.¹⁹⁹

Klasik eğitim felsefesinde önemli olarak görülen yaklaşımlardan birisi de idealist yaklaşımdır. Eğitimde idealist yaklaşım, bireylere en temel fikirlerin aktarılmasına ve bazı ahlaki hedeflere dayanır.²⁰⁰ Nitekim bu yaklaşıma göre medeniyetleri meydana getiren öge kültürdür. Her kuşak, kültür (bilgi) birikimini benimser ve katkı yaparak gelişmesini sağlar.²⁰¹ Nihayetinde felsefe, teoloji, sanat ve edebiyat, tarih gibi dersler bu felsefi yaklaşımın ana müfredat derslerini meydana getirmektedir. Çünkü bu dersler hem değer yüklüdür hem de kültürel mirasın taşıyıcılarıdır.²⁰²

Zikredildiği üzere eğitimle ilgilenen filozofların ve sosyologların bazıları, eğitimin kültürü aktarma konusunda önemine işaret etmektedirler. Aktarılması denilince akla bireylerin pasif olduğu bir aktarma süreci gelmemelidir. Eğitim ile birlikte kültür aktarması tabirini kullanan filozof ve sosyologlar, aynı zamanda eğitim sayesinde yenilikçi bireyler veya hür düşünen bireyler yetiştirme amacına da değinmişlerdir. Kültürel eğitim, bireyin kendini ve toplumu tanıdıktan sonra hürleşmesi fikrini

¹⁹⁷ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, 110.

¹⁹⁸ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, 111.

¹⁹⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013, 72.

²⁰⁰ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, 25.

²⁰¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, 29.

²⁰² Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, 30.

savunmaktadır. Başka bir ifadeyle bireyin, bulunduğu toplumun kültürüne göre hürleşmesi esastır.²⁰³ Aynı zamanda bireylere kültür aktarıldıktan sonra bireyler, kültürün değişmesini ve dönüşmesini sağlamaktadır.²⁰⁴

Küreselleşen dünyada eğitimi, sadece yeni kuşaklara bilgi aktarımı olarak kullanmak ve eğitimin gücünü sadece kültür aktarma işlevine indirgemek pek de akılcı görülmemektedir. Her toplum eğitimin gücünden en üst düzeyde faydalanmak ister. Eğitimin gücünden faydalanma yollarından birisi de yenilikçi bireyler yetiştirmektir. Bu içinde yaşanan çağın lüksü değil gereksinimi ve zorunluluğudur. Yenilikçi bireylerden kasıt; akılcı düşünen, hızlı ve doğru karar veren, yaratıcı, eleştirebilen, yeniliklere açık, esnek bir düşünsel yapıya sahip olan bireylerdir. Bu açıklamalar ışığında eğitim, kültür aktarma ile kültürel yenileşme ya da yenilikçi bireyler arasında denge sağlayıcı konumunda olmalıdır.²⁰⁵

Özetle, bireyler toplumsal bir varlık olarak yaşamını sürdürdükleri için toplumun yaşam biçimini öğrenmeli, benimsemeli ve toplumsal kurallar ölçüsünde hayatını sürdürmelidir. Birçok filozof ve sosyolog bu açıdan eğitimi, bireyin toplumun kültürünü öğrenmesi olarak tanımlamaktadır. Tüm bunlar eğitimin asıl ve tek amacı olmasa bile en önemli amaçlarından birisinin de kültür aktarımı olması gerektiğini göstermektedir. Tabii ki burada bireyin pasif olarak sadece bilgiyi zihnine yüklemesi kastedilmemektedir. Zira toplumlar sürekli değişim ve dönüşüm halindedir. Bu değişim ve dönüşümü sağlayan bireyler, toplumun bir üyesi olmak durumundadır. Her birey kültürden etkilendiği gibi kültürü etkilemektedir. Kültürel aktarım sonucunda bireyden beklenen en önemli özelliklerden birisi de yenilikçi bireyler olmasıdır.

1.2.2. Eğitimin Sosyalleştirme İşlevi

Sosyalleşme, bireyin toplumun kültürüyle eğitilmesi anlamına gelmektedir. Bireyden sosyalleşme aracılığıyla beklenen; toplumun kültürel öğelerini öğrenmesi, benimsemesi, kendi şahsiyetine taşıması ve o topluma ait bir birey haline gelmesidir. Birey sosyalleşemez ise öncelikle kendine daha sonra içinde bulunduğu topluma yabancı

²⁰³ Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, 59.

²⁰⁴ Dodurgalı, 22.

²⁰⁵ Günay, 64; Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 71.

kalmaktadır. Bu tarz kişilere bu sebeple “asosyal” denilmektedir.²⁰⁶ Dolayısıyla bireyden beklenen, toplumun değer yargılarını benimsemesi ve bu değer yargılara uymasındır. Toplumun değer yargıları da durağan değildir. Fakat bu değer yargılarının, birey tarafından değiştirilmesi için öncelikle bilinmesi ve benimsenmesi gerekir.²⁰⁷ Bu değer yargılar bilinmeden ve benimsenmeden değiştirilmeye çalışılırsa toplumun kültürüne uygun olmayan yeni değer yargılar ortaya çıkabilir. Bu sebeple yeni değer yargılar hem toplum tarafından kabul edilmeyebilir hem de toplumsal çatışmaya sürükleyebilir.

Birey dünyaya geldiği andan itibaren toplumdaki bireylerle, kurumlarla, değerlerle, inançlarla, davranış kalıplarıyla yani kültürle karşılaştığı an sosyalleşmeye başlamaktadır. Bu sosyalleşme planlı, programlı, belirli kurumlarda ve belirlenen yaş grubuna yönelik olmadığı için yaygın eğitim aracılığıyla gerçekleşmektedir.²⁰⁸ Bireylerin sosyalleşmesi, gelişigüzel bir şekilde ve kendi haline bırakılarak gerçekleşemeyecek kadar önemlidir. Bu yüzden bireyin sosyalleşme süreci, eğitimin amaçlarından biri haline gelmektedir.²⁰⁹ Yani planlı olarak başlamayan sosyalleşme süreci, bireyin eğitim hayatı boyunca planlı olarak devam etmesi gerekmektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere birey, dünyaya asosyal olarak gelmektedir. Bireyi diğer canlılardan ayıran özelliklerinden birisi de sosyal varlık olarak hayatını sürdürme ihtiyacı olduğuna göre bireyin, toplumsal bir varlık haline getirilmesi yani sosyalleşmesi gerekmektedir. Toplumsallaşma faaliyetini başka bir ifadeyle sosyalleşme sürecini, eğitim sayesinde sağlamak mümkündür.

Sosyalleşme sürecinde özellikle dünyaya yeni gelen birey için neredeyse karşılaştığı tüm kişiler öğretmendir. Bireyin sosyalleşmesi için, illa bir kurum çatısı altında, özel olarak belirlenen öğretmenler tarafından eğitim alması gerekmemektedir. Dünyaya yeni gelen bireyle vakit geçiren toplumun tüm üyeleri, ondan beklenen kültürel davranışları kazanmasına yardımcı olur. Çocuklar için toplumun üyeleri rol modeldir. Onları gözlemleyerek ve rol model alıp taklit ederek, konuşmayı, hangi davranışlara ne tepkiler vereceğini, kişilerle iletişim kurmayı, neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini vs. öğrenecektir. Bu durum, sadece dünyaya yeni gelen bireyler için söz konusu değildir. Aslında toplumun tüm üyeleri, kültürü öğretmekle birlikte kültürü öğrenmektedirler.²¹⁰

²⁰⁶ Dodurgalı, 54.

²⁰⁷ Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 139.

²⁰⁸ Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, 63.

²⁰⁹ Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 138.

²¹⁰ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 57.

1.2.3. Eğitimin Toplumsal Kontrol İşlevi

Toplum hayatının varlığını sürdürebilmesi için bazı kontrol sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Her toplumda kontrol sistemi bulunmaktadır. Düzenli bir toplumsal sistemde, düzeni bozan tehlikeli davranışlar engellenmelidir. Kontrol sistemi, tehlikeli ve toplumsal düzeni bozacak davranışları engeller, kontrol altına alır, ortaya çıkmaması için çeşitli önlemler geliştirir. Toplumda bulunan tüm alt sistemler, toplum tarafından kontrol altına alınmaktadır. Bu sistemlerden biri olan eğitimde, toplum tarafından kontrol edilmektedir.²¹¹

Norm, toplumun uygun gördüğü davranış biçimi olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle, toplumun ilke edindiği kurallar ve toplum üyelerinin eylemlerini biçimlendiren davranış kuralları şeklinde ifade edilebilir. Toplumsal kontrol, toplumda yaşayan bireylerin davranışları arasında bulunan uyum ve davranış benzerlikleri olarak tanımlanabilir. Yani bireylerin davranışlarının, toplumun normları, kuralları, değerleri, gelenekleri ve görenekleri, yasaları ile uyumlu olmasıdır.²¹²

Okullar öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yer olarak devlete, kanunlara, yönetmeliklere karşı saygılı olmayı ve onlara uymanın gerekliliğini de öğretir. Böylelikle öğrenciler ulusal ve uluslararası kanunları bilerek bu kurallara uymayı öğrenir. Müdür, öğretmen, sınıf başkanı gibi otoriteler belirlenir ve öğrencilerden bu otoriteleri tanınması ve bu otoritelere uyması istenir. Bu sayede okullar aracılığıyla, otoriteye saygı duymanın toplumsal hayat için gerekliliği öğrenilmiş olur.²¹³

Yani eğitim, toplumun diğer alt sistemlerinden ayrılmaktadır. Eğitim toplum tarafından kontrol edildiği gibi toplumsal kontrolü de sağlamaktadır. Eğitim, etkili ve güvenilir bir toplumsallaşma sağladığı için toplumsal kontrol aracı olarak kullanılmaktadır. Toplumun kültürünü yeni kuşaklara öğretilmesi sonucu, bu yeni kuşaktan bireyler toplumun bir üyesi haline gelmektedir. Eğitimi toplumsal kontrol aracı haline getiren sebep tam olarak budur. Toplum, okul aracılığıyla gerçekleştirilen eğitimin niteliğini kontrol edebilmektedir. Çünkü toplumun geleceğinin şekillenmesinde eğitim, önemli bir etkidir.²¹⁴

²¹¹ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 81.

²¹² Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 82.

²¹³ Köse ve Genç, 201.

²¹⁴ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 82.

1.2.4. Eğitimin Toplumsal Değişim İşlevi

Kültürün oluşmasında, devam etmesinde ve değişikliğe uğramasında eğitimin doğrudan katkısı bulunmaktadır. Eğitimin, kültürü gelecek nesillere aktarması tutucu kısmını; toplumsal değişime sebep olması ise yaratıcı kısmını oluşturmaktadır.²¹⁵ Herhangi bir toplumda, demokratik kültür vasıtası ile oluşturulan ve sürdürülen eğitim; özgürleştirici, eleştirel düşünen, yaratıcı, yenilikçi ve çağa uyum sağlayabilen bireyler yetiştirmektedir. Bunun sonucunda eğitim; kültürü, kültür öğelerini, toplumu, toplumsal değer yargılarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Modern eğitim, bireylerin çağa uygun bir zihinsel yapıya sahip olmalarını sağladığı gibi bu zihinsel yapı sayesinde, olaylara bakış açılarını, sorunları çözme yollarını, bireyler arası tutumları vs. etkileyerek toplumsal değişmeye ve gelişmeye itici bir güç olmaktadır.²¹⁶

Eğitim, genç kuşakları topluma hazırladığı, kültürün devamlılığını sağladığı gibi yenilikçi yönüyle de kültürel hayata yenilikler ve değişiklikler kazandırmaktadır. Kültürel devamlılığı ve kültürel değişimi sağlarken bu ikisi arasında oluşan uyumsuzluğu dengeleme işini de eğitim üstlenmektedir.²¹⁷ Fakat eğitimin, kültürel hayata yenilik kazandırmasında kültürün yapısı oldukça belirleyicidir. Toplumun gelişmişlik seviyesi, akla ve bilme önem vermesi, demokratik tutumu, yeniliklere değer vermesi ve toplumsal farklılıkların zenginlik olarak kabul edilmesi gibi faktörler eğitimin toplumsal değişmeye etki hızını etkilemektedir.²¹⁸ Ayrıca hızla değişen toplum yapılarına, kültürel öğelere, bilimsel gelişmelere uyum sağlayacak bireyleri yetiştirme faaliyetini de eğitim gerçekleştirmektedir.²¹⁹ Eğitim değişmelere uyum sağlama işlevini; bireylere doğru karar verme, problem çözme becerisi sağlama, yeniliğe açık, demokratik, eleştirel düşünen, iletişim yeteneğine sahip olma vs. yetenekler kazandırarak sağlamaktadır.²²⁰

Eğitim ile sosyal değişme arasında iki türlü ilişki bulunmaktadır. Bunlardan ilki eğitimin, sosyal değişmeye sebep olmasıdır.²²¹ İkincisi sosyal değişmelerin, eğitimde değişmelere sebep olmasıdır. Eğitim, öğretim sayesinde toplumda bulunan bazı tutumlar

²¹⁵ Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, 52.

²¹⁶ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 1.

²¹⁷ Dodurgalı, 64.

²¹⁸ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 85.

²¹⁹ Dodurgalı, 28; Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 88.

²²⁰ Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 86.

²²¹ Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 136; Aydın, *Toplum, Eğitim ve Kültür*, 36.

ve davranışlar değişebilmektedir. Okullarda; uygulanan öğretim programları, yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri, öğrenciler arası ilişkiler, düzenlenen törenler vs. toplumdaki bazı tutumları ve davranışları değiştirebilmektedir. Benzer şekilde toplum da eğitim alanında meydana gelen değişikliklere ve yeniliklere ayak uydurmakla yükümlüdür.²²² Aksi takdirde toplumun öncüsü fonksiyonuna sahip olan eğitim kurumları, toplumun gerisinde kalabilmektedir.²²³

Özetle eğitim, birçok yönden kültürle ve toplumla ilişki içerisinde. Hatta kültür ile eğitimin eş anlamlı olarak kullanıldığı yerler de bulunmaktadır.²²⁴ Zira kültürün devam etmesi, eğitimin ana işlevlerinden birisi olarak görülmektedir. Yine eğitim sayesinde toplumda, yenilikçi ve hür düşünen bireyler yetiştirilmektedir. Doğduğu anda asosyal olan insanı, sosyalleştiren eğitimidir. Aynı zamanda eğitimin, toplumsal kontrol ve toplumsal değişim gibi işlevleri de bulunmaktadır. Tüm bu işlevler aslında karşılıklı olarak gelişmektedir. Yani kültür ve toplumsal yaşam da eğitimi değiştirip dönüştürmektedir. Eğitimin, toplumsal ve kültürel işlevlerini kısaca bu hususlarla sınırlamak mümkündür.

1.3. KÜLTÜR, DİN VE DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİ

Kültürün birçok ögesi bulunmakla birlikte, inanç veya din en temel öğelerinden biridir.²²⁵ Din, bir topluma ait olmak zorunda olmamasına rağmen yaşadığı toplumun kültürünü şekillendirmektedir. Bu şekillendirme tek taraflı olmamakta zira kültür ve din arasında karşılıklı olarak etkileşim bulunmaktadır. Kültür dinin; anlaşılma biçimini, mabetlerinin yapısını, giyimini, yeme ve içme faaliyetlerini, ibadetlerini yerine getirme biçimini etkilemektedir. Sıcak ülkelerde yaşayan bir Müslüman ile soğuk bölgelerde yaşayan bir Müslüman aynı dine sahip olmalarına rağmen aynı kıyafetleri giymesi söz konusu olmayabilir. Burada belirleyici olan coğrafi faktörler ve iklimin etkisi sonucu oluşan elbiselerdir.

Din, kültürün öğelerinden olan özellikle ahlak ve hukuk kurallarını etkilemekte hatta belirlemektedir. Buna Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ahlaki ilkelerin, Türk

²²² Tezcan, 89; Aydoğan, 55.

²²³ Dodurgalı, 72.

²²⁴ Aydoğan, 10.

²²⁵ Başgil, 82; Okumuş, 30.

toplumunda ahlaken ve hukuken yasak olması örnek gösterilebilir. Daha somut bir örnek verilecek olursa suçsuz bir insanı öldürmek dinen haram olduğu gibi yine dinen ceza uygulanması esastır.²²⁶ Türk Ceza Kanunu 81. Maddeye göre de suçsuz yere bir insanı öldürmek yasaktır ve ceza gerektirir.²²⁷ Dolayısıyla din, neyin iyi neyin kötü olduğuna yönelik olarak çıkarım yapma imkânı sunmakta, yasakları ve cezaları belirlemede etkili olmakta ve bu sebeple bireylerin davranış kalıplarını etkilemektedir. Kültür, öğelerinin bütünü olarak tanımlandığı için öğeleri arasında bütünlük ve uyum gereklidir. Kültür öğeleri arasındaki bütünlüğü sağlamada din önemli bir etkiye sahiptir. Kültüre yeni bir ürün kazandırılırken o kültürde yaşanan dine uygun olması da gözetilir. Dini ritüeller yerine getirilirken de toplumsal dayanışma ve bütünlük sağlanmış olmaktadır.

Din eğitiminin verilmesi gerekliliğine dair altı adet temel sıralanmaktadır. Bu temeller; antropolojik-insani temel, toplumsal temel, kültürel temel, hukuki temel, evrensel temel ve felsefi temel olarak sıralanabilir.²²⁸ Bu temellerden toplumsal (sosyal) ve kültürel temel konu açısından önem arz etmektedir. Toplumsal (sosyal) ve kültürel temel bazı kaynaklarda birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir.²²⁹ Zira toplumsal hayat ve kültür arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Kültür, toplumsal hayatı etkilemekte ve aynı zamanda toplumsal hayattan etkilenmektedir.

Eğitimin tanımlarından biri kültürlenme faaliyeti yani bireyin içinde bulunduğu kültürü edinmesi olarak kabul edildiğinde, kültürün öğelerinden biri olan dinin de gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde ulaşması için din eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Bireyler ancak bu sayede kültürü tam olarak anlamlandırma imkânına sahip olabilirler. Çünkü din, kültürün hemen her alanına sirayet etmektedir. Toplumların; dil ve edebiyatında, mimarisinde, musikisinde, hukuk kurallarında, değer yargılarında, geleneklerinde hatta bireylerin davranış örüntülerinde dahi dinin etkisi görmek mümkündür. DKAB dersinin verildiği toplum açısından değerlendirildiği zaman İslam'ın Türk toplumunun dini olmakla birlikte Türk kültürünün temel kaynaklarından biri olduğu görülmektedir.²³⁰ Bireyin, içinde bulunduğu toplumun üyesi olarak kültürel öğeleri anlamlandırması

²²⁶ Bakara, 178; İsrâ, 33.

²²⁷ Türk Ceza Kanunu, (2004), *T. C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.

²²⁸ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, 6-7; Önder, 27-34.

²²⁹ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2017, 333.

²³⁰ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, 45.

gerekmektedir. Bu sayede topluma uyum sağlayarak, kültürün gelişmesine ve ilerlemesine katkı sağlaması mümkün olabilir. Aksi takdirde birey, kültürel yabancılaşma ya da kimlik bunalımı gibi sorunlarla karşılaşabilir.²³¹ Ayrıca bireyin doğuştan getirdiği potansiyeli kültürel çevresi ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır.²³² Yine din eğitimi sayesinde bireyler, toplumdaki kültürel farklılıklara ve dini inanışlara hoşgörü ile yaklaşmaktadırlar.²³³ DKAB eğitiminin verilmesinin gerekliliğine, kültürel olarak bu sebepler sıralanabilir.

Din eğitiminin gerekliliğine dair toplumsal ya da sosyal temel, bireylerin toplumsal bir varlık olmasından yola çıkarak, eğitimin bireyleri sosyalleştirme sürecine değinmektedir.²³⁴ Sosyalleşme, bireylerin içinde buldukları topluma uyum sağlaması olarak düşünüldüğünde, eğitim bu faaliyeti gerçekleştirecek en önemli araçlardan biridir. Sosyalleşme, bireyin içinde bulunduğu toplumun değerlerini bilmesi ile gerçekleşir. Sağlıklı bir sosyalleşme süreci için maddi değerlerin yanı sıra manevi değerlerin de bilinmesi gerekir. Din, ahlak ve gelenek manevi değerleri belirlemede oldukça önemlidir. Dolayısıyla din eğitimi bu değerleri bilme açısından kaçınılmazdır. Çünkü din; insanlar arası ilişkileri, toplumlar arası ilişkileri, ahlaki kuralları, bireylerin davranışlarını etkileyebilmektedir. Bireylerin toplumsallaşmasında eğitime, özellikle de din eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Din eğitimi sayesinde bireylerin; dini etkinliklere katılmak için gerekli ön öğrenmeleri edinmelerini, dini etkinliklere katılmayan bireyleri anlamalarını ve bu duruma olumlu yaklaşımlarını sağlamayı amaçlanmaktadır.²³⁵

Din dersinin temellerinden, kültürel ve toplumsal temelde kültüre ve öğelerine atıf verilmektedir. Din dersinin temelleri, aynı zamanda amacını da ortaya koymaktadır. Nitekim din dersi sayesinde birey yaşadığı toplumun kültürünü kazanmakta ve din ile ilgili faaliyetler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Birçok toplumu derinden etkileyen din faktörü göz ardı edildiği takdirde bireylerin kültürün gelişmesine katkı sağlama imkânları azalabilmektedir. Yine din eğitimi sayesinde bireyler, çeşitli inançlara ve kültürlere hoşgörü ile yaklaşmaktadır. Ayrıca bireyler, toplumun üyesi olmak için toplumsal

²³¹ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara 2017, 99.

²³² Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 334.

²³³ İbrahim Turan, Bayramali Nazıroğlu (Ed.), *Din Eğitimi*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2020, 43; Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 338.

²³⁴ MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, 6.

²³⁵ Tosun, 97-98; Turan ve Nazıroğlu (Ed.), 41-42.

kuralları bilmeli ve uymaya özen göstermelidir.²³⁶ Toplumsal kuralların birçoğunun temeli ise din kaynaklı olduğu için bu kuralları anlamada ve uygulamada din eğitime yer vermek gereklidir.

Din eğitimi verilirken toplumun kültürel yapısının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ülkemizde örgün eğitimde, din eğitiminin verilme şekillerinden biri olan DKAB dersinin öğretim programında toplumun kültürel yapısının tanındığı söylenebilir. Güncellenen (2018) DKAB öğretim programında, programın hangi yaklaşımlar dikkate alınarak hazırlandığı hakkında bilgi verildikten sonra, bu yaklaşımlar hakkında kısaca açıklamalar yapılmaktadır. DKAB dersi (4-8. Sınıflar) öğretim programının, İslam dini dâhil olmak üzere diğer dinleri de betimleyici yaklaşımla ele aldığı ifade edilmektedir. İslam dininin, Kur'an ve sünnet merkezli olarak, İslam düşüncesinde bulunan yorumların ise mezhepler üstü yaklaşımla ele alındığı belirtilmektedir. Şu an mevcut bulunan diğer dinlerin ise bilimsel bir yöntemle, dinler açılımlı ve olgusal olarak ele alındığı belirtilmektedir.²³⁷

Programda dinler, mezhepler, düşünceler ile ilgili olarak; betimleyici yaklaşım, mezhepler üstü yaklaşım, bilimsel yöntem, dinler açılımlı ve olgusal gibi terimler yer almaktadır. Programda, bu ifadelerden ve yaklaşımlardan ne anlaşılması gerektiğine dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu yaklaşımların devam eden cümlelerde açıklanması ya da programda sözlük gibi bir bölüm eklenerek ne anlama geldiğinin belirtilmesi, yaklaşımların istenildiği gibi anlaşılmasına katkı sağlayabilirdi. Ayrıca belirtilen yaklaşımların ne anlama geldiği, DKAB dersi (4-8. Sınıflar) programı ve toplumun kültürel yapısı arasındaki ilişkiyi anlamak açısından da gereklidir. Bu sebeple yaklaşımlar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Mezhepler üstü yaklaşım ya da mezhepler üstü din eğitimi, aynı dine mensup olan bireylerin din anlayışlarındaki ayrılıklar (mezhep, tarikat, cemaat vs.) bağlamında ayırım yapılmaksızın aynı öğrenme ortamında hep birlikte din öğrenmelerini öngören bir yaklaşımdır. Bu model esas alınarak işlenen dersin amaçlarının ve içeriğinin, derse katılan bütün öğrencileri kapsayıcı bir şekilde ve dinin temel kaynakları temel alınarak

²³⁶ Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", 221.

²³⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 8.

belirlenmesi gerekmektedir.²³⁸ Derste, din içerisindeki farklı anlama, yorum ve uygulama biçimlerine yer verilmez. Bu tarz farklılıkların öğretimi, aileye ve cemaatin kendi kurumlarına bırakılır. Bunun sebebi, aynı dine mensup fakat farklı anlama, yorum ve uygulama biçimlerine sahip olan bireylerin aslında aynı temel kaynakları esas aldığını ortaya koymak olduğu şeklinde açıklanabilir. Bu sayede bahsi geçen bu farklılıklar (anlama, yorum ve uygulama gibi) çatışmaya sebep olmak yerine, zenginlik olarak değerlendirilebilecektir.²³⁹ Bilgin, değişik din ve kültüre sahip bireylerin bir arada yaşadığı toplumlarda, bireylerin aynı sınıflarda ve farklılıkların bilincine vardırıılarak, barış içinde bir arada yaşama deneyimleri kazanacaklarını ifade etmektedir. Zira ona göre, Din Bilgisi dersinin 1982 yılında zorunlu olmasıyla birlikte adının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak değiştirilmesinin sebebi, herhangi bir mezhebi dayatmadan genel bir İslami din ve ahlak kültürü verileceğini garanti altına almaktır.²⁴⁰

Beyza Bilgin'e göre, bir din için mezhepler üstü yaklaşımda iki farklı uygulama ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki birleştirici mezhepler üstü yaklaşım, ikincisi çoğulcu mezhepler üstü yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleştirici yaklaşımda, dinin özü öğretime konu edilmelidir. Fakat buradan hareketle mezheplerin varlığının yok sayıldığı anlamı çıkarılamaz. Mezhepler vardır fakat mezhepler arası farklılıklar öğretime konu edilmez.²⁴¹ Cemal Tosun, bu uygulamanın Kur'an merkezli din eğitimine benzer bir uygulama olduğunu ifade etmektedir.²⁴² DKAB dersi (4-8. Sınıflar) programında benimsenen yaklaşımın birleştirici mezhepler üstü yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Çoğulcu modele göre ise, din dersi toplumu yansıtacak şekilde düzenlenmelidir. Yani din dersinde, her türlü mezhep, din, dünya görüşü ve ahlak anlayışı öğretime konu yapmalıdır.²⁴³

Dinler açılımlı ya da dinler arası din öğretimi modeli, küreselleşme ve işçi göçleri gibi sebeplerin de etkisiyle farklı dinlere mensup bireylerin bulunduğu toplumlarda geliştirilmiştir. İşçi göçleri ve küreselleşme gibi nedenler toplumda farklı dini inanca ve

²³⁸ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 133; Turan ve Nazıroğlu (Ed.), 117.

²³⁹ Tosun, 130-131.

²⁴⁰ Beyza Bilgin, "Mezhepler ve Dinler Arası Eğitimi ve İşbirliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 1999, 2.

²⁴¹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 75.

²⁴² Tosun, 134.

²⁴³ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 75.

farklı kültüre sahip bireylerin bir arada yaşamasını zorunlu hale getirmiştir.²⁴⁴ Bu farklılıkların sonucu ve mezhebe bağlı din öğretiminden memnun olmayan ülkeler bu modeli uygulamaya çalışmışlardır. Bu modelde temel amaç, aynı toplumda yaşayan farklı dinlere mensup bireylerin aynı sınıflarda ders görmelerini sağlamaktır. Bu sayede bireylerin birbirlerine yabancılaşmaları engellenir, farklı dinlerdeki ortak öğeler işlenerek bireylerin birbirlerini anlamaları ve saygı duymaları amaçlanır.²⁴⁵ Dinler arası yaklaşım iki türlü olabilmektedir. İlk olarak bir dinin ya da mezhebin merkeze alınmasıyla birlikte toplumda bulunan diğer dinlerinde öğretime konu yapılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. DKAB dersi (4-8. Sınıflar) programında öngörülen model bu şekildedir. İkinci olarak ise, “dinler arası din dersi” gibi bir ders düzenlenerek başta toplumda mensubu bulunan dinler olmak üzere bütün dinlerin eğitime konu edilmesi şeklinde gerçekleştirilir. İkinci modeli uygulamak için bireylere, öncelikle kendi dini inançları ile ilgili ders vermek gerekmektedir.²⁴⁶

Olgusal ya da diğer adıyla fenomenolojik din öğretiminin amacı, bir dine mensup olan dindarlar yetiştirmek değildir. Bu şekilde yapılan uygulamalarda özellikle İngiltere’de gençlerin dindar olmak yerine gittikçe dinden uzaklaştıkları görülmesi üzerine ortaya konulmuştur.²⁴⁷ Asıl amaç, genel olarak din olgusu hakkında bilgi veren ve farklı dinlere değer veren bireyler yetiştirmektir. Dinler açılımlı din öğretim modelinden farkı ve onun alternatifi haline getiren durum herhangi bir dinin dindarını yetiştirme kaygısı gütmemesidir. Ayrıca derste herhangi bir dinin telkini ve herhangi bir dinin diğer dinlerden daha tercih edilebilir olması gibi bir anlayış olmadan çeşitli dini fenomenler hakkında konuşmak esastır.²⁴⁸ Belirtilen yaklaşımlardan yola çıkarak hem dinlerin hem de mezheplerin öğretiminde toplumdaki dini ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu söylenebilir.

DKAB öğretim programında din eğitimi verilirken beş temel saygı alanı belirlenerek, öğrencileri belirlenen hususlarda saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edilmesi istenilmektedir. Öğrencilerin; insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve

²⁴⁴ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 349-350; İbrahim Aşlamacı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Çoğulculuk Açısından Değerlendirilmesi*, *Hikmet Yurdu*, 6(12), 2013, 268.

²⁴⁵ Tosun, 135.

²⁴⁶ Tosun, 136.

²⁴⁷ Tosun, 137.

²⁴⁸ Muhiddin Okumuşlar, "Çok Kültürlü Toplumlar "Din Hakkında Öğrenme" ve "Dinden Öğrenme" Modeli", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 2007, 255.

kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁴⁹ Kültür kelimesinin doğrudan geçtiği söz grubunda, kültürel miras olarak kabul edilen şeyin ne olduğu yine izaha muhtaçtır. Aslında izaha muhtaç olan tek şey kültürel mirasın neliği değildir. Zira kültürel mirasa saygı duymanın ne demek olduğu ve bu saygının ne şekilde gerçekleştirileceği de belirtilmemiştir. Bu konuda Mualla Selçuk, din öğretiminin nasıl yapılması gerektiğine dair bir fikir ağacı geliştirmiştir. Ağacın köklerine insana saygı, düşünceye saygı, hürriyete saygı, ahlaki olana saygı ve kültürel mirasa saygı kavramlarını yerleştirmektedir.²⁵⁰ Belirtildiği üzere DKAB dersi (4-8. Sınıflar) öğretim programında öğrencilerden, bu kavramlara uygun davranmalarının teşvik edilmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Konu bağlamında kültürel mirasa saygı boyutu açıklanacaktır.

Kültürel mirasa saygı, tarihi birikime bakabilmeyi ya da geçmişin günümüz açısından değerini, bağlantısını tespit ve analiz edebilmektir. Fakat bireylerin kendini inşa ederken, tarihin insanlara verdiği mesajı çözebilmesi yoğun zihni eylemleri gerektirmektedir. Zira tarihe ve tarihte bulunan otoritelere körü körüne bağlılık ve bu bağlılık neticesinde oluşabilecek toptan kabul ve toptan kabul karşısında bulunan toptan ret şeklinde ki tutumlar, kültürel mirası anlamının önünde engel olabilmektedir. Mualla Selçuk ifadesiyle, “Kültürel mirasa saygı, ne geleneğe sığınmak ne de gelenekten kaçınmak.” şeklinde anlaşılmalıdır.²⁵¹ Ayrıca tarihi birikimin tamamını güzel ve değerli bularak öğrencilerin zihnine yüklenmemesi gerekmektedir. Çünkü öğrencilere öğretilmesi gereken içeriklerin, belirlenen bazı kriterlere göre hazırlanması gerekmektedir. Selçuk’a göre öğrenciler için sahip olunması gereken içerik, hayatta karşılarına çıkabilecek ve problemleri çözmeye kullanabilecekleri içeriktir. Öğrencilerin önüne bilgi toparı halinde tarihi mirası yığmak yerine, hangi bilgiyi hangi kaynaklardan ne şekilde bulabileceğini öğretmek gerekir.²⁵² Öğretim programında, öğrencilerin derslerde kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya nasıl teşvik edileceği hakkında herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

²⁴⁹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 10.

²⁵⁰ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi Açısında Bir Deneme)”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 1997, 152.

²⁵¹ Selçuk, 155.

²⁵² Selçuk, 156.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜN İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜR VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ YERİ

2.1. ÜNİTELERDE KÜLTÜR

Tablo 2.1. Sınıf Düzeylerine Göre Ünite Dağılımı²⁵³

Sınıf Düzeylerine Göre Ünite Dağılımı	
<p style="text-align: center;">4. Sınıf</p> <p>1. Ünite: Günlük Hayattaki Dinî İfadeler</p> <p>2. Ünite: İslam'ı Tanıyalım</p> <p>3. Ünite: Güzel Ahlak</p> <p>4. Ünite: Hz. Muhammed'i Tanıyalım</p> <p>5. Ünite: Din ve Temizlik</p>	<p style="text-align: center;">5. Sınıf</p> <p>1. Ünite: Allah İnancı</p> <p>2. Ünite: Ramazan ve Oruç</p> <p>3. Ünite: Adap ve Nezaket</p> <p>4. Ünite: Hz. Muhammed ve Aile Hayatı</p> <p>5. Ünite: Çevremizde Dinin İzleri</p>
<p style="text-align: center;">6. Sınıf</p> <p>1. Ünite: Peygamber ve İlahi Kitap İnancı</p> <p>2. Ünite: Namaz</p> <p>3. Ünite: Zararlı Alışkanlıklar</p> <p>4. Ünite: Hz. Muhammed'in Hayatı</p> <p>5. Ünite: Temel Değerlerimiz</p>	<p style="text-align: center;">7. Sınıf</p> <p>1. Ünite: Melek ve Ahiret İnancı</p> <p>2. Ünite: Hac ve Kurban</p> <p>3. Ünite: Ahlaki Davranışlar</p> <p>4. Ünite: Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed</p> <p>5. Ünite: İslam Düşüncesinde Yorumlar</p>
<p style="text-align: center;">8. Sınıf</p> <p>1. Ünite: Kader İnancı</p> <p>2. Ünite: Zekât ve Sadaka</p> <p>3. Ünite: Din ve Hayat</p> <p>4. Ünite: Hz. Muhammed'in Örneği</p> <p>5. Ünite: Kur'an-I Kerim ve Özellikleri</p>	

Konu bağlamında değerlendirilecek olan üniteler kalın harflerle ifade edilmiştir.

²⁵³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 13-15.

2.1.1. 4. Sınıf Ünitelerinde Kültür

Tüm sınıf düzeylerinde olduğu gibi dördüncü sınıf düzeyi de beş ünite bulunmaktadır. Üniteler sırasıyla;

- Ünite: *Günlük Hayattaki Dinî İfadeler*
- Ünite: *İslam'ı Tanıyalım*
- Ünite: *Güzel Ahlak*
- Ünite: *Hz. Muhammed'i Tanıyalım*
- Ünite: *Din ve Temizlik* olarak belirlenmiştir.²⁵⁴

Burada yöntemde belirtilen sınırlılıklar dâhilinde tarafımızca ünite, konu, kazanım ve açıklamalarında kültüre yer veren üç ünite belirlenmiştir. Bunlar; 1. ünite, 3. ünite ve 5. ünite olarak sıralanabilir.

“Günlük Hayattaki Dinî İfadeler” adlı birinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Günlük Konuşmalarda Dinî İfadeler”, “Dilek ve Dualarda Geçen Dinî İfadeler”, “Bir Dua Tanıyorum: Sübhaneke Duası ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Ünite boyunca dört kazanım esas alınmaktadır.²⁵⁵

“Güzel Ahlak” adlı üçüncü ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Din Güzel Ahldır”, “İnsani İlişkilerin Temeli: Sevgi ve Saygı”, “Bir Sure Tanıyorum: Fâtiha Suresi ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Ünite boyunca üç kazanım esas alınmaktadır.²⁵⁶

“Din ve Temizlik” adını taşıyan beşinci ünite açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular; “İslam Dini ve Temizlik”, “Bedenimi ve Giysilerimi Temiz Tutarım”, “Evimi ve Okulumu Temiz Tutarım”, “Çevremi Temiz Tutarım” adlarıyla sıralanmaktadır. Ünite boyunca iki kazanım esas alınmaktadır.²⁵⁷

²⁵⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 13.

²⁵⁵ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 16.

²⁵⁶ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 18.

²⁵⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 19.

Dördüncü sınıf düzeyi birinci ünite ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında doğrudan kültür kelimesine yer verildiği için bu ünite değerlendirmeye alınmaktadır. Üçüncü ünite kültürün öğelerinden olan ahlak hem ünite adında hem de konu başlıklarında kendisine yer bulmaktadır. Beşinci ünite ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında ve ders kitabında kültür olgusuna yer verildiği için bu ünite değerlendirmeye alınmaktadır. Ünite açıklamalarında konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite işlenirken yararlanılacak olan hususlarda kültürel etki söz konusudur. Zira dil kültürün bir ögesi olduğu için, edebi metinler de kültürün ürünleri arasındadır. Yine dile bağlı olarak, günlük hayattan verilen örneklerde dilin ürünü olduğu için kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Yani ünitelerin açıklamalarında kültür olgusunun tanındığı ve kazanım gerçekleştirilmede bu olgudan faydalanılacağı ifade edilebilir. Yöntemdeki sınırlılıklar çerçevesinde kültürle ilişkisi bulunan konuların ele alınışı; kazanımlar, kazanım açıklamaları ve bunları yansıması olarak ders kitapları doğrultusunda ele alınarak değerlendirilecektir.

2.1.2. 5. Sınıf Ünitelerinde Kültür

Beşinci sınıf düzeyinde beş ünite bulunmaktadır. Üniteler sırasıyla;

- Ünite: *Allah İnancı*
- Ünite: *Ramazan ve Oruç*
- Ünite: *Adap ve Nezaket*
- Ünite: *Hz. Muhammed ve Aile Hayatı*
- Ünite: *Çevremizde Dinin İzleri* olarak belirlenmiştir.²⁵⁸

Burada yöntemde belirtilen sınırlılıklar dâhilinde tarafımızca ünite, konu, kazanım ve açıklamalarında kültüre yer veren dört ünite belirlenmiştir. Bunlar; 1. ünite, 2. ünite, 3. ünite ve 5. ünite olarak sıralanabilir.

“Allah İnancı” adlı birinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Allah (c.c.) Vardır ve Birdir”, “Allah (c.c.)

²⁵⁸ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 13.

Yaradandır”, “Allah (c.c.) Rahman ve Rahimdir”, “Allah (c.c.) Görür ve İşitir”, “Allah’ın (c.c.) Her Şeye Gücü Yeter”, “Allah (c.c.) İle İrtibat: Dua”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İbrahim (a.s.)”, “Bir Sure Tanıyorum: İhlâs Suresi ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve özellikle kültürde Allah sevgisini yansıtabilecek edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dördüncü sınıfta yapılan ünite açıklamalarına ek olarak Allah sevgisi üzerine temellendirilen, tedrici, öğrencinin dikkatini çevresi üzerine odaklandıran bir yaklaşım benimsenmesi istenilmektedir. Ünite boyunca sekiz kazanım esas alınmaktadır.²⁵⁹

“Ramazan ve Oruç” adlı ikinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Ramazan Orucu ve Önemi”, “Ramazan ve Oruçla İlgili Kavramlar”, “Kültürümüzde Ramazan ve Oruç”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Davud (a.s.)”, “Bir Dua Tanıyorum: Rabbena Duaları ve Anlamı” olarak sıralanabilir. Konulardan birisinde kültür kavramı kendisine yer edinmektedir. Konudan hareketle dini bir ibadet olan Ramazan ayında oruç tutmanın, kültürel yapıya kavuşarak kültürün bir parçası olarak görüldüğü söylenebilir. Konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Konular işlenirken ayet ve hadis başta olmak üzere, oruç, ramazan, aşure, muharrem gibi konuların atasözü, beyit, vecize, ilahi gibi metinlerden öğrenci seviyesine uygun olacak şekilde yararlanılması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla konuların daha iyi öğrenilebilmesi için kültürün öğelerinden olan dil ve edebiyattan faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır. Ünite boyunca beş kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁰

“Adap ve Nezaket” adlı üçüncü ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Nezaket Kuralları”, “Selamlaşma Adabı”, “İletişim ve Konuşma Adabı”, “Sofra Adabı”, “Hz. Lokman’dan (a.s.) Öğütler”, “Bir Dua Tanıyorum: Tahiyat Duası ve Anlamı” olarak sıralanabilir. Konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve kültürel edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği

²⁵⁹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 21.

²⁶⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 22.

vurgulanmaktadır. Ünite boyunca altı kazanım esas alınmaktadır.²⁶¹

“Çevremizde Dinin İzleri” adlı beşinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Mimarimizde Dinin İzleri”, “Musikimizde Dinin İzleri”, “Edebiyatımızda Dinin İzleri”, “Örf ve Âdetlerimizde Dinin İzleri”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Süleyman (a.s.)” olarak sıralanabilir. Konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve kültürel edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite boyunca beş kazanım esas alınmaktadır.²⁶²

Beşinci sınıf düzeyi birinci üniteye ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında doğrudan kültür kelimesine yer verildiği için bu ünite değerlendirmeye alınmaktadır. İkinci üniteye belirtilen konu başlıklarında kültür kelimesine bizzat yer verilmektedir. Üçüncü üniteye sosyal hayatın birçok yönü sıralanarak, bu alanlarda uyulması gereken adap kurallarına yer verilmektedir. Adap kuralları ise kültürün bir ögesi olan gelenek ve görenekler içinde değerlendirilebilir. Beşinci ve son ünite, çevremizde kültürün etki ettiği alanlar olarak ele alınmaktadır ki bunlara kültürün öğeleri de denilebilir. Ünite açıklamalarında konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite işlenirken yararlanılacak olan hususlarda kültürel etki söz konusudur. Zira dil kültürün bir ögesi olduğu için, edebi metinler de kültürün ürünleri arasındadır. Yine dile bağlı olarak, günlük hayattan verilen örneklerde dilin ürünü olduğu için kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Yani ünitelerin açıklamalarında kültür olgusunun tanındığı ve kazanım gerçekleştirilmede bu olgudan faydalanılacağı ifade edilebilir. Yöntemdeki sınırlılıklar çerçevesinde kültürle ilişkisi bulunan konuların ele alınışı; kazanımlar, kazanım açıklamaları ve bunları yansıması olarak ders kitapları doğrultusunda ele alınarak değerlendirilecektir.

²⁶¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 23.

²⁶² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 25.

2.1.3. 6. Sınıf Ünitelerinde Kültür

Altıncı sınıf düzeyi üniteler sırasıyla;

- Ünite: *Peygamber ve İlahi Kitap İnancı*
- Ünite: *Namaz*
- Ünite: *Zararlı Alışkanlıklar*
- Ünite: *Hız. Muhammed'in Hayatı*
- Ünite: *Temel Değerlerimiz* olarak belirlenmiştir.²⁶³

Burada yöntemde belirtilen sınırlılıklar dâhilinde tarafımızca ünite, konu, kazanım ve açıklamalarında kültüre yer veren iki ünite belirlenmiştir. Bunlar; 1. ünite ve 5. ünite olarak ifade edilebilir.

“Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” adlı birinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Ünite açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Allah’ın (c.c.) Elçileri: Peygamberler”, “Peygamberlerin Özellikleri ve Görevleri”, “Peygamberler İnsanlar İçin En Güzel Örnektir”, “Vahiy ve Vahyin Gönderiliş Amacı”, “İlahi Kitaplar”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Âdem (a.s.)”, “Bir Dua Tanıyorum: Kunut Duaları ve Anlamları” olarak belirlenmiştir. Konuların öğrenci seviyesine uygun edebi metinlerden faydalanarak işlenmesi istenmektedir. Ünite boyunca sekiz kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁴

“Temel Değerlerimiz” adlı beşinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Toplumumuzu Birleştiren Temel Değerler”, “Dinî Bayramlar, Önemli Gün ve Geceler” olarak belirlenmiştir. Üniteye genelinde milli birliğimizi güçlendiren bazı temel değerlerin (vatan, millet, bayrak vd.) öğrenci tarafından içselleştirmesine yönelik anlatımlara yer verilmesi istenilmektedir. Bu bağlamda, öğrenci seviyesine uygun edebi metinlerden örnek verilerek işlenmesi istenmektedir. Ünite boyunca iki kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁵

Altıncı sınıf düzeyi birinci ünite ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün

²⁶³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 14.

²⁶⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 26.

²⁶⁵ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 26.

öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında doğrudan kültür kelimesine yer verildiği için bu ünite değerlendirmeye alınmaktadır. Beşinci ünite de değer kavramı geçmekte ve bu kavram, kültürün etki ettiği alanlardan biri olarak zikredilmektedir. Zira değerlerin kaynakları arasında din ve kültür vardır. Ünite açıklamalarında konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite işlenirken yararlanılacak olan hususlarda kültürel etki söz konusudur. Zira dil kültürün bir ögesi olduğu için, edebi metinler de kültürün ürünleri arasındadır. Yine dile bağlı olarak, günlük hayattan verilen örneklerde dilin ürünü olduğu için kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Yani ünitelerin açıklamalarında kültür olgusunun tanındığı ve kazanım gerçekleştirilmede bu olgudan faydalanılacağı ifade edilebilir. Yöntemdeki sınırlılıklar çerçevesinde kültürle ilişkisi bulunan konuların ele alınışı; kazanımlar, kazanım açıklamaları ve bunları yansıması olarak ders kitapları doğrultusunda ele alınarak değerlendirilecektir.

2.1.4. 7. Sınıf Ünitelerinde Kültür

Yedinci sınıf düzeyi belirlenen üniteler sırasıyla;

- Ünite: *Melek ve Ahiret İnancı*
- Ünite: *Hac ve Kurban*
- Ünite: *Ahlaki Davranışlar*
- Ünite: *Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed*
- Ünite: *İslam Düşüncesinde Yorumlar* olarak belirlenmiştir.²⁶⁶

Burada yöntemde belirtilen sınırlılıklar dâhilinde tarafımızca ünite, konu, kazanım ve açıklamalarında kültüre yer veren üç ünite belirlenmiştir. Bunlar; 2. ünite, 3. ünite ve 5. ünite olarak ifade edilebilir.

“Hac ve Kurban” adlı ikinci ünitenin açıklamasında, ünite de yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “İslam’da Hac İbadeti ve Önemi”, “Haccın Yapılışı”, “Umre ve Önemi”, “Kurban İbadeti ve Önemi”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İsmail (a.s.)”, “Bir Ayet Tanıyorum: En’âm Suresi 162. Ayet ve Anlamı” olarak belirlenmiştir.

²⁶⁶ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 14.

Konuların, günlük hayattan ve öğrencilerin somut deneyimlerinden örneklerle işlenmesi istenilmektedir. Ünite boyunca altı kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁷

“Ahlaki Davranışlar” adlı üçüncü ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Salih (a.s.)”, “Bir Sure Tanıyorum: Felak Suresi ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Konuların, günlük hayattan ve öğrencilerin somut deneyimlerinden örneklerle işlenmesi istenilmektedir. Konuların ayet, hadis ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi de istenilmektedir. Ünite boyunca beş kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁸

“İslam Düşüncesinde Yorumlar” adlı beşinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, “İslam Düşüncesinde Yorum Biçimleri”, “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” olarak belirlenmiştir. İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının, ana hatları ile öğrenci seviyesine uygun bir şekilde ve nesnel bir anlatım ile ele alınması istenmektedir. Ünite boyunca beş kazanım esas alınmaktadır.²⁶⁹

Yedinci sınıf düzeyi ikinci üniteye ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında doğrudan kültür kelimesine yer verildiği için bu ünite değerlendirmeye alınmaktadır. Üçüncü üniteye kültürün öğelerinden ahlaka yer verilmektedir. Beşinci üniteye yorum farklılıklarının sebepleri arasında kültür olgusuna yer verildiği için ele alınarak değerlendirilmektedir. Ünite açıklamalarında konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite işlenirken yararlanılacak olan hususlarda kültürel etki söz konusudur. Zira dil kültürün bir ögesi olduğu için, edebi metinler de kültürün ürünleri arasındadır. Yine dile bağlı olarak, günlük hayattan verilen örneklerde dilin ürünü olduğu için kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Yani ünitelerin açıklamalarında kültür olgusunun tanındığı ve kazanım gerçekleştirilmede bu olgudan faydalanılacağı ifade edilebilir. Yöntemdeki sınırlılıklar

²⁶⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 32.

²⁶⁸ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 33.

²⁶⁹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 35.

çerçevesinde kültürle ilişkisi bulunan konuların ele alınışı; kazanımlar, kazanım açıklamaları ve bunları yansıması olarak ders kitapları doğrultusunda ele alınarak değerlendirilecektir.

2.1.5. 8. Sınıf Ünitelerinde Kültür

Sekizinci sınıf düzeyi belirlenen üniteler sırasıyla;

- Ünite: *Kader İnancı*
- Ünite: *Zekât ve Sadaka*
- Ünite: *Din ve Hayat*
- Ünite: *Hız. Muhammed'in Örneklığı*
- Ünite: *Kur'an-I Kerim ve Özellikleri* olarak belirlenmiştir.²⁷⁰

Burada yöntemde belirtilen sınırlılıklar dâhilinde tarafımızca ünite, konu, kazanım ve açıklamalarında kültüre yer veren üç ünite belirlenmiştir. Bunlar; 1. ünite, 2. ünite ve 3. ünite olarak ifade edilebilir.

“Kader İnancı” adlı birinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Kader ve Kaza İnancı”, “İnsanın İradesi ve Kader”, “Kaderle İlgili Kavramlar”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Musa (a.s.)”, “Bir Ayet Tanıyorum: Ayet el-Kürsi ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Konular başta ayet ve hadisler olmak üzere edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi istenilmektedir. Ayrıca öğrencilerin tecrübelerinin, hazırbulunuşluk seviyelerinin dikkate alınması istenilmektedir. Toplumda bulunan “yanlış” kader algılarının (çaresizlik, pasif bekleyiş gibi) giderilmesine yönelik anlatımlara yer verilmesi beklenilmektedir. Ünite boyunca altı kazanım esas alınmaktadır.²⁷¹

“Zekât ve Sadaka” adlı ikinci ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “İslam'ın Paylaşma ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem”, “Zekât ve Sadaka İbadeti”, “Zekât ve Sadakanın Bireysel ve Toplumsal Faydaları”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Şuayb (a.s.)”, “Bir Sure Tanıyorum: Maûn Suresi ve Anlamı”

²⁷⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 15.

²⁷¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 36.

olarak belirlenmiştir. Konuların günlük hayattan, öğrencilerin tecrübelerinden örneklerle ve öğrenci seviyesine uygun edebi metinlere yer verilerek işlenmesi istenilmektedir. Ünite boyunca beş kazanım esas alınmaktadır.²⁷²

“Din ve Hayat” adlı üçüncü ünitenin açıklamasında, üniteye yer verilecek olan konular sıralanmaktadır. Bunlar; “Din, Birey ve Toplum”, “Dinin Temel Gayesi”, “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Yusuf (a.s.)”, “Bir Sure Tanıyorum: Asr Suresi ve Anlamı” olarak belirlenmiştir. Konuların, günlük hayattan ve öğrencilerin tecrübelerinden örneklerle işlenmesi istenilmektedir. Ayrıca başta ayet ve hadis olmak üzere edebi metinlerden de yararlanılması istenilmektedir. Ünite boyunca dört kazanım esas alınmaktadır.²⁷³

Sekizinci sınıf düzeyi birinci, ikinci ve üçüncü ünitelerde ve konu adlarında, kültüre ya da kültürün öğelerine bizzat yer verilmemesine rağmen kazanım açıklamalarında ve ders kitabında kültür olgusuna yer verildiği için bu üniteler değerlendirmeye alınmaktadır. Ünite açıklamalarında konuların; günlük hayattan, öğrencilerin somut tecrübelerinden ve edebi metinlerden yararlanılarak işlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ünite işlenirken yararlanılacak olan hususlarda kültürel etki söz konusudur. Zira dil kültürün bir ögesi olduğu için, edebi metinler de kültürün ürünleri arasındadır. Yine dile bağlı olarak, günlük hayattan verilen örneklerde dilin ürünü olduğu için kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Yani ünitelerin açıklamalarında kültür olgusunun tanındığı ve kazanım gerçekleştirilmede bu olgudan faydalanılacağı ifade edilebilir. Yöntemdeki sınırlılıklar çerçevesinde kültürle ilişkisi bulunan konuların ele alınışı; kazanımlar, kazanım açıklamaları ve bunları yansıması olarak ders kitapları doğrultusunda ele alınarak değerlendirilecektir.

²⁷² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 37.

²⁷³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 38.

2.2. KAZANIM VE DERS KİTABINDA KÜLTÜR

2.2.1. 4. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür

Dördüncü sınıf düzeyinde belirlenen üç ünite kapsamında dört adet kazanım tespit edilmiştir. “Günlük hayattaki Dinî İfadeler” adlı ünite ile ilgili iki kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; “**Dinî ifadeleri, günlük konuşmalarda doğru ve yerinde kullanır.**” şeklinde ifade edilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilere dini ifadeleri, günlük hayatta gerektiği gibi kullanması kazandırılmak istenilmektedir. Günlük konuşmalarda kullanılan dil, kültürün bir ögesidir. Bu açıdan dini ifadelerin kültürel bağlamda günlük konuşma dili içerisinde yer edinmesi kaçınılmazdır. Kazanım açıklamalarına bakıldığında, üç adet açıklama yapıldığı görülmektedir. İlk açıklamada öğrencilerin, günlük hayatta karşılaşılabilecekleri bazı ifadelerin (Allah (c.c.), peygamber, besmele, selam vs.) anlamlarıyla birlikte verilmesi istenilmektedir. İkinci açıklamada dilimizde yaygın olarak kullanılan selamlama cümlelerine yer verilmesi ve üçüncü olarak sevap, günah, helal, haram gibi ifadelerin günlük dildeki kullanım örnekleriyle birlikte verilmesi istenilmektedir.²⁷⁴ Açıklamalar incelendiğinde, günlük hayatla ve öğrencilerin somut yaşantısıyla bağ kurarak işlenmesinin istenmesi, bu ifadelerle kültürel ve sosyal hayatta sık sık karşılaşılması sebebiyle işlenmesi gerektiği kanısına ulaştırabilir. Zira işlenilmesi istenen dini ifadeler bakıldığında, bunların dini terim olmasının yanı sıra dördüncü sınıf düzeyi öğrencilerin günlük hayatta sık sık duyduğu ve hatta kullandığı ifadeler olduğu söylenebilir.

İfadelerin ne şekilde ele alındığı, ders kitaplarında daha net ve somut bir şekilde görülebilmektedir. Dördüncü sınıf DKAB ders kitabında, insanların günlük hayatın olağan akışı içerisinde çeşitli kelimeler, ifadeler ve deyimler kullandığı belirtilmektedir. İnsanlarla iletişim kurmak için kelime ve ifadelerin gerekli olduğu vurgulanarak bazı kelime ve ifadelerin kaynağının din olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadeler kitapta geçtiği şekliyle, dilimize ve kültürümüze yerleşerek hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Örnek olarak ise besmele, Allah’a şükür, estağfurullah, maşallah gibi ifadeler

²⁷⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 16.

yer verilmektedir.²⁷⁵ Kitapta da belirtildiği üzere bu ifadeler, din kaynaklı olsa da zamanla kültürümüzde ve sosyal hayatımızda yer edinmişlerdir. Öğrencilerden günlük hayatta sıklıkla karşılaştıkları bu ifadelerin anlamlarını bilmeleri ve hayatın akışı içerisinde doğru bir şekilde kullanmaları beklenmektedir. Yani ifadeler dini tanımak için gerekli olduğu gibi kültürü ve sosyal hayatı anlamak ve sürdürmek için de gereklidir.

Selam ifadesinden bahsederken kelime anlamına yer verilerek “İslam” ile aynı kökten türetildiğine değinilmektedir. Selamın ne anlama geldiği ve niçin selamlaşmak gerektiği açıklanmaktadır. Bir çocuk resmedilerek şemalar içinde selam ifadelerine yer verilmektedir. Bu ifadeler; selamün aleyküm, hayırlı sabahlar, selam, günaydın, merhaba vs. olarak sıralanabilir.²⁷⁶ Bu ifadelerin tamamına (günaydın gibi) dini kaynaklarda referans bulunmamaktadır. Buradan hareketle ders kitabında, sadece dini referanslar değil, kültürel mirasta bulunan ve günlük hayatta kullanılan selamlara da yer verildiği görülmektedir. Fakat ünite içerisinde şekilde geçen ifadelerin tamamına yer verilmemektedir. İslam dininin tavsiye ettiği söz olarak “Selamün Aleyküm”, karşılık olarak ise “Ve Aleyküm Selam” sözlerine yer verilerek bu ifadeler açıklanmaktadır. Burada diğer ifadelerin açıklanmaması ya da İslam dininin tavsiye ettiği selam şeklinin sınırlandırılması öğrenciyi farklı düşüncelere yöneltebilir. Mesela öğrenciler, “günaydın” demeyi İslam dininin tavsiye etmediği kanısına varabilir. İslam dinine göre selam vermenin, bir arada yaşamının bir gerekliliği olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁷ Toplumsal hayatın devamlılığı için farklı yapılara (bireysel, kültürel vs.) sahip bireyler, bir arada yaşama kültürüne sahip olmalı ve farklı olana saygı duymalıdır. Selam vermek ise tüm farklılıklarla bir arada yaşamının adımlarından biri olarak düşünülebilir.

Helal, haram gibi ifadeler metin üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Metinde, Fatma isimli çocuk babasıyla alışveriş yaparken, babasının kuruyemişlerin tadına baktıktan sonra helallik istemesi şeklinde olay örgüsü kurgulanmaktadır. Fatma burada babasına helali sormakta, babası ise helal ve haram kavramlarının ikisini birlikte açıklamaktadır.²⁷⁸ Bu kavramların direkt dini terim olarak anlamlarını vermek yerine günlük hayatta sık karşılaşılan olaylardan yola çıkarak işlendiği görülmektedir. Yani bu

²⁷⁵ Hulusi Yiğit, Emine Öğülmüş, Doğan Sümeyye Kırman, Furkan Özudoğru, Dilek Menküç, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, MEB 2018, 13.

²⁷⁶ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 15.

²⁷⁷ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 16.

²⁷⁸ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 23.

kavramlarla dini metinlerde olduğu kadar, sosyal ve kültürel hayatın bir parçası olarak da sık sık karşılaşıldığı için öğretim programında ve ders kitabında yer verilmektedir.

Kazanım incelendiğinde, öğrenciye temel olarak sosyokültürel hayatta karşılaştığı veya karşılaşılabileceği dini ifadelerin kazandırılmak istenildiği görülmektedir. Dördüncü sınıf seviyesinde öğrenim gören öğrenci, sosyokültürel hayatta karşılaşılan dini ifadelerle ilk kez örgün eğitimde karşılaşmaktadır. Öğrenciden günlük hayatta kullanılan terimleri öğrenmesi ve doğru bir şekilde kullanması beklenilmektedir. Ayrıca selam konusunda günlük hayatta kullanılan selam ifadelerine yer verdikten sonra, selam vermenin farklılıklarla bir arada yaşamının bir gerekliliği olduğu belirtilmektedir. Yani kazanımla birlikte öğrenciye sosyokültürel hayatta kullanılan dini ifadelerle ilgili temel kavramları doğru bir şekilde öğretmek ve kullanmak amaçlandığı dolayısıyla dini kültürle ilgili temel atıldığı söylenebilir.

“Günlük hayattaki Dinî İfadeler” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“Dilek ve dualarda kullanılan dinî ifadeler örnekler verir.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerin dilek ve duada kullanılan dini ifadelerle örnek vermesi istenmektedir. Kazanım açıklaması incelendiğinde inşallah, maşallah, Allah şifa versin gibi günlük hayatta kullanılan dilek ve dua cümlelerine yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁷⁹ Dilek ve dualar, kültürün bir ögesi olan dilin ürünüdür. Fakat konu dilek ve dualardaki dini ifadelerle sınırlandırılmaktadır. Ders kitabında bu kazanım, açıklamaların yanı sıra iki adet metinle işlenmiştir. Metinlerde dikkat çeken husus öğrencinin günlük hayatta karşılaşılabileceği örnek olayların verilmesidir. Zira açıklamalarda dilek ve dua ifadeleri olmaksızın konuşmaların eksik kalacağı ifade edilmektedir. Bu ifadeler sayesinde insanlar arası ilişkilerin güzelleşeceği ve insanlar arasında sevgi bağı oluşacağı ifade edilmektedir.²⁸⁰ Program ve ders kitabı belirtilen ifadeleri, sosyokültürel hayatın vazgeçilmez bir parçası kabul ederek öğrencinin günlük hayatta karşılaşılabileceği olaylar üzerinden inşa ettiği çıkarılabilir. Bu sayede öğrenci konuya güdülenir ve daha kalıcı öğrenmeler gerçekleşebilir.

“Güzel Ahlak” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemini ve gerekliliğini savunur.”** şeklinde

²⁷⁹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 16.

²⁸⁰ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 24-25.

ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, insanlar arası ilişkilerin gelişmesi için sevgi ve saygı değerlerinin önemini ve gerekliliğini savunması hedeflenmektedir. Değerlerden bahsederken dini değerler, milli değerler, kültürel değerler gibi sınıflandırma yapmak mümkündür. Kazanımda zikredilen değerler hem dini hem de kültürel değerler arasında zikredilebilir. Bu kazanıma ait iki adet açıklama bulunmaktadır fakat sadece konu bağlamına uygun olan açıklamaya yer verilecektir. Bu açıklama, birey ve toplum hayatında güzel ahlaklı olmanın önemine vurgu yapılması esasına dayanmaktadır.²⁸¹ Kazanımın ve açıklamaların konuyu ne şekilde ele aldığını değerlendirmek üzere ders kitabı incelenecektir.

Ders kitabında kazanım, ünite içerisinde serpilmiş durumdadır. Ahlakın ne olduğu ve İslam dininin ahlaka verdiği önem açıklandıktan sonra toplumun mutluluğunun buna bağlı olduğu ifade edilmektedir.²⁸² Başka bir yerde insanların bir arada yaşayabilmeleri için sevginin, saygının, merhametin en önemli etkenler olduğu ve sevginin olmadığı ortamlarda huzurun bozulacağı zikredilmektedir.²⁸³ Saygı hususunda tanım yapıldıktan sonra, toplumda bireyler arasında bulunan farklılığın normal ve hatta zenginlik olarak değerlendirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bireylerin bir arada yaşamasının da birbirine saygı duymaya bağlı olduğu vurgulanmaktadır.²⁸⁴ Birçok farklı yapıda insanın bir arada mutlu, huzurlu yaşamasının sevgi ve saygı sayesinde gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

4. sınıfa ait incelenen ilk ünite öğrencinin, günlük hayatta karşılaşılabilecekleri ifadeler ve metinlerden yola çıkılarak kazanımlara ulaşması gerektiği işlenmişti. Bu ünite incelendiğinde, sosyal ve kültürel hayatta karşılaşılan örneklerden daha çok ayet ve hadisler aracılığıyla işlenmeye çalışıldığı kanısına varılmaktadır. Dolayısıyla kültürel referanslar bulunmasına rağmen bunlara yer verilmediği görülmektedir. İnsanlar arası hoşgörünün ve saygının gelişmesinde, kültürün önemli katkıları bulunmaktadır. Zira birçok coğrafya da bütün farklılıklara rağmen insanlar bir arada yaşamaya devam etmektedir. Anne, babaya saygı gibi konuların da kültürel birçok referansı bulunmasına rağmen ünite içerisinde yer verilmemektedir. Zikredilen değerlerin bir arada yaşama kültürü açısından ele alınarak diğer boyutlarının göz ardı edildiği düşünülebilir. Bu

²⁸¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 18.

²⁸² Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 52.

²⁸³ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 55.

²⁸⁴ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 56.

ünitede de günlük hayattan yola çıkarak sosyal ve kültürel hayattaki karşılığına değinilmesi ve bunların ayet, hadis gibi dini referanslarla temellendirmesi daha kalıcı öğrenmeleri sağlayabilirdi. Bu sayede öğrencinin dikkati çekilmiş, güdülenmiş, günlük hayatta karşılaştığı olaylara açıklık getirilmiş, öğrenci seviyesi dikkate alınmış olabilirdi.

“Din ve Temizlik” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Temiz ve düzenli olmaya özen gösterir.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanımda kültür veya öğeleri bizzat geçmemesine rağmen kazanım işlenirken kültür ürünü metinlere yer verilmesi istenmektedir. Ayrıca temizlik konusunda kültürel referansların yanı sıra kültürel tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilere temiz, düzenli olma ve bu davranışları özenle yerine getirme tutumu kazandırılmaya çalışılmaktadır. Kazanım açıklamasında öğrencilerin öz bakım becerilerini geliştirmeye, bireysel temizliğine ve çevre temizliğine vurgu yapılmaktadır.²⁸⁵ Ders kitabında birçok ayet, hadis ve etkinliğin yanı sıra kültürel edebi metinlere de yer verilmektedir. Manevi temizlik konusunda Aşık Veysel şiiri yer almaktadır.²⁸⁶ Ev ve okulu temiz tutma konusunda öğrencilerden, “Aslan yattığı yerden belli olur.” atasözünden ne anladıkları sorulmaktadır. Devamında ise bireylerin özellikle ortak kullanım alanlarında, temiz ve düzenli olması şartıyla toplumda mutlu bir hayat süreceğine değinilmektedir.²⁸⁷ Kazanım işlenirken kültürün ürünü olan edebi metinlere yer verildiği gözlemlenmektedir.

Çeşitli yerlerde benzer şekilde temizlik ve toplumsal hayat arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir. Bedensel temizlikle ilgili metin verilerek, günlük hayatta dikkat edilmesi gereken hususlar ayet ve hadislerle desteklenerek ele alınmaktadır. Metnin sonunda bireylerin ancak temiz olması sayesinde toplumun mutlu ve huzurlu bir üyesi olacağı ifade edilmektedir.²⁸⁸ Yine başka bir yerde beden ve elbise temizliği sayesinde, toplumda bireylere saygı duyulacağı belirtilmektedir.²⁸⁹ Verilen örneklerden hareketle temizliğin, dinin emri olduğu gibi toplumsal hayatın da vazgeçilmez bir unsuru olarak görüldüğü fikri çıkarılabilir.

²⁸⁵ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 20.

²⁸⁶ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 109.

²⁸⁷ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

²⁸⁸ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 110-111.

²⁸⁹ Yiğit vd., *İDKAB 4. Sınıf Ders Kitabı*, 110.

Konu işlenirken dini açıdan temizlik ele alınmaktadır. Oysaki kültürümüzde temizliğe verilen önem konulu metinlere veya örnek olaylara da yer verilebilirdi. Burada temizliğin sosyokültürel değil, din temeli üzerinde inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca temizliğin gerekliliği hususunda, bireye bu alışkanlığı kazanmasının toplumda yer edinmesi için gerekli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bunun yanı sıra bireylerin niçin temiz olması gerektiği sağlık boyutu, kişisel bakım boyutu, kültürel boyut vs. ele alınarak işlenirse içten motivasyon sayesinde bu alışkanlık daha kolay kazandırılabilir. Konu boyunca, bireysel boyuta nazaran toplumsal boyut üzerinde daha çok durulduğu söylenebilir.

2.2.2. 5. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür

Beşinci sınıf düzeyinde belirlenen dört ünite kapsamında on bir adet kazanım tespit edilmiştir. “Allah İnancı” adlı ünite ile ilgili iki kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; **“Allah’a (c.c.) imanın, insan davranışlarına etkisini fark eder.”** şeklinde ifade edilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilere iman etmenin, insan davranışlarını ne şekilde etkilediğini fark etmeleri kazandırılmak istenilmektedir. İnsan yaşamını etkileyen din, insanlarda dini bir kültürün oluşmasına yol açmıştır. Bu sebeple insanların davranışlarında dine yönelik referanslar bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlar yaşamlarını, içinde buldukları dini kültüre göre idame ettirmek istemektedirler.²⁹⁰ Kazanıma ait tek bir açıklama bulunmakta ve açıklamada kültür kelimesi bizzat yer edinmektedir. Kazanıma ulaşmak için kültürümüzde bulunan Allah (c.c.) sevgisiyle ilgili metinlere yer verilmesi istenilmektedir.²⁹¹ Kültürümüzde bu kazanım ile ilgili birçok metin bulunmaktadır. Hangi metinlerin, ne şekilde işlendiğini tespit etmek için ders kitabından çeşitli örnekler verilecektir.

“Allah (c.c.) Yaradandır” konusunda, Aşık Veysel Şatıroğlu’nun şiirine yer verilmektedir. Şiirle ilgili herhangi bir etkinlik düzenlenmemekte, şiirin sadece okunması istenilmektedir.²⁹² “Allah’ın (c.c.) Her Şeye Gücü Yeter” konusunda, İbrahim Alaaddin

²⁹⁰ Keyifli, 115.

²⁹¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 21.

²⁹² Hulusi Yiğit, Abdullah Açık, Emine Öğülmüş, Elif Emine Dirlik, Ayşe Macit, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, MEB 2018, 17.

Gövsâ'nın şiirine yer verilmektedir. Şiirin ana teması, çevremizde bulunan büyük küçük birçok varlığın kim tarafından yaratıldığı ve güneş, ay gibi cisimlerin görevlerinin kim tarafından yaptırıldığı düşünülmesi üzerinedir.²⁹³ Metinler incelendiğinde Allah (c.c.) sevgisinin değil, yaratmasının ve her şeye gücünün yetmesinin konu edinildiği görülmektedir.

Kazanım, doğrudan kültüre atıf yapmamaktadır. Fakat kazanıma ulaşmak için kültürel metinlerden faydalanılabileceği vurgulanmaktadır. Metinler öğrencilerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri somut örnekler üzerinde inşa edilmelidir. Bu sayede öğrencinin dikkati çekilerek derse güdülenmesi sağlanabilir. Bununla birlikte metinleri okumakla sınırlı kalmayıp, çeşitli etkinlikler düzenlenerek öğrencilerin aktif katılımı da sağlanarak verimli öğrenmeler sağlanabilirdi. Öğrencilerden, günlük hayatta karşılaştığı örneklerden bahsetmesi istenerek somut tecrübelerinden faydalanılabilirdi.

“Allah İnancı” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“Duanın anlamını ve önemini örneklerle açıklar.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, dua etmenin ne demek olduğunu bilmeleri ve duanın önemini örneklerle açıklamaları istenilmektedir. Kazanıma ait dört adet açıklama bulunmakta ve açıklamalardan birinde kültür kelimesi bizzat yer edinmektedir. Bahsi geçen açıklamada dua örneklerine yer verilmesi istenilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bulunan peygamberlerin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve son olarak kültürümüzde yer edinen dualardan örnek verilmesi beklenilmektedir. Diğer bir açıklama, dilimize yerleşerek kalıplaşmış dualardan örnekler verilmesidir.²⁹⁴ İki farklı açıklamada bulunan, “kültürümüzde yer edinen dualar” ve “dilimize yerleşen dualar” birçok yönden benzerlik göstermektedir. Programın bunu neden farklı şekillerde zikrettiği ve arasındaki farklılıklar izaha muhtaçtır. Kazanımda dolaylı olmakla birlikte kazanım açıklamasında doğrudan kültür kavramına yer verilmektedir. Zira günlük hayattaki konuşmalarımızda, ifadelerimizde ve hatta davranışlarımızda kültürün etkisi açıkça görülmektedir. Kazanımın ve açıklamaların konuyu ne şekilde ele aldığını değerlendirmek üzere ders kitabı incelenecektir.

²⁹³ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 21.

²⁹⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 21.

Ders kitabında duanın anlamı, önemi, gerekliliği, ne zaman ve nasıl yapılması gerektiği gibi hususlara değinilmektedir. Tüm bunlar açıklanırken ayet, hadis, şiir ve çeşitli etkinliklerden yararlanılmaktadır. Dua ile ilgili olarak Derviş Ruhullah'ın dua temalı dörtlüğüne yer verilmektedir.²⁹⁵ İlerleyen sayfalarda İslam dininin duaya önem vermesi sonucu kültürümüzde birçok dua örneği meydana geldiği vurgulanmaktadır. Günlük hayatta; yemek yemeden önce ve yedikten sonra, evden çıkarken, okula giderken, hasta olana yapılan dualara örnekler verilmektedir.

Müslümanların yüce Allah'a sevgilerini gösterme vesilesi olarak duanın, hayatın her alanında kendine yer bulduğu belirtilmektedir. Örnek olarak kültürümüzde; bebek doğunca ve sünnet olunca mevlit okutulması, askerlerin dua ile uğurlanması, cenazede vefat eden kişiye dua edilmesi sıralanmaktadır. Duanın, vatan ve milletin huzuru için edildiği de ayrıca ifade edilmektedir. Son olarak cuma günleri, kandillerde ve bayram günlerinde özel duaların edildiği ve af dilendiği belirtilmektedir. Verilen örneklerin kültürümüzde Allah'a (c.c.) olan sevginin gösterilme aracı olduğu belirtilmektedir. Duanın sadece kendimiz için değil toplumumuz içinde edilmesi gerektiği vurgulanmakta ve bunun toplumsal barışa katkı sağladığı ifade edilmektedir.²⁹⁶

Bu kazanımın daha verimli bir şekilde işlendiği kanısına varılabilir. Örnek verilecek olursa sadece konu ilgili metinler verilmemekte, aynı zamanda çeşitli etkinlikler de yer almaktadır. Ayrıca kültürümüzde bulunan örneklerin, öğrencinin günlük hayatta karşılaşılabileceği dualardan seçildiği görülmektedir. Bir etkinlikte bu iki husus bir arada ele alınmaktadır. Birkaç olay sıralanarak, öğrenciden bu olaylar karşısında söylenmesi gereken ifadeleri yazması istenilmektedir. Olaylardan bazıları; bebek doğduğunda, biri vefat ettiğinde, işe başlarken neler söylenmesi gerektiği şeklinde sıralanabilir.²⁹⁷ Bu etkinlik sayesinde, öğrenci günlük hayatta karşılaştığı ifadelerin anlamlarını bilecektir. Etkinlik günlük hayatla ilişkili olduğu ve öğrencinin etkin katılımını gerektirdiği için, öğrenci motivasyonu sağlanırken olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bu kazanım sayesinde öğrencilerin günlük hayatta yapılan duaları bilmeleri ve önemini anlamaları istenilmekle birlikte kazanımın gerçekleşmesi için kültürümüzde bulunan dualara da yer verilmesi istenildiği görülmektedir.

²⁹⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 25.

²⁹⁶ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 28.

²⁹⁷ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 28.

“Ramazan ve Oruç” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Kültürümüzde Ramazan ve oruçla ilgili gelenekleri tanır.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, kültürümüzde bulunan Ramazan ve oruçla ilgili gelenekleri tanması beklenilmektedir. Kazanımda kültür ve kültürün bir ögesi olarak gelenek yer almaktadır. Ramazan ve oruç din ile ilgili ifadelerdir. İlk iki kazanımda öğrenciden, ramazan ve orucun önemini fark etmesi ve bu terimlerle ilgili kavramları örneklerle açıklaması hedeflenmektedir. Fakat üçüncü yani “Kültürümüzde Ramazan ve oruçla ilgili gelenekleri tanır.” kazanımıyla birlikte, ramazan ve oruçla ilgili kültürümüzde birçok gelenek oluşturulduğu ve bu kazanım sayesinde öğrenciden, bu oluşan gelenekleri tanması beklenilmektedir. Kazanım açıklamasında mukabele, mahya, tekne orucu gibi konulara yer verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca ramazan ve oruç ile ilgili örnek verirken çocukların günlük dilde kullandığı ifadelerin seçilmesine özen gösterilmesi istenilmektedir.²⁹⁸ Kazanımda, kültür kelimesine bizzat yer verilmektedir. Ayrıca dini ibadet ve terimlerle ilgili kültürümüzde bir geleneğin oluştuğu da kazanımdan çıkarılabilir.

Ders kitabında, kültürümüzdeki bu ibadet ve terimlerle ilgili geleneklerin incelemesi yapılacaktır. İftar sofraları sayesinde Müslümanların birbirine kenetlendiği ifade edilmektedir ve “Ramazan Manisi” adlı maniye yer verilmektedir.²⁹⁹ “Ramazan” adlı şiir verilerek, bu ayın önemi üzerinde durulmaktadır.³⁰⁰ Yani kültürümüzde Ramazan konusundan önceki bölümlerde de kültürel metinlerden faydalanılmıştır. Metinler incelenerek öğrenci seviyesine uygun ve öğrencinin ilgisini çekebilecek metinler olduğu görülmüştür. Toplumumuzun Ramazan ayına önem verdiği ve kültürümüzde bu ayda birçok güzel geleneğin bulunduğu ifade edilmektedir.³⁰¹ Bu gelenekler; mahya, mukabele, tekne orucu, diş kirası, Hırka-i Şerif Camii ziyareti olarak sıralanabilir.

Mahyanın tanımı yapılarak, ne anlam ifade ettiğine yer verilmektedir. Mukabelenin Hz. Peygamberle başladığı ve Müslümanların o günden beri gelenek halinde uyguladığı belirtilmektedir.³⁰² Tekne orucunun ve diş kirasının tanımı yapılarak, diş kirasının

²⁹⁸ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 22.

²⁹⁹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 44.

³⁰⁰ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 45.

³⁰¹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 46.

³⁰² Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 47.

kültürümüzde misafire verilen önemin güzel bir örneği olduğu ifade edilmektedir.³⁰³ Hz. Muhammed'e (s.a.v.) duyulan sevginin yansıması olarak Hırka-i Şerif Camii'ndeki hırka ziyaretine değinilmektedir. Bu geleneğin Osmanlı döneminden günümüze kadar sürdürüğü zikredilmektedir.³⁰⁴ Konu boyunca şiire, maniye, bilmeceye, fıkraya, okuma metinlerine yer verilmektedir.

Toplumda yaşayan ve Ramazan ayında çeşitli geleneklere tanıklık eden öğrencilerin, bu konu sayesinde kültürümüzde bulunan gelenekleri tanınması ve önemini fark etmesi amaçlanmaktadır. Ünite içeriği çeşitli kültürel metinlerle zenginleştirilerek eğitim-öğretim faaliyetlerinin eğlenceli, öğrenciyi aktif hale getiren ve ünitenin daha verimli olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu ay sayesinde, toplumsal birlik ve beraberliğin gerçekleşmekte olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine de önem verildiği belirtilmektedir. Bununla ilgili olarak "Osmanlıda Bir Ramazan Geleneği" adlı metin verilerek, borç sildirme geleneğinden bahsedilmektedir. Zengin insanların hiç tanımadığı insanların veresiye defterlerinde bulunan borçları sildirdiği konu edilmektedir. Öğrencilerden bu geleneğin "niçin" ortaya çıktığını düşünmeleri istenilmektedir.³⁰⁵

Konu Ramazan ayı kapsamında olmakla birlikte konu içerisinde zikredilen kavramlar dini değildir. Belirtilen kavramlar toplum tarafından yaşanarak gelenek haline gelmiştir. Bu geleneklerin, toplumsal birlik ve bütünlüğe katkı sağladığı ifade edilmektedir. Konu ile ilgili Ramazan geleneğini konu edinen kültürel metinlere yer verilmekte ve öğrencilere birçok etkinlik sunularak aktif katılımlarını sağlamak amaçlanmaktadır. Kazanım ve konu göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin, yaşadıkları toplum içerisindeki Ramazan ayı içinde gerçekleştirilen kültürel gelenekleri bilmeleri istenilmektedir. O halde bireylerin, yaşadığı toplumun geleneklerini bilmek suretiyle buldukları toplumu tanınması ve toplumun bir ferdi haline gelmeye hazırlanması amaçlandığı kanısına varılabilir.

"Adap ve Nezaket" adlı ünite ile ilgili dört kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; **"Toplumsal hayatta nezaket kurallarına uygun davranışlar sergilemeye özen gösterir."** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden nezaket

³⁰³ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 48.

³⁰⁴ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 49.

³⁰⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 50.

kurallarını bilerek, toplumsal hayatta bu kurallara uygun davranış sergilemesi beklenilmektedir. Nitekim insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerinden birinin de toplum halinde yaşaması ve bu sebeple toplumsal kurallara uyması gerektiği olarak ifade edilmektedir. Toplumsal kuralların, dini ve kültürel temelleri bulunmaktadır. Kültürün öğeleri arasında örf, adet, gelenek ve görenek bulunmaktadır. Bunlar toplumsal kurallar olarak da zikredilebilir. Kazanım açıklamasında özellikle kişisel mahremiyetin önemi ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulması istenilmektedir.³⁰⁶ Konu ile ilgili başka ne tür nezaket kuralları bulunduğu ve bu kuralların ne şekilde ele alındığı incelenmek üzere ders kitabına değinilecektir.

Ders kitabında Müslümanların, dinin kuralları ile birlikte adap kurallarına da uyması gerektiğine değinilmektedir. Adap kurallarını örf, âdet ve kural haline gelen iyi tutum ve davranış kuralları olarak nitelendirmektedir. Adap kurallarının, insan ilişkilerini düzenlemeye ve kolaylaştırmaya yarayan yazılı olamayan toplumsal kurallar bütünü olduğu ifade edilmektedir. Her ortamın kendine uygun nezaket kuralları olduğu belirtilerek, bu kurallara bazı örnekler (selamlaşmak, güler yüzlü olmak gibi) verilmektedir. Bu kurallar sayesinde toplumda bulunan insanların, uyum içinde yaşadığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu kurallara uymanın, insanları sevmenin ve onların haklarına saygı duymanın sonucu olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁷

Nezaket kurallarının, insanların nerede, nasıl davranması gerektiğini öğrettiği ve bireylere toplumsal kurallar açısından rehberlik ettiği belirtilmektedir.³⁰⁸ Bu kurallara uyulduğu takdirde; herkesin kendini değerli hissedeceği, başkalarına sevgi ve saygı duyacağı, toplumsal birlik ve bütünlüğün pekişeceği ifade edilmektedir.³⁰⁹ Konu genelinde nezaket kurallarının toplumsal hayat için önemine değinilerek, bir arada yaşamak için bu kuralların oldukça gerekli olduğu belirtilmektedir. Konu genelinde birçok etkinliğe yer verilmektedir. Birçok hadis rivayetine yer verilmekte ve bu hadisler üzerine yorumlama, hadiste geçen nezaket kurallarını belirleme gibi etkinliklere yer

³⁰⁶ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 23.

³⁰⁷ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 60.

³⁰⁸ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 61.

³⁰⁹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 62.

verilmiştir.³¹⁰ Bir diğer etkinlikte ise ev, okul gibi çeşitli ortamlar zikredilerek, öğrencilerden bu ortamlarda uyulması gereken kuralları yazması istenilmektedir.³¹¹

Öğrenci; örf, âdet, nezaket gibi kurullarla sosyokültürel hayatta karşılaşmaktadır ve sosyal yaşamın huzurlu bir şekilde sürdürülmesi için bu kurullar elzemdir. Sosyokültürel boyut göz önüne alınarak konu işlenirken örnek olay, drama, beyin fırtınası, altı şapka gibi yöntemlerin kullanılabilmesi metinlere yer vermek kazanımın gerçekleşmesini daha kolay hale getirebilir. Öğrenci gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda; günlük hayatta karşılaşabileceği, edebi metinlerde geçen, tarihte veya İslam tarihinde geçen bir olay verilerek öğrenci dikkati çekilebilirdi. Ayrıca empati duygusundan faydalanılarak, öğrencinin bu kurullara niçin uyması gerektiği veya uymadığı takdirde neler hissedeceği tecrübe ettirilebilirdi. Öğrenciden günlük hayatta nezaket kurullarını uyguladığı örnekler istenilebilirdi. Nezaketle ilgili değerlendirme ölçeği geliştirilerek ya da ödev verilerek nerelerde uyduğunu ve uymadığı zamanlarda neler hissettiğini değerlendirmek mümkün olurdu.

“Adap ve Nezaket” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; “**Selamlaşma adabına riayet eder.**” şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, selamlaşma adabını bilerek, günlük hayatta bu adaba uygun davranış sergilemesi beklenilmektedir. İnsanlar bir arada yaşadığı için diğer insanlarla ilişki ve iletişim kurması kaçınılmazdır. Bu ilişki ve iletişim ise selamlaşma ile başlamaktadır. Selamlaşma ifadeleri ve selamlaşma adabı dini olduğu gibi kültürel kodlar da bulundurabilmektedir. Kazanımda selamlaşmanın belirli bir adabı olduğu ve öğrencilerin bu adaba uygun davranması istenildiği görülmektedir.³¹² Konu ile ilgili nasıl bir adabın olduğu incelenmek üzere ders kitabına değinilecektir.

Ders kitabında, İslam dininin toplumsal dayanışmaya önem verdiği ifade edilerek ayetlerle desteklenmektedir. Zekât ve sadaka gibi ibadetlerin toplumsal dayanışmayı güçlendirme fonksiyonunun bulunduğu ve selamlaşmasının ise insanlar arası ilişkilerini sevgi ve güven temeli üzerine inşa ettiği belirtilmektedir. Selamlaşmanın hem nezaket kuralı olduğu hem de İslam dininin toplumda yaygınlaşmasını istediği bir

³¹⁰ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 60.

³¹¹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 62.

³¹² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 23.

davranış olduğu vurgulanmaktadır.³¹³ Toplumda kullanılan çeşitli selamlaşma ifadelerine yer verilerek (merhaba, günaydın, iyi çalışmalar, hayırlı günler gibi), ülkemizde genelde “selamün aleyküm” ifadesi kullanıldığı belirtilmektedir.³¹⁴ Selamlaşma konusunda günlük hayatta karşılaşılabilecek çeşitli metinlere yer verildiği görülmektedir.³¹⁵ Öğrenciden selamlaşma ifadelerine örnek vermesi şeklinde etkinlik yapması istenilmektedir.³¹⁶

Selamlaşmanın dini olduğu kadar toplumsal hayat içinde gerekli olduğu ders kitabında çeşitli yerlerde dile getirilmektedir. Yani selamlaşma dini olduğu kadar toplumsal bir faaliyettir ve toplumsal hayatın güven ortamı içerisinde sürdürülmesi için gereklidir. Selamlaşma ifadelerinde dini metinlerde referans bulunmayan ifadeler de yer verilmektedir. Toplumun çeşitli dini inanç ve kültür yapılarından meydana geldiği göz önünde bulundurulduğunda sadece dini ifadeler yer verilmemesi toplumsal hayatın ya da toplumda bulunabilecek dini ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulduğunu gösterir. Ayrıca programda diğer dinlerin, dinler açılımlı ve olgusal bir yaklaşımla ele alınacağı ifade edilmişti. Burada ek olarak toplumda hatta dünya da Müslüman olmayan bireylerin varlığından söz edilerek, bu bireylerle karşılaşıldığında nasıl davranılması gerektiği hakkında bilgi verilebilirdi. Günlük hayatta karşılaşılabilecek metne yer verilse de çok kısa değinilmektedir. Kazanımın içselleştirilmesi için farklı aktiviteler düşünülerek, öğrencilerden bu aktiviteleri yaparak yaşayarak öğrenmesi beklenilebilir.

“Adap ve Nezaket” adlı ünite ile ilgili tespit edilen üçüncü kazanım; “**İletişim ve konuşma adabına uygun davranır.**” şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, iletişim ve konuşma adabını bilmesi, günlük hayatta bu adaba uygun davranış sergilemesi beklenilmektedir. İnsanlar bir arada yaşadığı için diğer insanlarla iletişim kurması kaçınılmazdır. Bu iletişimi ise, genellikle konuşma vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Konuşma için gerekli olan dil, kültürün öğelerindedir. Kazanımda iletişimin ve konuşmanın da belirli bir adabı olduğu ve öğrencilerin bu adaba uygun davranması istenildiği görülmektedir. Kazanım açıklamasında özellikle sosyal medya ve

³¹³ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 63.

³¹⁴ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 64.

³¹⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 63.

³¹⁶ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 64.

internet adabına değinilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.³¹⁷ Sosyal medya günümüz toplumunda sıkça kullanılmaktadır. Bireyler küçük yaştan itibaren sosyal medya kullanımına başlamakta ve bu sanal ortamda nasıl davranması gerektiğine dair farkındalık, bu konu sayesinde oluşturulmaya çalışılmaktadır. Konu ile ilgili hangi adap kurallarının olduğu belirlenmek amacıyla ders kitabına başvurulacaktır.

İnsanlar arası iletişim kurmanın ihtiyaç olduğu vurgulanarak, iletişimi sağlamanın temel yolunun konuşma olduğu belirtilmektedir. Toplum içinde konuşma adabına uygun; doğru sözlü olmak, kırııcı konuşmamak, gizli konuşmamak gibi davranışlar sıralanmaktadır.³¹⁸ Sosyal medyanın ne olduğundan bahsedilerek, orada da belirli adap kurallarına uyulması gerektiği belirtilmektedir. Mahremiyeti zedeleyecek bilgilerin paylaşılması, dil kurallarına uyulması gerektiği, paylaşılan bilgilerin doğru olması gerektiği, kötü sözlerden kaçınılması gerektiği gibi kurallar sıralanmaktadır.³¹⁹ Konu içerisinde hadislere, Hacı Bektaş Veli'nin sözüne, karikatürlere, konuşma adabı ve sosyal medya adabı ile ilgili çeşitli aktivitelere yer verilmektedir.³²⁰

Toplumda bulunan kuralların sosyal medyaya taşınması, ders içeriğinin güncel gelişmeleri göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Zira günümüz toplumları sosyokültürel yapısında sosyal medya oldukça önemli bir yer edinmekte ve sosyal medyanın kültürel yansımaları bulunmaktadır.³²¹ Fakat sosyal medya uygulamaları ve burada nasıl hareket edilmesi gerektiği hakkında birkaç somut örnek vererek öğrenci gözünde canlanması sağlanabilir. Ayrıca mahremiyet olgusu hakkında öğrencilerin ön öğrenmeleri tespit edilmeli, eksiklik varsa tamamlanmalıdır. Çünkü öğrenciye mahremiyeti zedeleyecek bilgileri paylaşmamasını istemek yetersiz kalabilir. Öğrenciye buna dair günlük hayattan, öğrenci tecrübesinden yola çıkarak somut örnekler verilebilir. Örnek olay metni ya da videosu sınıfa getirilerek öğrenci fikirleri alınabilir ve bu davranışı içselleştirmesi sağlanabilir.

“Adap ve Nezaket” adlı ünite ile ilgili tespit edilen dördüncü kazanım; “**Sofra adabına riayet eder.**” şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden,

³¹⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 23.

³¹⁸ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 65.

³¹⁹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 67.

³²⁰ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 65-67.

³²¹ Önder Bozkurt, "Sosyal Medya ve Kültürel Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 2018, 406-417.

sofra adabını bilmesi, günlük hayatta bu adaba uygun davranış sergilemesi beklenilmektedir. Yemek yeme ya da sofrada adabının kültürel, toplumsal ve dini açıdan çeşitli kurallar aracılığıyla belirlendiği gözlemlenebilir. Yenilen yiyecekler ve bu yiyecekleri yeme biçimleri kültürden kültüre, toplumdan topluma hatta dinlere göre farklılaşabilmektedir. Nitekim İslam dinine göre domuz eti yemek haramdır.³²² Diğer dinlerde de farklı canlılar için çeşitli yasaklar bulunmaktadır. Kazanım açıklamasında, helal kazanç gibi konulara da kısaca değinilmesi istenmektedir.³²³ Konu ile ilgili hangi adap kurallarının olduğunu belirlemek amacıyla ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabında yemek yemenin temel ihtiyaç olduğu belirtilerek, bu ihtiyaç giderilirken çeşitli kurallara uyulması gerektiği ifade edilmektedir. Ayete yer verilerek Müslümanların temiz ve helal olan yiyecekleri yemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Daha sonra sofrada adabının ne demek olduğu açıklanarak, uyulması gereken kurallara yer verilmektedir. Bu kurallardan bazıları; yemekten önce ve sonra elleri yıkamak, yemeğe besmele ile başlamak, ölçülü olmak vs. şeklinde sıralanabilir.³²⁴ Konu ile ilgili ayet ve hadislerin yanı sıra etkinliğe de yer verilmektedir. Bu etkinlikte şifreli metin verilerek öğrenciden çözmesi ve arkadaşlarıyla bunun önemini konuşması istenilmektedir.³²⁵ Ayrıca ders kitabında, sofrada adabı ile ilgili olarak; oturarak yemek, önümüzden yemek, ağzımızda lokma varken konuşmamak, başkalarını rahatsız etmeden yemek gibi kurallara da yer verilmektedir.³²⁶ Sıralanan kurallarda dini boyut olmasının yanı sıra, kültürel ve toplumsal boyut olduğu da söylenebilir.

“Çevremizde Dinin İzleri” adlı ünite ile ilgili dört kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; “**Mimarimizde yer alan dini motifleri inceler.**” şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, mimarimizde yer alan dini motifleri incelemesi beklenilmektedir. Kültürün öğelerinden biri olan mimari yapıların; şekli, malzemesi ve diğer çeşitleri öğeleri birçok unsur göz önünde bulundurularak tasarlanmaktadır. Bunlar; yaşanan coğrafya, iklim, kültür, din vs. olarak ele alınabilir. Nitekim cami, dini yapı olarak kültürümüze girmiştir. Fakat Müslüman coğrafyaların

³²² Bakara, 173.

³²³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 23.

³²⁴ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 68-69.

³²⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 67-69.

³²⁶ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 70.

tamamında aynı mimari özellikte camiler bulunmamaktadır. Zira zikredilen unsurlar cami mimarisinin yapısını etkilemektedir. Kazanım açıklamasında cami ve cami bölümlerine görselleriyle yer verilmesi istenmektedir.³²⁷ Dolayısıyla öğrencinin daha fazla duyu organına hitap edilerek daha verimli öğrenmelerin gerçekleşmesi amaçlandığı kanısına varılabilir. Kazanımın ve açıklamaların konuyu ne şekilde ele aldığını değerlendirmek üzere ders kitabı incelenecektir.

Ders kitabı dinin; milletlerin örflerini, adetlerini, sanat anlayışlarını, yaşam tarzlarını ve mimari anlayışlarını etkilediği belirtilerek konuya başlanılmaktadır. İslam dini sayesinde insanların hayata bakışları zenginleştiği ve bu zenginliğin de mimari eserlere yansıdığı vurgulanmaktadır. Müslümanların tarafından inşa edilen mimari eserlerin, kendine özgü nitelikleri bulunduğu ifade edilmektedir. İslam dininin, birlikte yaşama ve şehir kültürüne önem verdiği ifade edilmektedir. Bunun somut örneği olarak külliye gösterilmektedir. Külliye şehrin merkezinde cami olması, caminin etrafında ise toplumun faydalanacağı mimari yapılar (medrese, misafirhane, aşevi, çeşme vs.) bulunmasına dikkat çekilmektedir.³²⁸ İslam dininin bir arada ibadet etmeye verdiği önem sonucu dini mimari yapıların, oldukça büyük yapılar halinde inşa edildiği belirtilmektedir. Daha sonra cami bölümleri zikredilerek, bölümlerin hem estetik hem de kullanılabilirlik esas alınarak inşa edildiği ifade edilmektedir.³²⁹

Mimaride dinin izlerinin, eserin inşa edilmesinin yanı sıra süslemesinde de görüldüğü belirtilmektedir. Cami mimarisinde, düz tavan yerine kubbe tarzında inşa edildiği örnek verilmektedir. Kubbe tarzının, görüntü güzelliği sağladığı ve Müslümanların birliğini sembol edindiği belirtilmektedir. Dini mimari yapıların hat ve tezhip sanatlarıyla süslediği ifade edilmektedir. Kültürümüzde resmin yerini, minyatür sanatının aldığı ve bu sanatın birçok dini mimari yapıda kullanıldığı belirtilmektedir. İslam dininin temizliğe verdiği önem sonucu şadırvan ve çeşme gibi mimari yapılarda ortaya konulduğu belirtilmektedir. Çeşmeden yoldan geçen herhangi bir kişinin karşılık beklenmeksizin faydalanacağı ve bu sayede sadaka kültürünün yaşatıldığı zikredilmektedir.³³⁰ Konu boyunca; şiir, bilgi kutusu, mimari eser fotoğrafları, mimari süsleme fotoğrafları, bulmaca

³²⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 25.

³²⁸ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 102.

³²⁹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 104

³³⁰ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 107.

gibi birçok etkinliğe yer verilmektedir.³³¹

Ders kitabında, dinin mimari yapılar üzerine etkisine yer verilmektedir. Etkilerden bahsedilirken özellikle din ve kültür üzerinde durulmakta, çeşitli somut (görsel) örneklerle desteklenmektedir. Dinin bir arada ibadet etmeye önem vermesi sonucu mimaride cami merkezli tasarımın oluşmaktadır. Bu eserler dini yapılar olmanın yanı sıra aynı zamanda kültürel yapılardır. Yapıların inşasında olduğu gibi süslemesinde de dinin izleri görülmektedir. Bu sanatlar, dini yapıları süslemede kullanılmakla beraber kültürel sanat çeşitleridir. Konu içeriğinde kültür kelimesi birkaç kez kendisine yer bulmaktadır. Fakat sadaka kültürü denilirken bahsedilen kültür ile kültürümüzde minyatür resmin yerini aldığından bahsedilirken kullanılan kültür farklıdır. Kültürümüzde minyatür derken, toplumun yaşayış biçimi olan ya da bir toplumu diğerlerinden ayıran kültürden ve kültürün ögesi olan sanattan bahsedilmektedir. Fakat diğeri bir ibadeti yapma biçiminin belirli bir yapıya kavuşması anlamında kullanılmaktadır. Yani toplum sadaka verme eylemini, belirli bir yapı halinde gerçekleştirmektedir. Sadaka eyleminin belirli bir uygulama biçimi ve şekli bulunmaktadır. Buna âdet denilebileceği gibi kültür olarak da ifade edilebilir.

“Çevremizde Dinin İzleri” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“Musikimizde dinin izlerine örnekler verir.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, musikimizde yer edinen dinin izlerini bilmesi ve bu izlere örnekler vermesi beklenilmektedir. Kültürün öğelerinden biri de musikedir. Musiki; din, kültür, dil ve edebiyat, gibi çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Çünkü konuşma dilinde olduğu gibi birçok musiki eserde de dinin izleri görülmektedir. Kültürümüzde dini musikinin ayrı bir tür olarak ortaya çıktığı da gözlemlenmektedir. Kazanıma ait 2 adet açıklama bulunmaktadır. İlki cami musikisine (tekbir, ezan gibi) öğrenci seviyesi göz önünde bulunduracak şekilde yer vermektir. İkincisi Tasavvuf musikisi, Türk Sanat müziği, halk müziği ve çocuk şarkılarından örnekler verilmesine özen göstermektir.³³²

Ders kitabında musiki tanımı yapılarak, musikinin toplumun ortak duygularını harekete geçirdiği ve toplumda yaşayan insanları birbirine yaklaştırdığı ifade edilmektedir. İslam kültüründe, musikinin önemli olduğu ve bu önem sonucunda dini

³³¹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 102-109.

³³² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 25.

musiki türünün ortaya çıktığı belirtilmektedir. Burada İslam dini yerine İslam kültürü denilmesi manidardır. Musiki türleri ve çalgıları kültürel bir ürün olarak değerlendirilmektedir. Tasavvuf musikisine değinilerek diğer musiki türlerinden içerik ve şekil yönünden ayrıldığı vurgulanmaktadır. İlahi, kaside, naat gibi tasavvuf musikisi türlerine ve ney, tambur, kudüm gibi tasavvuf çalgılarına yer verilmektedir. Bu çalgıların görselleri de ders kitabında yer edinmektedir.³³³ İlahinin öneminden bahsedilmekte ve kültürümüzde ilahıyla birlikte dini içerikli gazel ve kaside bulunduğu belirtilmektedir.³³⁴ Günümüz Türk müziğinde de dinin etkisinin görüldüğü ifade edilmektedir. Buna, şarkı ve türkülerde geçen Allah, melek, dua, cennet gibi dini içerikli ifadelerin bulunması örnek verilmektedir.³³⁵

Konu içerisinde görseller, bilgi kutusu, şiir gibi birçok etkinlik kullanılmaktadır.³³⁶ Bu sayede öğrenciler dersi ve konuyu daha eğlenceli, verimli bir şekilde öğrenebileceklerdir. Kültürümüzde bulunan dini musiki türleriyle birlikte günümüzde Türk müziğinde de etkisinin görülebileceğinin belirtilmesi konunun birçok açıdan ele alındığını göstermektedir. Bu konu da öğrenci seviyesi ve içeriği gözden geçirilerek öğrencilere şarkı ya da türkü dinletilebilirdi. Bu yapılmassa dahi, etkinlik olarak türkü sözleri verilerek kime ait olduğunun araştırılması istenilmiştir.³³⁷

“Çevremizde Dinin İzleri” adlı ünite ile ilgili tespit edilen üçüncü kazanım; **“Edebiyatımızdan dinin izlerine örnekler bulur.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, edebiyatımızda bulunan dinin izlerini bilmesi ve bu izlere örnekler bulması beklenilmektedir. Edebiyat, kültürün öğelerinden biri olduğu gibi onun gelişmesini ve devamlılığını sağlamaktadır. Kültürümüzde dini metinlerin ayrı bir tür olarak ortaya çıktığı da gözlemlenmektedir. Kazanıma ait bir adet açıklama bulunmaktadır. Açıklamada, çocuk edebiyatında bulunan metinlerden (şiir, masal gibi) öğrenci seviyesine uygun olacak örneklerin verilmesine özen gösterilmesi istenilmektedir.³³⁸

Ders kitabında konuya, günlük konuşmalarda en çok kullanılan dini ifadelerin neler

³³³ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 109.

³³⁴ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 110.

³³⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

³³⁶ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 109-112.

³³⁷ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

³³⁸ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 25.

olduğu sorularak başlanılmaktadır. Dilin, temel iletişim aracı olduğuna, dini ve kültürel değerleri taşıdığına değinilmektedir.³³⁹ Dinin etkisiyle dilimize giren birçok kelime, atasözü ve deyim bulunduğu ifade edilmektedir. Günlük hayatta sıkça kullanılan ifadelere cennet, cehennem, zikir, dua, namaz gibi örnekler verilmektedir. Günlük konuşmanın yanı sıra edebiyat eserlerinde de dinin ve dini terimlerin etkisinden bahsedilmektedir. Hatta tamamen dini içerikli edebiyat türünün geliştiği vurgulanmaktadır. Bu edebiyat türlerinin isimleri (tevhid, münacaat, naat vd.) ve ne anlama geldiği açıklanmaktadır.³⁴⁰

Paylaşım adlı etkinlikte, günlük hayatta karşılaşılan bazı durumlar verilerek, karşısında bu durumda kullanılan ifadeye (işe başlamadan önce-inşallah) yer verilmektedir. Öğrencilere neden bu ifadelerin kullanıldığı sorulmaktadır. Bulalım adlı etkinlikte, atasözleri ve deyimlerdeki dini ifadeler boş bırakılarak öğrenci tarafından bulunması istenilmektedir. Eserlerinde dini ifadeler sıklıkla kullanan kişilerin eserlerine (Hoca Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet gibi) ait görsellere yer verilmektedir. Okuyalım etkinliğinde, Ziya Gökalp'in "Elhamdülillah" adlı şiirine yer verilmektedir. Edebiyatta dinin etkisini gösteren eserlere örnekler verilmektedir. Bu eserler; münacat, naat, tevhid, ilahî, mevlid olarak sıralanabilir. Hilyenin ne demek olduğuna ve "Okuyalım" etkinliğinde Ömer Seyfettin hikâyesine yer verilmektedir.³⁴¹

Konu öğrencinin günlük hayatta karşılaştığı birçok ifade, atasözü, deyimle desteklenmektedir. Ayrıca görsel öğelere ve çeşitli etkinliklere yer verilerek öğrencinin derse aktif katılımı, etkili bir şekilde öğrenmesi, güdülenmesi söz konusu olmaktadır. Her bir edebi türle ilgili örnek verilmesi, o edebi türün somut şekilde görülmesi ve işitilmesi sonucu daha kolay öğrenilmesine yol açmaktadır. Konu sayesinde, kültürün bir ögesi olan edebiyata ve günlük konuşmalara dini ifadelerin sirayet ettiği açıklanmaktadır.

"Çevremizde Dinin İzleri" adlı ünite ile ilgili tespit edilen dördüncü kazanım; "**Örf ve âdetlerimizde yer alan dinî unsurları fark eder.**" şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, örf ve adetlerimizde mevcut olan dini unsurları fark etmesi beklenilmektedir. Kültürün öğelerinden biri de örf ve adetlerdir. Nitekim birçok kültür tanımının ortak özelliği olarak, örf ve adetlere ya da geleneklere değinildiği görülmektedir. Tutum ve davranışlara yön veren toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için

³³⁹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

³⁴⁰ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

³⁴¹ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 112-116.

gerekli olan normları belirlemede ve normların değişip dönüşmesinde din, oldukça elzemdir.³⁴² Kazanıma ait bir adet açıklama bulunmaktadır. Açıklamada, konunun genişliği göz önünde bulundurularak düğün, isim koyma, sünnet, kandiller, mevlit merasimleri ve bayramlaşma ile sınırlandırılması istenilmektedir.³⁴³

Ders kitabında konuya, büyüklerin ellerinin öpülmesinin nedenleri sorularak başlanılmaktadır. Günlük yaşamı sürdürmek için bazı kurallara ihtiyaç duyulduğundan ve bu kuralların bazılarının yazılı olmadığından ve bu kurallara örf denildiğinden bahsedilmektedir. Adetlerle ilgili olarak, tekrarlanarak yerleşmiş yani alışkanlık haline gelmiş kurallar olduğundan bahsedilmektedir. Bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar çeşitli örf ve adetlerle yaşadığı vurgulanarak, sağlıklı bir toplumsal hayat için bu durumun gerekliliği ortaya konulmaktadır. Örf ve adetlerin ihtiyaçların etkisiyle oluşması gibi dinin de büyük bir etkisi olduğu vurgulanarak çeşitli örnekler verilmektedir. Dinin etkisi, yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezan okunması gibi örneklerle temellendirilmektedir.³⁴⁴ Örnekler; erkek çocuklarının sünnet edilmesi, muharrem ayında aşure dağıtılması, bayram ziyareti, kabir ziyareti, cuma günleri ve kandil geceleri vs. şeklinde sıralanmaktadır. Nihai olarak bizlere düşen görevin, dinin özüne aykırı olmayan geleneklerin korunmasını sağlamak ve gelecek nesillere aktarmak olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁵

Konu ile ilgili olarak yeterli etkinliğe, şiire, görsel öğelere, öğrenci tecrübelerine yer verilmediği söylenilebilir. Ayrıca nicelik olarak da diğer konulara göre çok daha kısa bir şekilde ele alınmaktadır. Örf ve adet tanımı yapılarak başlanılmasına rağmen son paragrafta geleneklerimiz ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadeye dair bir tanım bulunmadığı için gelenekten kastın ne olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Zira bazen örf ve adetler olarak ifade edilse bile bazen bu kavramları kapsayıcı üst bir öge olarak değerlendirilebilmektedir. Öğretim programı ve ders kitabı; konu ile ilgili olarak bazı örnekler alarak, bu örneklerin kültürel kodlarına atıf yapmakta ve bu örneklerin ya da dinin özüne aykırı olmayan geleneklerin sürdürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yani kültürümüzde bulunan dini geleneklerin tanınmasını ve sürdürülmesini istemektedir.

³⁴² Keyifli, 121.

³⁴³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 25.

³⁴⁴ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 117

³⁴⁵ Yiğit vd., *İDKAB 5. Sınıf Ders Kitabı*, 118.

Konu ile ilgili örnek olay metinlerinden, öğrenci tecrübelerinden faydalanmayı sağlayacak etkinliklere yer verilebilirdi. Ayrıca öğrencinin gelenekleri niçin kabul edip uygulaması gerektiğine dair düşünsel aktiviteler, araştırma ve röportaj ödevleri gibi etkinlikler aracılığıyla içselleştirmesi sağlanabilirdi.

“Çevremizde Dinin İzleri” adlı ünite, din ile kültür ilişkisini ortaya koymaktadır. Din ile kültür ilişkisini ortaya koyarken konular, kültürün öğelerine göre tasnif edilmektedir. Mimari, musiki, edebiyat, örf ve adetler şeklinde kültürün öğeleri ele alınmaktadır. Kültür ile ilgili bölümde ve kültürel temelde değinildiği üzere, kişi günlük konuşma dilinde birçok dini ifadeyle karşılaşmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu topluma uyum sağlaması, toplumdaki bireyleri anlaması, hoşgörü geliştirmesi için toplumda bulunan dinleri bilmesi gerekmektedir. Ünitenin diğer konuları ise kültürün öğeleri başlığı altında daha önce ifade edilmişti. Burada bireyin dinlediği şarkıları, okuduğu metinleri, çevresinde bulunan yapıları, toplumda sürdürülen gelenekleri anlaması için de dinin anlaşılması ya da bilinmesi gerektiğinin önemi hissedilmektedir. Zira birey doğumundan itibaren ezan sesi duymakta ve ezan ile ilgili bilgisi sadece çevreden duyduğu kadarıdır. Bu ünite sayesinde birey, etrafında olup biten birçok şeyi anlamlandırmış olacaktır.

2.2.3. 6. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür

Altıncı sınıf düzeyinde belirlenen iki ünite kapsamında üç adet kazanım tespit edilmiştir. “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; “**İlahi kitapları ve gönderildiği peygamberleri eşleştirir.**” şeklinde ifade edilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilerden, ilahi kitapları ve bu kitapların gönderildiği peygamberi eşleştirmesi beklenilmektedir. Kazanımda kültüre ait bir gösterge bulunmamaktadır. Fakat kazanıma ait iki adet açıklanma bulunmakta ve bu açıklamalardan birinde kültür kavramına yer verilmektedir. Bu açıklamada, Kur’an’a saygıyla ilgili kültürümüzden örneklerle yer verilmesi istenilmektedir.³⁴⁶ Kazanım açıklaması ile kazanım arasında doğrudan bağ kurulamamaktadır. Bu açıklamaya, bizzat

³⁴⁶ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 26.

Kur'an-ı Kerim'i konu edinen üniteye yer verilmesi daha doğru olabilirdi. Konunun daha iyi anlaşılması için ve ne tür örnekler verildiğini incelemek için ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabında ilahi kitap tanımı verilmekte, ilahi kitapların ve bu kitapların gönderildiği peygamberlerin adları verilmekte, Kur'an-ı Kerim'in son ilahi kitap olduğu belirtilmektedir.³⁴⁷ Kur'an-ı Kerim'in korunacağından, kitap haline getirilme sürecinden ve çoğaltılma sürecinden bahsedilmektedir. Kur'an'ı okumanın ve hayat geçirmenin ibadet olduğu belirtildikten sonra, kültürümüzde Kur'an'a saygı ve sevgiyle yaklaşıldığı ifade edilmektedir. Buna dair; doğum, ölüm, düğün gibi merasimlerde ayetler okunmasının âdet haline geldiği örneği verilmektedir. Bunun yanı sıra ailelerin çocuklarının okulda ve camide Kur'an öğrenmesini konusunda çaba sarf ettikleri, her Müslümanın evinde Kur'an bulundurduğu, Kur'an'ı ezberleyen hafızlara toplum tarafından değer verildiği, çevremizde ayetlerin yazılı olduğu tablo ve işaretlerin bulunduğu dair örnekler verilmektedir. Bu örneklerin, kültürümüzdeki Kur'an saygısını ve sevgisini gösterdiği belirtilmektedir.³⁴⁸

Ders kitabı, ilahi kitaplardan ve gönderildiği peygamberden bahsederken ayetlerden yola çıkmaktadır. Yani ders kitabında ilahi kitap olarak geçen diğer kitapları, İslam dini bakış açısıyla ele almakta ve asıllarının tahrif edildiğini zikretmektedir.³⁴⁹ Diğer ilahi kitapları birkaç cümle ile açıklamakta ve her ilahi kitabı açıklarken mutlaka bir ayet kullanılmaktadır. Oysaki programın temel felsefesi ve genel amaçlarında, diğer dinlerin; dinler açılımlı ve olgusal bir yaklaşımla ele alınacağı vurgulanmaktadır. Ders kitabında bu gözetilmediği gibi o an sınıfta farklı dine mensup olan bireyler bulunabilir ve kendi kutsal kitabının tahrif edildiği düşüncesiyle karşı karşıya kalabilir. Farklı dine mensup bireyler olmasa bile sınıfta bulunan öğrenciler, diğer dinler hakkında olumsuz yargı, tutum ve davranış edinebilirler. Ders kitabının, toplumdaki dini ve kültürel farklılıkları göz önünde bulundurmadığını söylemek mümkündür.

Diğer ilahi kitaplara kısaca değindikten sonra kültürümüzdeki Kur'an sevgisine yönelik birçok örnek verilmektedir. Konu başlığı bağlamından (ilahi kitaplar) çıkarılarak

³⁴⁷ Sümeyye Kırman, Dilek Menküç, Tuğba Kevser Uysal, Hatice Büşra Paksoy, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, MEB 2018, 21-22.

³⁴⁸ Kırman vd., 23.

³⁴⁹ Kırman vd., 22.

Kur'an-ı Kerim'in kitap haline getirilmesi, çoğaltılması, korunması ve kültürümüzdeki Kur'an-ı Kerim sevgisine doğru sürdürülmektedir. Konu ile ilgili örneklerin öğrencinin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri olaylar, durumlar, görsel ve işitsel öğeler üzerinden verildiği görülmektedir. Konu içerisinde kazanıma uygun olarak, ilahi kitap ve peygamberlere dair birçok etkinlik bulunmasına rağmen kültürümüzde Kur'an'a saygıya dair örnek metinlere ve etkinliklere yer verilmemektedir. Buna yönelik öğrenciye sorular sorularak tecrübelerinden faydalanılabilir, edebi metinlere yer verilebilir, örnek olay incelemesi gibi yöntemlerden faydalanılabilir. Çevremizde ayetlerin yazılı olduğu işaretlerden bahsedildiği gibi bu işaretlerin görsellerine yer verilebilirdi.

“Temel Değerlerimiz” adlı ünite ile ilgili iki kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; **“Toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark eder.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark etmesi beklenilmektedir. Toplum birleştiren birçok değer bulunmaktadır. Bu değerlerden bazıları kültürel bazıları dini değerlerdir. Bazı değerler kültürel olduğu gibi dini kaynaklarda da kendisine referans bulmaktadır. Kazanıma ait dört adet açıklanma bulunmaktadır. Bu açıklamalarda, toplumsal bütünleşmeye katkı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu katkı din, dini değerler, peygamber ve ehl-i beyt sevgisi üzerinden temellendirilmektedir. Şehitlik ve gazilik değerlerine ayrıca yer verilerek, şehitlerimize ve gazilerimize olan minnet borcumuzun üzerinde durulması istenilmektedir.³⁵⁰ Konunun daha iyi anlaşılması için ve ne tür örnekler verildiğini incelemek için ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabında konuya, toplumu birleştiren değerlerin neler olması gerektiği sorularak başlanılmaktadır. Değerlerin insanları bir arada tuttuğuna ve bu değerler sayesinde toplumda bir arada yaşama kültürü geliştiğine değinilmektedir. Bu değerler; dini değerler, peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, vatan sevgisi, millet sevgisi ve bayrak sevgisi şeklinde sıralanmaktadır. Dini değerleri sıraladıktan sonra ayrıca peygamber ve ehl-i beyt sevgisi zikredilmesi dikkat çekicidir. Zira dini değerlerden bağımsız olarak ele alındığı düşünüleceği gibi dini değerlerden özellikle peygamber ve ehl-i beyt sevgisi şeklinde de düşünülebilir. Daha sonra bu kavramlar açıklanmaktadır. Din kavramında, insanların toplumsal yönünün bulunduğu ve bu yüzden topluluk halinde yaşadığı ifade

³⁵⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 26.

edilerek topluluk halinde yaşamının belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleştiği belirtilmektedir. İlkeleri belirleyen unsurların en başında dinin geldiği ifade edilmektedir. Dinin, bireyleri bağlayıp kaynaşmasını sağladığı ve sosyal hayatın uyumlu bir şekilde devamlılığını sağladığına değinilmektedir.³⁵¹

İslam dininin, birliğe önem verdiğinden ve Allah (c.c.) karşısında tüm Müslümanların eşit kabul edilmesinden bahsedilmektedir. Buna örnek olarak, hicret olayı verilmektedir.³⁵² İslam'da sosyal hayat düzenini bozan ve insanları birbirine düşüren kötü davranışların yasaklandığına değinilmektedir. İsraf, cimrilik, kıskançlık, yalan söylemek, iftira atmak, dedikodu yapmak, hırsızlık gibi kötü davranışların yasak olmasıyla temellendirilmektedir. İslam'da insanları birbirine yaklaştıracak olan ve sevgi, saygı, dostluk bağlarını güçlendirecek olan davranışların emredildiği belirtilmektedir. Hasta ziyaretinde bulunmak, komşu hakkı gözetmek, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, selamlaşmak, hediyeleşmek gibi güzel davranışların emredilmesiyle temellendirilmektedir. Toplumun mutlu ve huzurlu bir şekilde bir arada yaşaması için tüm bu emir ve yasakların gerekli olduğu vurgulanmaktadır.³⁵³

Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi konusu toplumda en çok kullanılan erkek (Mehmet, Mustafa, Ahmet) ve kız (Fatma, Ayşe, Hatice) isimlerine yer verilmekte, bu isimlerin tercih edilme sebeplerinin neler olabileceği sorularak başlanılmaktadır. Ehl-i beyt tanımı yapılarak, onların Müslümanlar için örnek olduğuna değinilmektedir. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisinin, toplumda ortak değer olması sebebiyle, toplumu bir arada tuttuğuna değinilmektedir. Bu sevgi sayesinde kültür, sanat ve edebiyat dünyamızın geliştiği ifade edilmektedir.³⁵⁴ Vatan, millet ve bayrak sevgisi konusuna, "millet" tanımı yapılarak başlanılmaktadır. Millet tanımı yapılırken din, dil, tarih ve kültür birliğinin önemine değinilmektedir. İnsanın doğup büyüdüğü, tarihinin ve kültürünün şekillendiği, akrabalarının ve tanıdıklarının yaşadığı yere sevgi besleyeceği belirtilmektedir. Vatani ve milleti sevmenin, korumanın, savunmanın kutsal bir görev olduğuna değinilmektedir. Dinin, dilin, örflerin, âdetlerin, geleneklerin ve göreneklerin ancak bu sayede yaşatılabileceğine ve yeni nesillere aktarılabileceğine değinilmektedir.³⁵⁵ Bayrağın, bir

³⁵¹ Kırman vd., 118.

³⁵² Kırman vd., 119

³⁵³ Kırman vd., 120.

³⁵⁴ Kırman vd., 124.

³⁵⁵ Kırman vd., 126.

milletin bağımsızlığının, milli birliğinin ve beraberliğinin sembolü olduğuna değinilmektedir. Vatan, millet, bayrak gibi kutsal değerleri canı pahasına savunan ve bu uğurda yaralananlara gazi, ölenlere ise şehit denildiği ifade edilmektedir. Daha sonra bu mertebelerin dini açıdan değeri ortaya konulmaktadır.³⁵⁶

Ders kitabında değerlerin, toplumu bir arada tutma açısından önemine özenle yer verilmektedir. Değerlere yer verirken toplumu bir arada tutmasının öneminin yanı sıra dini referanslarla da temellendirilmektedir. Birçok değer açıklanırken ve öneminden bahsedilirken dinin yanı sıra kültürden faydalanılmaktadır. Zira millet tanımı yapılırken kültür birliğinden, vatandan bahsedilirken bireyin kültürünün şekillendiği yer olmasından söz edilmektedir. Ayrıca vatani sevip, korumaktan bahsederken birçok öge sıralanarak (din, dil, örf, adet, gelenek ve görenek gibi), bu ögelerin vatan sevgisi sayesinde yaşayacağı ve gelecek nesillere aktarılacağından söz edilmektedir. Sıralanan ögelerin tamamını kültürün bir ögesi olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla vatani sevme ve koruma sayesinde kültürün yaşanabileceğinden ve gelecek nesillere aktarılacağından bahsedilmektedir. Konu içerisinde birçok etkinlikten ve dini, edebi metinden faydalanılmaktadır. Öğrenciye kültürel değerler hakkında çeşitli sorular sorarak derse aktif şekilde katılmaları sağlanmaktadır. Toplumu bir arada tutan değerler ve çocuklara en sık verilen isimler hakkında soru sorulması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

“Temel Değerlerimiz” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“Dinî bayramların ve önemli gün ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısını yorumlar.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden dini bayramların, önemli günlerin ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısını yorumlaması beklenilmektedir. Toplumda bazı gün ve gecelere önem verilerek, bu günlerde bir araya gelinerek, toplu halde ibadetler yapılmaktadır. Kazanım açıklamasında cuma gününün, Ramazan ve Kurban bayramının, kandillerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısına değinilmesi istenilmektedir.³⁵⁷ Bu günlerde sadece aynı ülkede yaşayan bireyler değil tüm Müslümanlar buldukları yerde bir araya gelerek toplumsal bütünlük oluşmasına katkı sağlamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için ve ne şekilde ele

³⁵⁶ Kırman vd., 128.

³⁵⁷ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 30

alındığını incelemek için ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabında konuya, öğrencilere İslam dinindeki önemli günler ve geceler hakkında neler bildikleri sorularak başlanılmaktadır. Dini bayramların, önemli günlerin ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığı ifade edilmektedir. Cuma gününün, toplumsal ve bireysel öneminden bahsedilmektedir.³⁵⁸ Bayramlardan bahsedilerek misafire ikramın, akrabaya ziyaretin ve dayanışmanın yapıldığı özel günler olduğu vurgulanmaktadır. Bayram namazlarının da toplumsal bütünlük açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁹ Kandil geceleri ve ne anlam ifade ettiği hakkında bilgiler verilerek bu gecelerin öneminden bahsedilmektedir. Bu gecelerde ibadetlerin yapıldığı, küslerin barıştığı, büyüklerin ziyaret edildiği, komşuların birbirine ikramda bulunduğu ve bu sayede toplumun ortak bir ruha sahip olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁰ Konu içeriği görsellerle, manilerle ve çeşitli etkinliklerle zenginleştirilmektedir. Dini bayramların, önemli gün ve gecelerin toplumda bütünlüğü sağladığı olgusu üzerine konu inşa edilmektedir. Fakat bununla birlikte aslında bu bayram, gün ve gecelerde belirli bir kültür (gelenek) oluştuğu da ifade edilebilir.

2.2.4. 7. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür

Yedinci sınıf düzeyinde belirlenen üç ünite kapsamında dört adet kazanım tespit edilmiştir. “Hac ve Kurban” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Kurban ibadetini İslam’ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirir.”** şeklinde ifade edilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilerden kurban ibadetini, İslam’ın yardımlaşmaya ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirmeleri beklenilmektedir. Kurban ibadeti sayesinde toplumda, kolektif şuurla ibadet gerçekleştirilmiş olur. Bu ibadet sayesinde, maddi imkânı yeterli olmayan kişilere yardım yapılarak toplumsal dayanışma sağlanmaktadır. Ayrıca bayram sırasında ziyaretler gerçekleştirilerek toplumsal bütünlüğe katkı sağlanmaktadır. Kazanım açıklamasında, kurbanın kültürümüzdeki örneklerine (adak, akika gibi) kısaca değinilmesi istenilmektedir.³⁶¹ Yani kazanım

³⁵⁸ Kırman vd., 130

³⁵⁹ Kırman vd., 131.

³⁶⁰ Kırman vd., 133

³⁶¹ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 32.

açıklamasında doğrudan kültür kelimesine yer vererek, kültürümüzde kurbanla ilgili bir gelenek oluştuğu ifade edilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için ve ne şekilde ele alındığını incelemek için ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabında kurban ibadetinden ve öneminden bahsedildikten sonra, kurban bayramı haricinde kesilen kurban çeşitlerinin de bulunduğu değinilmektedir. Bunlardan birinin de adak kurbanı olduğunu, hükmünün ne olduğu, ne şartlarda ve nasıl yerine getirileceği hususunda açıklamalar yapılmaktadır. Diğer bir kurban çeşidi olarak akika kurbanına yer verilerek, niçin kesildiği, kimlerin kesmesi gerektiği, etinden kimlerin yiyebileceği gibi hususlar açıklanmaktadır.³⁶² Kültürümüzde kurbanın farklı şekillerde yerine getirildiği ifade edilmektedir. Asker uğurlamada, düğünlerde, bayramlarda veya yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için Müslümanlar tarafından kesileceği belirtilmektedir. Kurban etlerinin, ihtiyaç sahibi insanlara dağıtıldığı ve gelen misafirlere ikram edildiği bundan dolayı toplumdaki birlik ve beraberliğin güçlendiği belirtilmektedir.³⁶³ Kurban ibadeti çalışma açısından iki açıdan ele alınabilir. İlki toplumsal dayanışmayı, birliği ve beraberliği sağlaması olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak, kültürümüzde çeşitli kurban kesme geleneklerinin yani kurban kültürünün oluşması açısından değerlendirilebilir.

“Ahlaki Davranışlar” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden örnek tutum ve davranışların, bireylerin ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirmesi beklenilmektedir. Toplumsal uyum, birlik ve bütünlük için güzel ahlaki tutum ve davranışlar kaçınılmazdır. Ayrıca güzel ahlaki tutum ve davranışların birçok kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynaklardan din ve kültür en belirleyici olanlarıdır. Toplumun birlik, bütünlük içerisinde huzurlu bir hayat sürmesi için ahlaki ilkelere uyulması ve bu ilkelerin tutum ve davranış haline dönüştürülmesi gerekmektedir.³⁶⁴ Bireylerin ve toplumların ahlaki gelişiminde, örnek tutum ve davranışların katkısının ne şekilde ele alındığını incelemek için ders kitabına başvurulacaktır.

³⁶² Ayşe Macit, Dilek Menküç, Dilek Türk Soydaş, Nezihi Mustafa Pesen, Sümeyye Kırman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, MEB 2018, 57.

³⁶³ Macit vd., 58.

³⁶⁴ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 33.

Ders kitabı öğrencilere, arkadaşlar arası uyulması gereken kuralların neler olduğunu sorarak konuya başlangıç yapmaktadır. Ardından ahlak tanımı yapılarak, ahlaklı insanların güzel davranış sergileyeceği ve bu sayede toplumda huzur ve güven ortamı oluşacağı ifade edilmektedir. Konu, ilgili ayet ve hadisle desteklenmektedir. Bununla birlikte davranış, tutum ve değer kelimelerinin ne anlama geldiği ifade edilmektedir. Bilgi kutusu adlı görselde ise İslam ahlakının, hayatı yönlendiren ilkelerden oluştuğu ifade edilerek, bu ilkelerin temel kaynağının Kur'an-ı Kerim ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ve sözleri olduğu belirtilmektedir.³⁶⁵ Toplumdaki ilişkilerimizin adalet, dostluk, sevgi, yardımseverlik gibi değerler üzerine kurulması ile hem Allah'ın (c.c.) emirlerinin yerine getirilmiş olacağı hem de toplumsal huzurun sağlanacağı belirtilmektedir. Konu ile ilgili birçok ayet ve hadis verilmekte, güzel ahlaki tutum ve davranışlar adlı ağaç dallarını anımsatan bir görsel yer verilmektedir.³⁶⁶

Konu boyunca; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerine yer verilmektedir. Bu değerlerin ne anlama geldiği ifade edilerek, bu değerlerin İslam dinindeki önemi vurgulamak için ayetlere, hadislere, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatından örneklere, çeşitli edebi metinlere ve etkinliklere yer verilmektedir. Adalet değerinin, toplum düzeninin sağlanmasında vazgeçilmez olduğuna değinilmektedir. Adalet sayesinde bireylerin kendilerini huzurlu ve güvende hissettiği belirtilmektedir.³⁶⁷ Dürüstlük değerinin de benzer şekilde toplumda güven duygusunu arttırdığı ifade edilmekte ve bir arada yaşamak için gerekli olduğu vurgulanmaktadır.³⁶⁸ Öz denetim aracılığıyla toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütüldüğü, kişinin davranışlarını ve isteklerini kontrol edebildiği vurgulanmaktadır.³⁶⁹ Sevgi duygusu sayesinde insanların dünyada barış ve mutluluk içinde yaşadığı belirtilmektedir.³⁷⁰

Vatanseverlik konusunda, 6. sınıf "Temel Değerlerimiz" ünitesinde yer verilen birçok cümlenin tekrar edildiği gözlemlenmektedir. Benzer şekilde şehitlik ve gazilik tanımı yapılmakta, insanın doğup büyüdüğü yere ve o yerin kültürüne sevgi duymasına

³⁶⁵ Macit vd., 72.

³⁶⁶ Macit vd., 73

³⁶⁷ Macit vd., 74.

³⁶⁸ Macit vd., 77.

³⁶⁹ Macit vd., 79.

³⁷⁰ Macit vd., 85.

değnilmektedir. Konu içeriği genişletilmesine rağmen bazı cümleler aynı şekilde verilmektedir.³⁷¹ Yardımseverlikle ilgili olarak, toplumda bulunan varlıklı kimseler ile yoksul kimseler arasında sevgi ve kardeşlik bağına güçlendirdiği dolayısıyla toplumun farklı kesimleri arasında huzur ve denge sağlanmış olacağı belirtilmektedir.³⁷²

Kazanımda birey ve toplumun ahlaki gelişiminden bahsedilmesine rağmen zikredilen değerlerden sadece birkaçının toplumsal ahlaki gelişimle bağı kurulmaktadır. Bu bağ kısaca ifade edilerek geçilmektedir. Oysaki bu bağı öğrencinin günlük hayatından ve somut tecrübelerinden örnek verilerek, empati yaptıracak etkinliklere yer verilerek hem öneminin anlaşılması hem de öğrenci tarafından içselleştirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlarla ilgili olarak çeşitli edebi metinleri (şarkı, türkü, hikâye, masal, atasözü gibi), toplumsal hayatta bulunan karşılıklarına, kültürel temellerine de değinmek gereklidir. Konular genellikle tanımlı yapılarak, ayet ve hadisler sıralanarak ele alınmaktadır. Çeşitli şiirlere, görsellere ve etkinliklere yer verilse de bunların yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca dikkat çeken husus, diğer değerlerin toplum üzerinden inşa edilmesine rağmen sevgi değerinin evrensel bir yaklaşımla ele alınmasıdır.

“İslam Düşüncesinde Yorumlar” adlı ünite ile ilgili iki kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; **“Dinin farklı yorum biçimleri olabileceğinin farkına varır.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, dinin farklı yorum biçimlerinin olabileceğinin farkına varmaları beklenilmektedir. Toplumda, dini anlama ve uygulama biçimlerinde farklılık görmek mümkündür. Burada din ve din anlayışı arasındaki fark önem arz etmektedir. Zira bu hem Türk toplumu ya da İslam dini ve diğer toplumlardaki inanç biçimleri için geçerlidir. Farklı uygulamaların bireysel etkenler, coğrafi etkenler ve kültürel etkenler gibi birçok nedeni olabilmektedir. Kazanım açıklamasında bu hususa dikkat çekilmektedir. Açıklamada, din anlayışındaki yorum farklılığına sebeplerin ayrıntısına girmeden ele alınması istenilmektedir.³⁷³ Öğrencinin farklı yorum biçimlerinin ne şekilde farkına varmasının gerçekleştirileceğini ve din anlayışındaki yorum farklılığı sebeplerinin neler olarak ele alındığını değerlendirmek için ders kitabına başvurulacaktır.

³⁷¹ Macit vd., 89.

³⁷² Macit vd., 91.

³⁷³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 35.

Ders kitabı konuya, bir manzara fotoğrafı ile başlamaktadır. Öğrencilerden görselde gördüklerini hakkında üç cümle yazılması ve daha sonra yazılan cümlelerin kıyaslanması istenilmektedir. Buradan hareketle farklı cümleler ortaya çıkması beklenilmekte ve öğrenciye bu farklılıkların sebepleri sorulmaktadır. Öğrencilerin bu sayede yorum farklılıklarının olağan bir şey olduğunu idrak etmeleri amaçlanmaktadır. Din tanımı yapılarak, insanların farklı düşünme ve anlama yeteneklerinden dolayı din anlayışlarının ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Dinin kaynağı itibarıyla vahyi esas aldığı için değişmeyeceği fakat din anlayışlarının vahyin yorumunu esas aldığı için değişebileceği ifade edilmektedir. Bunun sebebi olarak ise insanların farklı sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik şartlar içinde yaşamlarını sürdürmeleri gösterilmektedir.³⁷⁴

Din ve din anlayışı arasındaki fark tablo halinde kıyaslamalı olarak gösterilmektedir. Tablonun yanı sıra sobayı yerden bir metre yükseğe kuran kişiye misafir olan bilim insanlarından oluşan heyet fıkrasına yer verilmektedir. Fıkra da her bilim adamı kendi alanıyla bunun sebebini (jeolog deprem riskine önlem, matematikçi daha iyi ısınması için merkeze koyması gibi) açıklamaya çalışmakta ve ev sahibinin odaya girerek borunun yetmediğini söylemesi ile fıkra bitmektedir.³⁷⁵ Tablo halinde bilgiler sunulması öğrencilerin din ve din anlayışı arasındaki farklı daha iyi öğrenmesini sağlamaktadır. Fıkra ile de bireylerin olaylara kendi perspektifinden yaklaştığını ve bazen sebebinin bu yaklaşımlardan hiçbiri olmadığı eğlenceli bir şekilde gösterilmektedir.

Fotoğrafa yer verilerek insanların yaşadıkları yerin, insanların bakış açılarını ve yorum biçimlerini nasıl etkilediğinin tartışılması istenilmektedir. Burada yaşadıkların yerden kastedilen durumun sadece coğrafi konum veya iklim olmadığı ifade edilebilir. Zira metinde kültürel farklılıklara da değinilmektedir. İslam dininin geniş topraklara yayıldığından ve buralarda yaşayan insanların eski yaşantılarının, kültürel alışkanlıklarının bir kısmını devam ettirdiğinden bahsedilmektedir. Bundan dolayı toplumların din anlayışlarının eski kültürlerinden izler bularak şekillendiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bireysel farklılıklara değinilmektedir. Tıpkı her bireyin dış görüntüsünün farklı olması gibi kişiliklerinin, huylarının, akıl ve düşünme yeteneklerinin de farklı olduğu ifade edilmektedir.³⁷⁶

³⁷⁴ Macit vd., 124.

³⁷⁵ Macit vd., 125.

³⁷⁶ Macit vd., 126.

Din anlayışındaki yorum farklılıklarının sebepleri; dini metinlerden kaynaklanan sebepler, sosyal sebepler, kültürel sebepler, insan yapısından kaynaklanan sebepler, siyasi sebepler, coğrafi sebepler olarak ifade edilmektedir. Toplumun değişken yapısından bahsedilerek, yeni sorunların ortaya çıktığı ve ortaya çıkan bu sorunların çözülmesi gerektiği belirtilmektedir. Dinin temel ilkelerine bağlı kalmak şartıyla toplum ihtiyaçlarını karşılamak için dinin yeniden yorumlanabileceği belirtilmektedir. Birçok sebep sıralanmasına rağmen bazı sebepler (örneğin coğrafi) açıklanmamaktadır. Yorum farklılıklarının ortaya çıkmasının bir zenginlik olarak görülmesi gerektiği vurgulanarak, bu yorumlama olmasa dinin yaşanılmasının zor olacağı ifade edilmektedir. İslam dininin farklı kültürlere sahip milletlere yayılmasında bu zenginliğin önemli bir etkisinin olduğu belirtilmektedir.³⁷⁷ Sonuç olarak farklılıkları problem olarak görmek yerine zenginlik olarak görülmesi gerektiği ve farklılıklar yerine benzerlikler üzerinde durulması gerektiği ifade edilmektedir.³⁷⁸

Yorum farklılıklarına yer verilerek birçoğu hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Konu içeriği etkinliklerle, fıkralarla ve görsellerle zenginleştirilmektedir. Öğrenciler tarafından, farklılıkların normal bir şey olduğunun anlaşılması için onlara çeşitli aktiviteler yapılmaktadır. Bu sayede öğrenci düşünerek, somut örneklerle karşılaşarak, bu durumu içselleştirebilmektedir. Mezhepler üstü anlayışa uygun olarak farklılıklara değinmek yerine bu durumun olağan bir şey olduğu hatta zenginlik olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İslam düşüncesindeki yorumların üç farklı alanda ortaya çıktığına değinilmektedir. Bunlar; inançla ilgili olanlar, fıkhi yorumlar, tasavvufi yorumlar olarak sıralanmaktadır. İlk ikisi ile ilgili teorik açıklamalar yapılmakta fakat farklılıklara sebep olan hususlar burada açıklandığı için ilk iki yorum biçiminde bunlara değinilmemektedir.³⁷⁹

“İslam Düşüncesinde Yorumlar” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“Kültürümüzde etkin olan tasavvufi yorumları ayırt eder.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden, kültürümüzde etkin olan tasavvufi yorumları ayırt etmesi beklenilmektedir. Toplumda, birçok tasavvufi yorum bulunmaktadır. Kazanım açıklamasında ünite içerisinde bahsedilecek yorumlar;

³⁷⁷ Macit vd., 127.

³⁷⁸ Macit vd., 128.

³⁷⁹ Macit vd., 128-132.

Yesevilik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Alevilik Bektaşilik olarak sıralanmaktadır. Bu konulara, öğrenci seviyesine uygun olarak yer verilmesi istenilmektedir.³⁸⁰ Öğrencinin, kültürümüzde bulunan tasavvufi yorumları ne şekilde ayırt edeceğini değerlendirmek için ders kitabına başvurulacaktır.

Ders kitabı konuya, güzel ahlaklı olmak için neler yapılması gerektiğini sorarak başlamaktadır. İslam’da inanç ve ibadet esasları ile birlikte ahlak esaslarının da önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir. Ahlakla ilgili yorumlara tasavvufi yorumlar denileceği belirtilmekte ve Anadolu’da Müslümanlar arasında etkili olanlar vurgulanmaktadır. Bunlar kazanımda da zikredildiği üzere; Yesevilik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Alevilik-Bektaşilik olarak ele alınmaktadır. Tasavvufun kelime anlamına konu girişinde değil bilgi kutusunda değinilmektedir. Daha sonra her bir tasavvufi yorum hakkında bilgiler sunulmaktadır.³⁸¹ Kültür açısından değerlendirildiğinde tıpkı itikadi ve fıkhi yorumlarda olduğu gibi bu yorumların sebeplerine değil ne olduğu hakkında genel bilgilere yer verilmektedir. Zira ilk konu da zaten bu yorum farklılıkları detaylı olarak ele alınmaktaydı. Burada itikadi yorumlara yer verilme sebebi ise kazanım adında ve açıklamasında bizzat geçen kültür kavramıdır. Bahsi geçen yorumlar, kültürümüzde etkili olan yorumlar olarak ele alınıp değerlendirilmektedir. Fakat itikadi ve fıkhi yorumlardan bahsedilirken İslam düşüncesinde etkili olan yorumlar denilmekteydi.

2.2.5. 8. Sınıf Kazanımlarında ve Ders Kitabında Kültür

Sekizinci sınıf düzeyinde belirlenen üç ünite kapsamında dört adet kazanım tespit edilmiştir. “Kader İnancı” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Toplumda kader ve kaza ile ilgili yaygın olan yanlış anlayışları sorgular.”** şeklinde ifade edilmektedir.

Kazanım ile birlikte öğrencilerden toplumda yaygın olarak bulunan kader ve kaza ile ilgili anlayışları sorgulaması beklenilmektedir. Kültürümüzde ve yaşadığımız toplumda kadere ve kazaya dair yanlış anlayışlar bulunabilmektedir. Güvenlik önlemi alınmadan bir işçi öldüğünde, kaderinde bu ölümün yazılı olduğu veya Allah’ın (c.c.) böyle ölmesini istediği için bu şekilde öldüğü düşünülebilmektedir. Benzer şekilde sınava

³⁸⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 35.

³⁸¹ Macit vd., 132.

çalışmayıp sadece dua eden öğrenci nasibinin böyle olduğunu düşünebilmektedir. Kazanım ile birlikte buna benzer anlayışların yanlış olduğu ifade edilerek, düzeltilmesi beklenilmektedir. Kazanım açıklamasında kara talih, baht, alın yazısı, kısmetsizlik gibi kalıp yargıların ve güvenlik önlemi alınmadığı için yaşanan iş kazalarının kaderle ilişkilendirilerek toplumsal ve bireysel sorumluluğu göz ardı eden yanlış anlayışların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması istenilmektedir.³⁸² Eleştirel bir bakış açısıyla ne şekilde ele alındığını incelemek için ders kitabına bakmak gereklidir.

Ders kitabı, kaderle ilgili günlük hayatta duyulan ifadeleri sorarak konuya başlamaktadır. Dini literatürde kaderin ilişkili olduğu kavramlara (ecel, ömür, hayır, şer vd.) yer verilmektedir. Daha sonra halk arasında “Kaderim böyleymiş!”, “kötü talih” ve “alın yazısı” gibi ifadelerle kullanıldığına değinilmektedir.³⁸³ Dini literatürde bulunan kaderle ilgili kavramlar açıklanmaktadır. Rızık kavramında, insanların çalışıp çabalaması sonucu Allah’ın (c.c.) rızıkını yaratacağına değinilerek, çalışmadan “Kaderimde ne varsa o olur, nasıl olsa rızık veren Allah’tır (c.c.)” diyerek tembellik etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.³⁸⁴ Tevekkül kavramında, insanın elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah’a bırakması gerektiği vurgulanmaktadır. Hastanın ilaçlarının içip dua etmesi ve sonucuna teslim olması gerektiği örneği verilmektedir. Ayrıca hiçbir tedbir alınmadan iş kazalarına kaderin sonucu denilmesinin yanlış bir tutum olduğu ve sorumluluktan bu şekilde kaçınılmayacağı belirtilmektedir. Hem işçinin hem de işverenin gerekli önlemleri alma zorunluluğu hatırlatılmaktadır.³⁸⁵

Tevekkülü, insanı rüzgâr önünde savrulan yaprağa benzeterek iradesiz ve tercihsiz görmenin yanlış olduğu ifade edilmektedir. Konu ile ilgili olarak öğrencilerden çevrelerinde yanlış kader algısı ile ilgili gördükleri davranışları sebepleriyle birlikte yazmaları istenilen bir etkinliğe yer verilmektedir.³⁸⁶ Başarı ve başarısızlıkla ilgili olarak, başarılı olmak için bireyin gereken çabayı göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Başarısızlık halinde bunu bahtsızlıkla ilişkilendirerek Allah’ın (c.c.) takdirine isyan

³⁸² MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 36.

³⁸³ Sabahattin Nayir, Abdullah Açık, Muhammet Beyazal, Hatice Büşra Paksoy, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, MEB 2018, 23.

³⁸⁴ Nayir vd., 26.

³⁸⁵ Nayir vd., 28.

³⁸⁶ Nayir vd., 29.

etmemesi ve çabalamaya devam etmesi gerektiği ifade edilmektedir.³⁸⁷ Hastalık ve sağlıkla ilgili olarak “Hasta olmak benim kaderimde varmış.” diyerek tedavi olmayı reddetmenin yanlış bir kader anlayışı olduğu ifade edilmektedir. Tedavi için gerekli yollara başvurduktan sonra dua etmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁸⁸

Öğretim programı ve ders kitabı, toplumumuzda ve kültürümüzde yanlış kader algısı bulunduğunu belirtmektedir. Öğrenci, bu örneklerle karşılaştığı için bazen kendisi de bu şekilde davranabilmektedir. Konu içeriğinde günlük hayattan öğrencinin karşılaşabileceği örnekler alınarak, bu davranışların altında yatan sebepler sorgulanmaktadır. Kader denilince dini literatürde hangi kavramların akla geldiği, bunların ayet ve hadisler doğrultusunda ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaktadır. Öğrenciden de bu tarz davranışlara örnekler vererek sebeplerini yazması istenilmektedir. Ayrıca konu ile ilgili olarak yaşanmış bir olay metnine yer verilerek, bazı insanların (madde bağımlısı, mendil satıcısı vs.) belediyenin katkılarıyla birlikte çabalaması sonucu Türkiye Buz Hokeyi Süper Liginde şampiyon oldukları örnek gösterilmektedir.³⁸⁹ Bu sayede öğrenciler günlük hayatta karşılaştıkları yanlış kader algılarını öğrenmiş, sebeplerini irdelemiş ve çabalamaları sonucu başarıyı elde edebileceklerini anlamış olmaktadır.

“Zekât ve Sadaka” adlı ünite ile ilgili bir kazanım tespit edilmiştir. Bu kazanım; **“Zekât, infak ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark eder.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden zekâtın, infakın ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark etmeleri beklenilmektedir. Zikredilen uygulamalar sayesinde toplumdaki insanlar arasında yardımlaşma, sevgi, saygı bağı oluşmaktadır. Kazanıma ait iki adet açıklama bulunmakta ve ilkinde infak kültürünün önemine değinilmesi istenmektedir. Zekâtın, fakirliğin ve sosyal adaletsizliğin çözüm yollarından biri olduğuna değinilmesi istenmektedir.³⁹⁰ Kazanım açıklamalarından ilkinde, kültür kavramı kendisine bizzat yer bulmaktadır. Burada kültürümüz içinde oluşan infak geleneği anlaşılabilmesi gibi infakın kendi kültürünü oluşturması ihtimali daha baskındır.

³⁸⁷ Nayir vd., 31.

³⁸⁸ Nayir vd., 32.

³⁸⁹ Nayir vd., 31.

³⁹⁰ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 37.

Burada kastedilenin ne olduğu ve ne şekilde ele alındığını incelemek için ders kitabına bakmak gereklidir.

Ders kitabında konuya, İslam dininde niçin yardımlaşmaya önem verildiği sorusuyla başlanılmaktadır. Zekât ve sadaka ibadetinin İslam dininde çok önemli olduğu, bu ibadetlerin bireysel ve toplumsal birçok faydası bulunduğu ifade edilmektedir. Bireysel olarak, Müslümanların cimrilik ve bencillik gibi kötü huylardan kurtulmuş olacağı ifade edilmektedir. Bu ibadetler sayesinde toplumdaki zengin kişilerin, ihtiyaç sahiplerini kollaması gerektiğinin öğretildiği vurgulanmaktadır. Yardımseverlik duygusu sonucu toplumda birliğin, beraberliğin oluşacağı ve böylelikle toplumun güçleneceği belirtilmektedir. Ayrıca zekât ibadeti sayesinde, fakirlik ve sosyal adaletsizliğin doğurabileceği sorunların önüne geçileceği vurgulanmaktadır.³⁹¹

İnfak kültürü ile ilgili olarak, toplumda fedakârlık yapma bilinci oluşturulacağına ve bu bilincin ortak bir değer olacağına değinilmektedir. Bu sayede toplumsal kurumlarımızı, adet ve geleneklerimizi etkilemesi sonucu infak kültürünün oluşmasını sağladığı ifade edilmektedir. İnfak kültürüne günlük hayattan; bayram vb. merasimlerde çocuklara harçlık vermek, iftarda yemek ikram etmek, arkadaşlarımıza bir şeyler ısmarlamak gibi örnekler verilmektedir. Çevremizde gördüğümüz cami, okul, hastane gibi eserlerin infak kültürü sayesinde inşa edildiğine değinilmektedir. Buna benzer yapılara maddi durumu elverişli olmayanların çeşme yol gibi eserler yaptırarak katkı sağladığı ifade edilmektedir.³⁹² İfade edildiği üzere infak etmek artık kültürel bir yapı kazanmıştır ve belirli formları bulunmaktadır. Günlük hayatta arkadaşına çay ısmarlamaktan cami yapımına kadar birçok şekilde yerine getirilebilir.

“Din ve Hayat” adlı ünite ile ilgili iki kazanım tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; **“Din, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yorumlar.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden din, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yorumlaması beklenilmektedir. Birey, toplumu oluşturan temel yapı taşıdır. Bireyin, toplumsal bir varlık olarak tek başına yaşamını sürdürmesi pek de mümkün değildir. Toplumsal yaşam içinde belirli şartlar gereklidir. Din, bu şartları belirlemede oldukça etkindir. Kazanıma ait açıklamada İslam dininin temel inanç, ibadet ve ahlaki esaslarının bireysel, toplumsal

³⁹¹ Nayir vd., 57

³⁹² Nayir vd., 58.

ve iktisadi hayat ile ilişkilendirilerek ele alınması istenilmektedir.³⁹³ Açıklamada da belirtildiği üzere İslam dini, hayatın birçok yönüne etki etmektedir. Burada kastedilen etkinin ne olduğu ve ne şekilde ele alındığını incelemek için ders kitabına bakmak gereklidir.

Ders kitabında, toplumları bir araya getiren hususların neler olduğu sorularak konuya başlanılmaktadır. Bilgi kutusunda birey ve toplum tanımı yapılmaktadır. Din tanımı yapılarak, dinin ana konuları sıralanmaktadır. Bunları; inanç esasları, ibadetler, toplumsal ilişkiler ve ahlak ilkeleri olarak sıralamak mümkündür. Sıralanan konuların tamamının kültür ile ilişkisi bulunmaktadır. Zira inanç esaslarında farklı düşüncelerde kültürün etkisi söz konusu olduğu gibi itikadi mezhepler de bunun örneğidir. İbadetlerin uygulanma biçiminde, ahlaki ilkelerde ve toplumsal ilişkilerde dinin yanı sıra kültürün etkisi yadsınmaz bir gerçektir. İnsanlık döneminde her zaman din olgusu bulunduğunu belirtilerek, toplumların kültürlerinde de dini motiflerin yoğun olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.³⁹⁴

Dinin, bireylerin ve toplumların mutlu, huzurlu ve barış içerisinde yaşamasını istediği ifade edilmektedir. Tüm bunları; sevgi, merhamet, sevgi ile sağladığı ve dayanışma, yardımlaşma, adalet gibi tavsiyelerle toplumu kuşattığı belirtilmektedir. Din duygusu güçlü olan toplumların, zorluklar karşısında daha güçlü olduğu ifade edilmektedir. Buna sebep olarak, din sayesinde bireylerin zor zamanlarında birbirlerini gözetlemesi gösterilmektedir. Nitekim ibadetler aracılığıyla da toplumsal hayatın düzenlendiği, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın arttığı vurgulanmaktadır.³⁹⁵

“Din ve Hayat” adlı ünite ile ilgili tespit edilen ikinci kazanım; **“İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyetiyle ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder.”** şeklinde ifade edilmektedir. Kazanım ile birlikte öğrencilerden İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyetiyle ilgili ortaya koyduğu hedefleri analiz etmesi beklenilmektedir. Canın korunması konusunda, “iş sağlığı ve güvenliği”; malın korunması konusunda, “haksız kazanç”; aklın korunması konusunda, “zararlı alışkanlıklar”; neslin korunması konusunda, “aile kurumunun önemi” gibi konulara da

³⁹³ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 38.

³⁹⁴ Nayir vd., 71.

³⁹⁵ Nayir vd., 73.

değnilmesi istenilmektedir.³⁹⁶ Konuların, günlük hayatta öğrencilerin karşılaşılabileceği konulara da değnilerek verilmesi öğrencinin dikkatini çekecek ve daha verimli bir şekilde öğrenmesini sağlayacaktır. Ayrıca tüm bunların, toplumsal hayatın devamlılığı için gerekli olduğu vurgulanacaktır.

Ders kitabında, dinin amacının neler olabileceği sorusu ile konuya başlamaktadır. Dinin temel amacının insanların dünyada ve ahirette mutluluğunu sağlamak olduğu ifade edilmektedir. İslam'ın emir ve yasakları koyarken amacının, insanı ahlaki olarak yüceltmek olduğu belirtilmektedir. İnsanların topluluk halinde yaşarken ahlaki ve hukuki kurallara uyması gerektiği vurgulanmaktadır. İslam dininin, ahlaki ve hukuki kurallar ile birlikte bireysel ve toplumsal hakları da güvence altına aldığı ifade edilmektedir.³⁹⁷ İslam dinine göre, insanların hayatlarını mutlu bir şekilde devam ettirebilmesi için bazı temel haklara sahip olduğu ve bu haklara din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın herkesin sahip olduğu belirtilmektedir. Dinin amaçlarından birinin de bu hakları korumak olduğu belirtilmektedir. Bu haklar; can, akıl, mal ve din emniyeti olarak sıralanmaktadır.³⁹⁸ Toplumda düzen için gerekli olan ahlaki ve hukuki kuralların kaynakları arasında din ve kültür de bulunmaktadır. Zira hukuki kurallar da kültürün bir parçası olarak kültürlere göre farklılaşabilmektedir.

³⁹⁶ MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018, 38.

³⁹⁷ Nayir vd., 74.

³⁹⁸ Nayir vd., 75.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ders adından başlamak üzere öğretim programının amaçlarında, perspektifinde (değer ve yetkinlik), temel felsefesinde, vizyonunda, ünitelerinde, konularında, kazanımlarında ve kazanım açıklamalarında kültüre yer verilmektedir. Burada vurgulanması gereken husus; kültür oldukça geniş anlamlara gelebilecek şekilde kullanılmasına rağmen, değerlendirme yapılırken yöntemde belirtilen sınırlılıklar çerçevesinde ele alınmasıdır.

Programın genel amaçlarında ve felsefesinde, bazı yaklaşımlar esas alınarak düzenlendiği vurgulanmaktadır. Diğer dinleri betimleyici, olgusal ve dinler açılımlı olarak ele alındığı belirtilmektedir. Programın çeşitli inanç, din ve mezhepleri göz önünde bulundurması kültürel çeşitliliği tanıdığını gösterir. Bazı üniteler içerisinde (Peygamber ve İlahi Kitap İnancı gibi) kısmen diğer dinlere değinilmesine rağmen başlıca diğer dinleri konu alan bir ünite bulunmamaktadır. Dersin verildiği ülke sınırları içerisinde yaşayan çeşitli inançlar, dinler ve kültürler hakkında farkındalık oluşturacak bir üniteye yer verilebilir. Zira her bir inancın kendi has kültürel yapısı bulunmakta ve sirayet ettiği toplumdaki kültür yapısı ile etkileşime geçmektedir. İslam dininin, mezhepler üstü yaklaşım ile ele alınacağı belirtilmekte ve içeriğin bazen bu yaklaşımla hazırlandığı bazen de bu yaklaşımın ve dolayısıyla toplumdaki farklı yapıların (dini, kültürel vs.) göz ardı edildiği söylenebilir.

4. sınıf düzeyinde kültürle ilişkisi bulunan üç ünite ve dört kazanım tespit edilmiştir. Ünitelerde öğrencilerin günlük hayatta birçok dini ifade ile karşılaştığı belirtilerek, bu ifadelerin anlamlarını bilmeleri ve doğru şekilde kullanmaları istenilmektedir. Yani ifadelerin öğrenilme sebeplerinden biri de sosyal hayatta karşılarına çıkmasıdır. Konular bazı ünitelerde günlük hayatta karşılaşılan olaylardan yola çıkılarak işlenmesine rağmen bazı ünitelerde sadece ayet ve hadislerle işlenmektedir. Öğrenci seviyesi ve kazanım göz önünde bulundurulduğunda tüm ünitelerde sosyal hayatta karşılaşılabilecek örnekler verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Konu içeriği ayet ve hadislerle desteklenmekte ve çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. 4. sınıf sosyokültürel hayat ile kültür ilişkisi bağlamında ele alınabilir.

5. sınıf düzeyinde kültürle ilişkisi bulunan dört ünite ve on bir kazanım tespit edilmiştir. 5. sınıf düzeyinde “Çevremizde Dinin İzleri” adlı ünite de dinin izleri

denilmesine rağmen aslında kültürün öğeleri ya da kültürün etki ettiği alanlar ifade edilmektedir. Mimari, musiki, edebiyat, örf ve adet konusuna bu ünite içerisinde yer verilmektedir. Zira konu içeriğinde belirlenen konularda diğer toplumlardan farklı yapılar sergilemenin sadece dini değil kültürel boyutu olduğu da ifade edilmektedir. Bazı konular öğrenci seviyesine uygun olacak şekilde görsellere, metinlere, etkinliklere yer verilerek işlenmesine rağmen bazı konularda bu tarz içeriklere yer verilmemektedir. 5. sınıf kültürün öğelerinde dinin izleri bağlamında değerlendirilebilir.

6. sınıf düzeyinde kültürle ilişkisi bulunan iki ünite ve üç kazanım tespit edilmiştir. İlahi kitaplardan bahsedilirken kültürümüzden Kur'an-ı Kerim'e saygıyla ilgili örneklere yer verilmesi istenilmektedir. Ders kitabında diğer kutsal kitaplar, İslam dini bakış açısıyla ele alınarak tahrif edildiği söylenilmektedir. Bu ders kitabının farklı dini ve kültürel yapıları göz ardı ettiği ve dolayısıyla diğer dinleri betimleyici, olgusal ve dinler açılımlı olarak ele almadığını göstermektedir. Temel değerlerimiz ünitesinde, değerlerin toplumu birleştirdiği üzerinde durulmaktadır. Değerler hakkında dini referanslarla birlikte kültürel referanslara da yer verilmektedir. Vatani sevmekle kültürel öğelerin korunacağı ve gelecek nesillere aktarılacağı vurgulanmaktadır. 6. sınıf kültürün manevi öğeleri bağlamında değerlendirilebilir.

7. sınıf düzeyinde kültürle ilişkisi bulunan üç ünite ve dört kazanım tespit edilmiştir. Hac ve kurban konusunda iki bağlamda ilişki bulunmuştur. İlki, bu ibadetlerin toplumsal dayanışma ve yardımlaşma açısından ele alınmasıdır. İkincisi, kültürümüzde kurban kesme ile ilgili olarak çeşitli geleneklerin bulunmasıdır. Tüm bunlar çeşitli örneklerle ele alınarak açıklanmaktadır. Ahlaki davranışlar konusunda, örnek tutum ve davranışların bireylerin ve toplumların ahlaki gelişimine katkısı yönünden ele alınmaktadır. Konu bağlamında birçok değer verilmesine rağmen sadece birkaçının toplumsal ahlaki gelişimle bağı kurulmaktadır. Son olarak İslam düşüncesinde yorumlar ele alınarak, toplum yapısının programda yer edindiği söylenilebilir. Öğrencilerin yorum farklılıklarının normal olduğunu içselleştirmesi için çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Dolayısıyla ders kitabının, öğretim programında belirtildiği üzere İslam dinindeki farklı görüşleri mezhepler üstü yaklaşımla ele aldığını söylemek mümkündür. 7. sınıf kültürün toplumsal bütünlük, birey ve toplum ahlakı, kültürümüzde bulunan yorumlar bağlamında değerlendirilebilir.

8. sınıf düzeyinde kültürle ilişkisi bulunan üç ünite ve dört kazanım tespit edilmiştir. Kader inancı konusunda program, toplumda bulunduğunu iddia ettiği yanlış kader anlayışlarını ele almaktadır. Konu ile ilgili olarak öğrencinin günlük hayatta sık sık karşılaştığı birçok örnek verilmektedir. Örnek olay metinlerine de yer verilerek öğrencilerden yanlış kader algısı tutumlarını eleştirel bir tarzda sorgulamaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Zekât ve sadaka konusunda, infak kültürüne yer verilmektedir. Yani infak etmenin belirli formlara dönüştüğüne değinilerek, öğrenci seviyesine göre çeşitli örneklerle desteklenmektedir. Din ve hayat konusunda, dinin toplumsal hayatın devamlılığı için gerekli olduğu ifade edilmektedir. İslam dininin ahlaki kurallar ve hukuk kuralları ile birlikte bireysel ve toplumsal hakları da gözettiği belirtilmektedir.

Kültür açısından ünitelerin, konuların ve kazanımların öğrenci seviyesine uygun şekilde ele alındığı ifade edilebilir. Zira 4. sınıfta sosyal hayattaki konuşmalarla başlanılmakta, 5. sınıfta dinin kültüre etki ettiği somut alanlara yer verilmekte, 6. sınıfta değerler yani kültürün manevi boyutuna ve daha sonraki sınıf düzeylerin kültürel farklılıklara değinilmektedir. Program boyunca kültürün aktarılma boyutunun daha baskın olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, öğrencinin yaşı itibarıyla öncelikle kültürü kazanması gerektiği olarak görülebilir. Zira lise dönemi ve sonrası için katkı sağlanması beklenilmektedir. Yine program boyunca, kültürel ve bireysel farklılıklara rağmen sosyal bütünlüğün gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Sınıf bazında değerlendirmeler yapılırken gerekli görülen yerlerde çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bunlarla birlikte bazı genel önerilere de yer vermek gereklidir. Örneğin programda, bazı kavramların ne anlama geldiği ya da o kavramlarla neyin kastedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Kültürümüzde ifadesi birçok yerde geçmekte fakat tam olarak neyin kastedildiği ifade edilmemektedir. Benzer şekilde yaklaşımlardan (betimleyici, olgusal gibi) bahsedilmekte fakat bu yaklaşımların ne olduğu ve ne şekilde işleneceği net bir şekilde ifade edilmemektedir. Kavramların sözlük gibi bir bölüm açılarak ya da bahsi geçtikten sonraki paragraflarda açıklanması ve dikkat edilecek hususların belirtilmesi gerekmektedir. Zira literatürde konu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Programın hangi yaklaşımı ne şekilde ele aldığını net bir şekilde ifade etmesi gereklidir. Ayrıca mezheplerle ilgili detaylara gerekli görüldüğü takdirde öğretmen tarafından verilmesi önerilmektedir. Fakat bunun hangi kaynaklar esas alınarak ve çatışmalara mahal vermeyecek şekilde nasıl yapılacağına dair bilgilendirme

bulunmamaktadır. Mezhep içinde de farklı uygulamaların olabileceği, mezheplerle ilgili doğru bilgilere ulaşılamayacağı göz önünde bulundurularak kılavuz hazırlanabilir ve öğretmen tarafından karşılaşılabilecek mezheplerin farklı uygulamaları hakkında bilgi verilebilir.

Bazı konularda tekrar eden ifadelere rastlanılmaktadır. Örnek olarak 6. sınıf “Temel Değerlerimiz” adlı ünite ile 7. sınıf “Ahlaki Davranışlar” ünitesinde vatanseverlik kavramı benzer hatta aynı kelimelerle ifade edilmektedir. Bunun yerine kavram ilk geçtiği yerde açıklanmalı daha sonraki konularda açıklamalar ve örneklendirmeler genişletilmelidir. Aksi takdirde dersler, bu kavramları bilen öğrenciler için sıkıcı bir şekilde geçebilir.

KAYNAKÇA

- Ahioglu, N., "Kültürel-Tarihsel Kuram Çerçevesinde Çocuk Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 2008, 163-186.
- AKYM, *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990.
- Altaş, N., "Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)", *Dini Araştırmalar*, 4(12), 2002, 145-168.
- Altunışık Remzi, Coşkun Recai, Bayraktaroğlu Serkan, Yıldırım Engin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı 2010.
- Aşlamacı İ., "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Çoğulculuk Açısından Değerlendirilmesi", *Hikmet Yurdu*, 6(12), 2013, 267-282.
- Aydın, Muhammet Şevki ve Osmanoglu, Cemil, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016.
- Aydın, Muhammet Şevki, *Din Eğitimi Bilimi*, Kimlik Yayınları, Kayseri 2017.
- Aydın, Mustafa, *Toplum, Kültür ve Eğitim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014.
- Aydoğan, İsmail, *Kültür Temelli Eğitim*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.
- Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2014.
- Aysevener, Kubilay, O., *Spengler, A. Toynbee ve Yirminci Yüzyılda Döngüsel Tarih Anlayışına Dönüşün Nedenleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- Baltacı, Cahid, *İslam Medeniyet Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.
- Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2018.
- Bayık, Ferhat, *Tarihsel ve Felsefi Yönleriyle Kültür*, Kozmos Yayınları, İstanbul 2015.
- Benedict, Ruth, *Kültür Örüntüleri*, Çev: Mustafa TOPAL, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

- Bergson, Henri, *Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev: Mehmet Mukadder YAKUPOĞLU, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- Bilgin, B., “Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 1999, 1-25.
- _____, *Eğitim Bilimleri ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.
- Bozkurt, Ö., "Sosyal Medya ve Kültürel Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 2018, 406-417.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Celkan, Hikmet Yıldırım, *Eğitim Sosyolojisi*, Asos Yayınları, Ankara 2018.
- _____, *Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1990.
- Cevizci, Ahmet, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Cihan, Mustafa, *Oswald Spengler’de Tarih ve Kültür Felsefesi*, Pagem Akademi, Ankara 2018.
- Creswell, John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev: Mesut BÜTÜN, Selçuk Beşir DEMİR, Siyasal Kitabevi, Ankara 2018.
- Çakmak, Ahmet, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Çerçevesinde “Din Kültürü” Kavramı Üzerine Bir Analiz”, Hafsa Nur Aslanoğlu ve Sibel Özil (Haz.), *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi: 12-13 Nisan 2019- İstanbul: Bildiriler* (173-188).
- Çuhadar, Bekir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte/Bir Arada Yaşama Kültürü*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2017.
- Demirel, Özcan, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Akademi, Ankara 2010.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

- Durkheim, Emile, *Eğitim ve Sosyoloji*, Çev: Pelin ERGENEKON, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Eagleton, Terry, *Kültür Yorumları*, Çev: Özge ÇELİK, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.
- Egemen, Bedi Ziya, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.
- Ertürk, Selâhattin, *Eğitimde "Program" Geliştirme*, Edge Akademi, Ankara 2017.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2018.
- _____, *Yeni Memua Yazıları*, Haz. Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- Günay, Ünver, *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992.
- Günaydın, M., "Zorunlu Din Öğretimi Meselesine Yaklaşımlar: Tarihi Sürece Bakış ve Değerlendirmeler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, 2011, 163-203.
- Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.
- _____, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.
- Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Boyut Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Kültürün ABC'si*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1997.
- https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/19_20_Guz/kultur_sosyolojisi_ve_kulturel_calismalar/3/index.html#konu-5 Erişim Tarihi: 10.02.2020.
- Hurn, Christopher J., *Eğitim Sosyolojisi Okulun İmkân ve Sınırları*, Çev: Mustafa SEVER, Pegem Akademi, Ankara 2018.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul Yayınları, İstanbul 1957.
- Kant, İmmanuel, *Eğitim Üzerine*, Çev: Süleyman Emre BERKMAN, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Keyifli, Ş., "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 2013, 103-126.
- Kılıç, R., "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 215-221.

- _____, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Kırman Sümeyye, Menküç Dilek, Uysal Tuğba Kevser, Paksoy Hatice Büşra, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, MEB 2018.
- Kırman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Karahan Kitabevi, Adana 2016.
- Köse Erdoğan ve Genç Salih Zeki, *Eğitim Sosyolojisi*, Pegem Akademi, Ankara 2018.
- Macit Ayşe, Menküç Dilek, Soydaş Dilek Türk, Pesen Nezihi Mustafa, Kırman Sümeyye, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*, MEB 2018.
- Malinowski, Bronislaw, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev: Deniz ULUDAĞ, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
- MEB, *İlkokul (4. Sınıf), Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu (5-8. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018.
- MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010.
- MEB, *Tebliğler Dergisi*, 37(1798), Temmuz 1974.
- MEB, *Tebliğler Dergisi*, 45(2109), Mart 1982.
- MEB, *Tebliğler Dergisi*, 81(2726), Mart 2018.
- Meriç, Cemil, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Merter, F. ve Kartal, Ş., "1967'den Günümüze Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Öğretim Programlarında Atatürkçülük ve Türk Kültürü Konuları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, 2013, 1-26.
- Milli Eğitim Temel Kanunu, 1739 sayı, 14/6/1973.
- Nayir Sabahattin, Açık Abdullah, Beyazal Muhammet, Paksoy Hatice Büşra, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*, MEB 2018.
- Okumuş, Ejder, *Din ve Kültür*, Maarif Mektepleri, Ankara 2017.
- Okumuşlar, M., "Çok Kültürlü Toplumlarda "Din Hakkında Öğrenme" ve "Dinden Öğrenme" Modeli", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 2007, 251-264.

- Öcal, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Öncel, Hatice, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Önder, M., "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Temelleri Üzerine", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2013, 24-40.
- Özakpınar, Yılmaz, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Özbek, Y., "Sanat, Edebiyat ve Eğitim", *Doğu Esintileri Dergisi*, Sayı: 9, 2018, 73-84.
- Özkul, Osman, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılımkitap, İstanbul 2013.
- Özlem, Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2019.
- Selçuk, M., "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi Açısında Bir Deneme)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 1997, 145-159.
- Sevici, Ümmügülüm, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Ahlaki Kültürün Oluşumuna Etkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2018.
- Sorokin, Pitirim A., *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev: Mete TUNÇAY, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2008.
- Soysaldı, A., "Kültür, Sanat ve Beşeriyet İlişkisi", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 22, 2018, 305-315.
- Spengler, Oswald, *Batının Çöküşü*, Çev: Giovanni SCOGNAMİLLO, Nuray SENGELLİ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, *İnsan ve Teknik*, Çev: Kamil TURAN, Töre - Devlet Yayınları, Ankara 1973.
- Tanrıverdi, H., "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2018, 595-601.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.01.2020.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, Erişim Tarihi: 08.02.2020

- Tetik, H., "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme", *Universal Journal of Theology*, 3(1), 2018, 64-86.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2016.
- Topçu, Nurettin, *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- Toynbee, Arnold, *Tarih Bilinci*, Çev: Belirtilmemiş, Bateş Yayınları, İstanbul 1978.
- Turan İbrahim ve Nazıroğlu Bayramali (Ed.), *Din Eğitimi*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2020.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Altınordu Yayınları, Ankara 2015.
- Türk Ceza Kanunu (2004), *T. C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.
- Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013.
- Ültanır, G., "Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2003, 291-309.
- Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, Akım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara 1997.
- Williams, Raymond, *Kültür*, Çev: Suavi AYDIN, İmge Kitabevi, Ankara 1993.
- Yarımbaş, Vildan, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Din ve Kültür Öğrenme Alanının Öğrenciler Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Yazgan, Tahsin, *Bozkırın Mefkûresi Erol Güngör (Din ve Toplum Anlayışı)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

Yiğit Hulusi, Açık Abdullah, Doğan Emine Öğülmüş, Dirlik Elif Emine, Macit Ayşe,
Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı, MEB 2018.

Yiğit Hulusi, Doğan Emine Öğülmüş, Kırman Sümeyye, Özudoğru Furkan, Menküç
Dilek, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, MEB 2018.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yakup UZUNPOLAT
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Sempozyum- İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin “İlahiyatçı” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları <i>Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK, Arş. Gör. Yakup UZUNPOLAT</i>
İş Deneyimi	
Stajlar	Şair Nefi Ortaokulu/Erzurum, Kazım Karabekir İmam Hatip Ortaokulu/Erzurum
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	2020